DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI: 507

KENT VE SİYASAL ŞİDDET

Ruşen Keleş

Artun Unsal

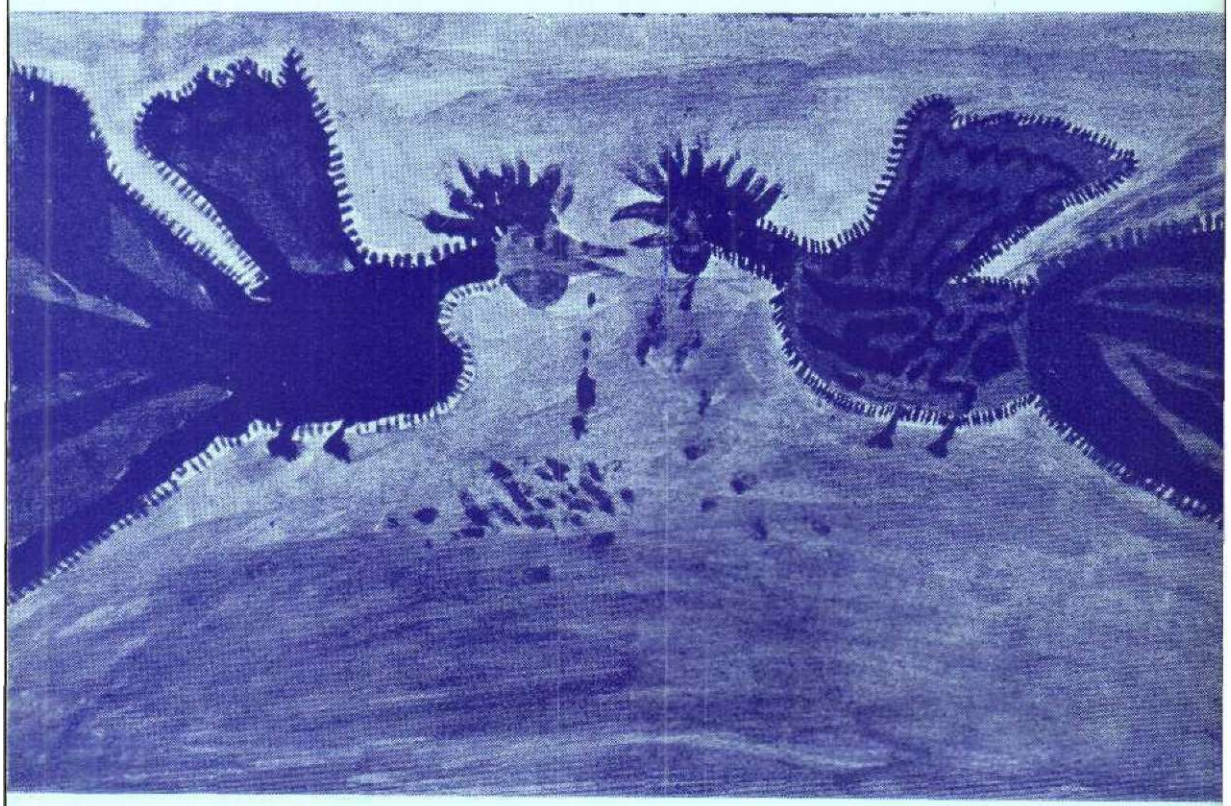

ANKARA - 1982

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KENT VE SİYASAL ŞİDDET

Ruşen Keleş

Artun Unsal

ANKARA-1982

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kapaktaki resim: Basri Baynuş
"Horoz Döğüşü," Sanat Dünyamız, Yapı ve Kredi Bankası Yayını,
Sayı: 8, Eylül 1976'dan

A.Ü. S.B.F. BASIN VE YAYIN YÜKSEK OKULU BASIMEVİ, ANKARA -1982

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Türkiye'de gözlenen çarpık ve sağlıksız kentleşme olgusunun, siyasal şiddet eylemlerinin filizlenme, güçlenme ve yayılması üzerinde rol oynayan, tek değil ancak önemli bir etken olduğu varsayımına dayalı bu incelememize 1979 Sonbaharı'nda başladık. Ülkemizde, alışılmış deyimiyle "anarşik olaylar" olarak tanımlanan, ama aslında Devlet otoritesinin sarsılmasını, yönetilenler ile yönetenler arasındaki iletişim bağının giderek kopmasını ve bunun sonunda daha da artan bir sosyo-ekonomik ve siyasal gerilimi yansıtan şiddet eylemlerinin, özellikle 12 Eylül 1980'den başlıyarak, büyük bir azalma gösterdiği ortadadır.

Devletin yeniden güçlendirilmesinin, güvenlik güçlerinin giderek etkinleşen çabalarının ve halkın şiddet eylemcilerinin yakalanmaları konusunda resmî makamlarla daha yakın bir işbirliği içine girmesinin, bu kısa dönemde teröre karşı savaşımda sağlanan ilerlemedeki önemli payı konusunda herkes görüş birliği içindedir.

Ne var ki, şiddet eylemcilerinin, onlarla, yüzlerle yakalanmaları, yargılanmaları ve cezaya çarptırılmaları, sempatizanlardan büyük bir çoğunluğunun caydırılmaları ve bunun yanısıra, eylemcilerin bir bölümünün de sivil yönetime yeniden dönülünceye dek sinmeyi yeğlemeleri, Türkiye'de şiddet olaylarının artık önlendiği veya ilerde hiç görülmeyeceği anlamına gelmez. Gerçekten de, yalnız suçluyu cezalandırmaya yönelik bir politika, kısa dönemdeki tüm başarılarına rağmen, bireyleri şiddete iten toplumsal koşullan gözönünde bulundurmaza, uzun dönemde istenilen başarıyı sağlamakta yeterli olmayabilir. Kişileri siyasal şiddete ve tedhişe iten nedenler araştırılırken, bireysel dürtü veya güdülenmelerinin ötesinde, içinde yaşadıkları toplumun dinamik öğeleri araştırılmalı, ortaya çıkarılmalıdır. Başka bir deyişle, ülkemizde terörün yapısal kaynaklarına da inilmesi bir zorunluluktur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Son 30 yıl içinde nüfusu iki katına ulaşan Türkiye'de, gittikçe hizianan iç göçler nedeniyle, kırsal nüfus % 82'den günümüzde % *50'ye* düşerken, kentlerde yaşayan ve *her* geçen gün büyük umutlarla kentiere doluşan yurttaşlarımızın iş, konut, ulaşttn, okui, hastaharts, asgari geçim, toplumsal güvenlik vb. gereksinmelerinin kolay karşılanamadığı bir gerçektir. Karşılanamayan *bu* istemlerle şiddet olaylan arasında'doğrudan doğruya bir neden-sonuç ilişkisi kurulamıyacağı açıksa da, kırsal yapıdan miras aldıkları geleneksel kültürün olumsuz yanlarının, yaklaşık on yıldır artan genel ekonomik bunalım;n da etkisiyle, üreticiliğini gittikçe yitiren ve kentle bir türlü bütünleşemeysn ikinci kuşaklarda özellikte kendini gösterdiği izlenmektedir. Bu yüzden de, eski kentli, yeni kentli ayrımı yapmaksızın, kentte yaşayan yığınların umduklan ile bulduldan arasında derinleşen uçurumun yo! açtığı duyumsuzluklar gözden uzak tutulmamalıda. Üstelik, siyasal mekanizmalarda, 197O'!i yıllardan başlayan tıkanmanın yanısıra, "nüfuz ticareti" dedikodularının halkın sisteme duyduğu güveni geniş ölçüde sarsmış olduğu da ortadadır.

Kısacası, parlamentosu, hükümeti ve türlü siyasal kurumlarıyla "kilitlenmiş" ve giderek de gücünü ve saygınlığın; yitiren bir Devlet, yurttaşlarının büyük bir bölümüne sağlayabildiği sınırlı ekonomik, toplumsal ve siyasal olanaklarla, söz konusu sosyo—ekonomik bunalıma çözüm getirmek bir yana, gerilimin daha da büyümesine yol açmıştır. Bu nedenledir ki, çıkış umudu, bu kez içten ve dıştan yönlendirilen silâhlı bir umuda, yer yer kolaylıkla dönüşebilmiştir.

Terör odaklan üzerine Devlet güçleri tarafından etkili bir biçimde gidişin somut sonuçları alınmaktadır. Ama, kanımızca; toplumsal huzurun sağlanmasında güçlü bir devlet otoritesinin varlığı tek başına yeterli değildir. Toplumun tüm kesimlerine söz hakkı tanıyan, ekonomik kalkınmanın yükünü tüm kesimlere eşit olarak dağıtan, özgürlükçü ve toplumsal adaletçi demokratik bir siyasa! sistemin de gerçekten işlerlik kazanması gerekmektedir. Kaldı ki, bu yeni bir özlem değildir. Söz geiimi, bundan dokuz yüzyıl önce, Kutadgubilig yazarı Yusuf Has Hâcib, Bey'ine halkın "!liğ"inden bekledikleri konusunda şu üç öğüdü veriyordu: a) Kervan yoliannı güven altında tutması; b) Gümüşün ayarını düşürmemesi; ve c) Doğru yasa çıkarması.1 Kamu düzeni, güçlü ekonomi, adil ve gerçekçi olma gereği, sanıriz, tüm yöneticilerin sürekli olarak gözönünde bulundurmaları zorunlu noktalardır.

Kentlerde yaşayan; ailesi, en azından kira ile oturduğu bir konutu, düzenli bir işi ve geliri, asgari bir dinlenme ve eğlenme olanağı bulunan ve demokratik siyasal katılma yolları kendisine açık bulundurulan yurttaş sayısı arttığı ve kentleşme sürecinde yer alan "genç kuşaklar" yarınlarından emin olarak, olumlu uğraşlara yöneltilebiidikleri oranda, toplum daha da huzurlu olacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

12 Eylül öncesinin karışık ortamında başladığımız bu küçük çaptaki çalışmanın tek amacı, siyasal şiddet olgusu üzerinde sağlıksız kentleşmenin, (bir kentbüimci ve bir siyasal bilimci tarafından) olumsuz etkilerine dikkati çekmektir. Aynı inana bugün de koruyarak, araştırma bulgularını ve kişisel değerlendirmelerimizi, bu kez daha geniş bir okuyucu kitlesine sunmakta yarar gördük. Terör olgusunun aydınlatılması konusunda ülkemizde başlatılan çabalara bizim de küçük bir katkımız olursa, kendimizi mutlu sayacağız. Bu arada, SBF asistanlarından Serhan Ada'nın basın taramalarını yüklenerek bize çok önemli bir yardımda bulunduğunu; ayrıca, sağlanan verilerin değerlendirilmesinde, ODTÜ Bilgi İşlem Merkezi yönetici ve uzmanlarından büyük destek gördüğümüzü eklemek bizim için bir borçtur. Ve son olarak da, bu kitapçıkta yer alan grafik ve haritayı titizlikle çizen Refik Toksöz'e, dizgiyi ve basımı süratle gerçekleştiren Mehmet Bağdatlıoğlu'na içten teşekkürlerimizi yinelemeyi unutmuyoruz.

Prof JDr. Ruşen Keleş - Doç Dr. Artan Unsal
Ankara Üniversitesi Siyasal Bflgüer Fakültesi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ *m*

BÖLÜM I.
SİYASAL ŞİDDET VE TERÖR

A-Terör Nedir? . . . 2
1. Tanımlar . . . 2
2. Terör Türleri . . . 3
B—Terörün Amaçları . . . 6
1. Genel Olarak . . . 6
2. Türkiye'de Terör . . . 7
C- Türkiye'de Teröre Yol Açan Nedenler . . . 8
1. Dış Etkenler . . . 8
2. iç Etkenler . . . 9
3. Toplum Yapısı ve Şiddet . . . 10
4. Bütüncül Bir Yaklaşım Gereği . . . 11

BÖLÜM H.
SİYASAL ŞİDDET KONUSUNDA BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR

A— Sosyo—Ekonomik ve Psikolojik Yaklaşımlar . . . 15
I. Engellenme-Kızgmlık-Saldırganlık "Kuramı" . . . 15
2. Göreceli Yoksunluk "Kavramı" . . . 16
3. Göreceli Refah-Şiddet "İlkesi" . . . 17
4. Toplumsal Değişme ve Sürekli Engellenme "Kuramı" . . . 17
B- Sosyo—Ekonomik ve Siyasal Yaklaşımlar . . . 18
1. Devlet Karşısında Yeni Egemenlik Odaklarının Türemesi . . . 18
2. Geçiş Dönemindeki Toplumlarda Şiddet . . . 19
C— Kuramların Türkiye Gerçeğine Uygulanabilirliği . . . 20
1. Ekonomik Bunalım ve Tırmanan Terör . . . 21
2. Sağlıksız Büyüme . . . 23

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BÖLÜM m.

BÜYÜK KENT VE SİYASAL ŞİDDET

A- Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde Büyük Kent Olgusu 25
B- Türkiye ve Büyük Kent 26
1. Hızlı ve Çarpık Kentleşme 26
2. İç Göç : Kimler ve Neden? 27
3. Büyük Kent İçi Dengesizlikler 28
C- Büyük Kent ve Toplumsal Gerilim 29
1. Kötümserler 30
2. İyimserler 31
D- Büyük Kent ve Terör 33
1. Kent Gerillacılığı 33
2. Neden Kent? 33

BÖLÜM IV.

TÜRK KENTLERİNDE ŞİDDET VE TERÖR

A- Sayısal Göstergeler 35
B- Bölünen Kentler 36
C—Sorunları Artan Kentler 37

BÖLÜM V.

TÜRKİYE'DE BÜYÜK KENTLER VE ŞİDDET OLAYLARI: ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE SINIRLARI

BÖLÜM VI.

İSTANBUL

A-Büyük Başın Büyük Dertleri 43
1. Kentsel Gelişme 44
2. Geçim Güçlükleri 45
3. Konut Sorunu 50
4. Hizmet Darboğazları 50
B- istanbul ve Şiddet Olaylan 51
1. İstanbul-Türkiye Karşılaştırması 51
2. istanbul'da Şiddet Olayları (1975-1979) 54
3. istanbul İlçelerinde Şiddet Olaylan 65

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BÖLÜM VII.

ÖTEKİ ANA KENTLERLE KARŞILÂŞTIRMALAE

A— Beş Büyük Kentin Sosyo—Ekonomik Görünümü 73
1. Ankara 73
2. İzmir 76
3. Adana 77
4. Bursa 79
5. Gaziantep 80
B- Şiddet Olaylan 81

SONUÇ 89

DİPNOTLAR 95

KAYNAKÇA 101

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BÖLÜM I.

SİYASAL ŞİDDET VE TERÖR

İnsanların var olduğu her yerde şiddet de var olmuştur. Baskı, eziyet, korkutma, sindirme, öldürme, cezalandırma ve bunların yanısıra başkaldırı, her toplumda derece derece, ama sürekli bir biçimde günlük yaşamın bir parçası olmak özelliğini korumaktadır. Ne var ki, farklı olan durum, günümüz insanının, Jacques Ellul'ün de vurguladığı gibi, "şiddetin bilincine" varmış olmasıdır.[2] Bir başka düşünür, Michel Maffesoli ise şiddetteki "ikilik" üzerinde duruyor: "Kurucu şiddet" ve "Totaliter şiddet", yani "doğa" ile "toplumsal" arasındaki kaçınılmaz bağa değinen Maffesoli'ye göre şiddet, barbar bir çağın kalıntısı bir olumsuzluk değildir.Tersine, şiddet, toplumsal düzenin yıkılması ve kurulması ikili amacını hâlâ korumaktadır, tıpkı Freud'taki Eros (aşk) ile Thanatos (ölüm) arasındaki çatışmada olduğu gibi.3

Şiddet olgusu, Fransız filozofu Jean—Marie Domenach'in gözlemiyle, üç temel açıdan ele alınabilir: Psikolojik yönüyle— anlamsız bir görünüş alan ve çoğu zaman öldürücü olan bir gücün patlaması olarak şiddet; ahlaksal yönüyle— iktidarı elde etmek veya onu yasal olmayan amaçlara alet etmek için zora başvurma anlamında şiddet.[4] Bizi, bu sonuncu yön özellikle ilgilendirmektedir.

H.L.Nieburg'un "geniş" tanımıyla siyasal şiddet, "Amacı, hedefler ve kurbanlar seçimi, çevreleyen koşullan, uygulamaya koyuluşları ve etkileri siyasal anlam taşıyan veya taşıyabilecek yani toplumsal sistem üzerindeki sonuçlar doğurabilecek bir uzlaşma durumunda ötekilerin davranışını değiştirmeye yönelik, karıştırıcı, yıkıcı, zarar verici eylemlerdir".^

Siyasal şiddeti, "fiziksel gücün meşru ve yasal olmayan biçimlerde kullanılması" olarak ele aldığımızda, bireysel şiddetten dinsel ve etnik çatışmalara, gerilla hareketlerine, iç savaşa veya devlet teröründen askerî müdahalelere, hatta uluslar arasındaki savaşlara kadar uzayan zengin bir çeşitlilik gösterdiği ortaya çıkar. Bu nedenledir ki, son yıllarda dillerden düşmeyen "terör" kavramının belli siyasal şiddet türlerinden yalnızca biri olarak ele alınması zorunludur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Günümüz siyasal bilimcilerinden F.R. von der Mehden, şiddet eylemlerine kimlerin katıldığını, kökünde yatan başlıca nedenleri ve amaçlarını araştırırken 6 tür şiddet eylemi saptadığını söylüyor: Bunlardan birincisi, ülke kültüründen kaynaklanan şiddet eylemleridir. Yazara göre, ülke kültüründe saklı bu şiddet potansiyeli, ırksal, etnik, dinsel, bölgesel çeşitlilik içinde, çıkar çatışmalarının yüzyıllar boyu süregeldiği bir ortamda, içe dönüklük, yaban düşmanlığı, sevgi ve nefret duyguları.bileşimi olarak ortaya çıkan gerginlikleri ve çeşitli şiddet eylemlerini simgeler.

Von der Mehden ikinci grup içinde devrimci ve karşı-devrimci şiddet eylemlerini ayırdetmektedir. Üçüncüsü ise, askeri darbelerin yol açtığı şiddet eylemleridir, öğrencilerin şiddet eylemlerini dördüncü tür olarak gösteren yazar, ayrılıkçı şiddet eylemlerini beşinci ve son olarak da seçim dönemlerinde patlak veren eylemleri altıncı grupta toplamaktadır *fi*

Günümüzde, belli bir siyasal iktidarı korumaya veya onu devirmeye yönelik türleri arasında hemen göze çarpan çeşitli farklılıklara rağmen, şiddet eylemlerinin gerek gelişmiş endüstri toplumlarında, gerekse az gelişmiş ülkelerde belli bir ivme kazandığı dikkati çekmektedir. Temelinde yatan toplumsal ve siyasal nedenler ne olursa olsun, bu tür şiddet hareketlerinin birincil amaç:, siyasal erki işleyemez duruma getirmek, onu halkın gözünde yıpratmak ve yığınları sindirerek iktidara el koymaktır.

A) Terör Nedir?

önce "terör nedir?" sorusuna yanıt arayalım ve daha sonra da büründüğü değişik biçimlere kısaca değinelim.

1. Tanımlar

Herhangi bir geniş kapsamlı tanım yapma girişiminde bulunmaksızın, kısa tanımlarla yetinilebilir. Bilindiği gibi, Lâtince terror veya terrorist sözcüğünden kaynaklanan terörün klâsik anlamı, "altüst edici ve felce uğratıcı aşırı korku"dur. Fransızca Petit Robert sözlüğü, anılan sözcüğün, özellikle Fransız Devrimi (1789) sonrasında büründüğü çağdaş anlamı da şöyle tanımlıyor: "Bir toplumda bir grubun halkın direnişini kırmak için yarattığı ortak korku".

"Şiddeti, "insanların kamu politikalarını etkilemeğe çalışırken yeğleleyecekleri çeşitli seçeneklerden biri" olarak tanımlayan ABO'li siyasal bilimci Joseph LaPalombara'ya göre "şiddet politikası", hükümet kararlarını ve kamu politikalarını uygulama veya bunlara karşı çıkma amacıyla kişilere ve mala yönelik fiziki bakımdan zarar verici ve yıkıcı eylemler veya böyle eylemlerde bulunma tehdidi"dir. 7

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu geniş siyasal şiddet tanımından yola çıkılırsa görülecektir ki, kimi zaman belli bir ülkede baş gösteren iç savaşlarda, uluslararası savaşlara oranla çok daha büyük sayıda kurban verilmiştir. Örneğin, 1947 yılında Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlıklarına kavuşmalarını izleyen dönemde, Müslümanlarla Hindu'lar arasında çıkan kanlı çatışmalarda ölenlerin sayısı, söz gelimi, o tarihten iki yıl önce Amerikalılarca Hiroşima üzerine atılan atom bombasının yol açtığı kayıplardan çok daha fazla olmuştur, öyle ki, Türkiye'de son yıllarda şiddet eylemleri kurbanlarının sayısının Sakarya Meydan Savaşı'nda ölenlerin sayısını aşmış olduğu, bizzat resmî kişilerce vurgulanmıştır.

Terörü dilimizde "dehşet" karşılığı olarak da kullanabiliriz. Doğu *Ergil*'in tanımıyla terörizm, "kaçırmadan cinayete kadar uzanan ve amacı sindirme olan şiddet eylemlerine verilen ad"dır.8 Meviüt Bozdemir'e göre ise, terör, "insanları yıldırmak, sindirmek yoluyla onlara belli düşünce ve davranışları benimsetmek için zor kullanma ya da tehdit etme eylemi"dir. Ayni yazar, terörizmi de, "siyasal amaçlar için örgütlü, sistemi! ve sürekli, terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir strateji anlayışı" olarak tanımlamaktadır. Buna göre, terör, "bir eylem biçimi", terörizm ise "bîr savaşım doktrini" olarak anbşılabilir.9

Bir başka tanımlama girişimini de Gönsev Evcimen'den aktaralım: "İdeolojik boyutu ile terörizm, ulusal ya da uluslararası düzeni değiştirmek amacıyla bu düzenlerin yasal saymadığı araç ve taktiklerin kullanımım öneren bir eylem"dir. Ayni tanıma göre, "Bu eylemin ayına özelliği önerdiği almaşığın toplumsal düzen olmayışıdir!^

Kısacası, terörizmin başlıca amacı siyasal iktidarı ele geçirmek isteyen güçlerin onu yıpratmak ve bu arada, sindirdikleri yığınları da sahipsiz kaldıktan inancına yöneltmek için, şiddet eylemlerinden yararlanmaktır. Bunun yanı sıra, düzenin korunmasından yana olan güçlerin de, çeşitli çevreleri kışkırtarak, onları "güçlü bir yönetime çağrı" çıkarttıracak şiddet eylemlerine itmeleri de, kanımızca, madalyonun öbür yüzüdür.

2. Terör tülleri

Günümüzde çeşitli ülkelerde rastlanan siyasal şiddet türlerini de kısaca sıralayalım. Ancak hemen belirtelim ki, söz konusu türlerin birbirlerinden soyutlanmaları oldukça güçtür. Güncel örneidere geçmeden önce, iki ayn klâsik terör türünü anımsatmakta yarar van

Söz gelimi, 1792—1794 yılları Fransa'sında terör, giyotin, şüpheli kişilerin tutuklanmaları, herkesin birbirini ihbar etme yarışı ve birbirinden şüphelenmesi, "vatandaşların" yaşamlarının yakından denetlenmesi vb. gibi yollarla

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

iktidarın şiddet kullanmasını simgeliyordu. Halka korku saçan bir şiddet. Giyotinsiz de olsa, kendi tarihimizden, Osmanlı imparatorluğunun son döneminden, jurnalciliği, tutuklamaları, sürgünleri, sansürü ve zindanları ile göze çarpan 1. Meşrutiyet sonrası dönemi buna örnek olarak gösterebiliriz.

Ote yandan, Rus "nihilist"lerinin siyasal teröre, düzeni yıkmanın tek yöntemi olarak baktıklarını anımsıyoruz. Örneğin, 1866'da Çar II. Aleksandr'a ateş eden genç anarşist Karakozov'dan başlayarak, ilerdeki yıllarda giderek örgütlenen sosyalist-devrimcilerin, Bolşeviklerin tüm kınamalarına rağmen, Çarlık rejimine karşı sistematik olarak yönelttikleri şiddet eylemlerine geçilecekti: Ekim 1905'in bilançosu, 121 şiddet eylemi, polisle 47 çatışma ve 362 ölüydü. Bu bilançoyu veren Georges Nivat, siyasal şiddetin araç olmaktan çıkıp, bir amaca dönüştüğünü, yıllar sonra bir kez daha vurgulamaktadır.[11]

Günümüzde terör türlerinin başlıca iki gruba ayrıldığı gözlenmektedir: Devlet terörü ve devlete karşı terör.

a) Devlet terörü:

Kimi ülkelerde bir devlet terörü söz konusudur. Örneğin, devlet yönetimini ellerinde bulunduran güçler, ayrıcalıklarını ve etkinliklerini yitirmemek kaygısıyla, buyrukları altındaki resmî kuruluş ve gruplar aracılığıyla şiddete başvurarak karşıtlarını yok etmeyi ya da en azından onları sindirmeyi amaçlamaktadırlar. Nazi Almanya», Şah Dönemi iran'ı, günümüzde Şili, Brezilya veya Uruguay, devlet terörü uygulamalarının başlıca örnekleridir, işin ilginç yönü, italya gibi demokratik bir ülkede bile, resmî haberalma örgütünün de şiddet eylemlerinde parmağı olduğu iddialarının ortaya atılması, söz konusu olayların kaynağındaki kışkırtma öğelerinin ne kadar "bulanık" olduğunu göstermektedir.

Yeri gelmişken belirtelim ki, "devlet terörü" kavramının pek açık olmayan yönleri vardır. Söz gelimi, günümüz İran'ında da bir Humeyniciler teröründen söz edilemez mi? Tıpkı, Fransız Devrimi döneminde Robespierre'cilerinki gibi. Ote yandan, Marksistlerin de tüm burjuva devletlerinde, iktidarda olan egemen sınıfların, yığınlara karşı devlet terörünü uyguladıklarını ileri sürdüklerini ekleyelim. Ne var ki, sosyalist devrimle başa gelenlerin de, karşıtlarını ortadan kaldırmak amacıyla devlet terörüne başvurmaktan çekinmedikleri söylenebilir.

Devlet terörünün günümüzde ülke sınırlan dışına taşdığı da görülmektedir. Söz gelimi, 1980 yılında Tunus'ta Gafsa kentinde, Suudi Arabistan'da Mekke'de görülen silâhlı baskın ve saldırı olaylarının yanı sıra, Türkiye'deki şiddet eylemlerinin gerisinde çeşitli yabancı ülkelerin haberalma örgütlerinin de

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

parmağı bulunduğu iddiaları yabana anlamaz, özellikle Afrika Krta'sında Libya'nın, Orta Doğuda Süper Güçlerin, yerel terör odakların: yönlendirdikleri ve desteklediklerı iddialarında gerçek payı ne olursa olsun, bu tür eylemlerin en azından devlet terörünün yeni bir uzantısı olarak değerlendirilebilecekleri de açıktır.

b) Devlete karşı terör:

Kimi ülkelerde de, devlete karşı terör eylemlerinden söz edilebilir. Toplumsal düzene, onun devlet, siyasal iktidar ve siyasal kurumlar gibi simgelerine yöneltilen şiddet eylemlerini de birkaç grupta toplayabiliriz.

(i) Siyasal sistemi yutmağa yönelik terör

özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde, çoğu zaman aydınların önderliğinde şiddet eylemleri düzenlenmekte ve baştaki egemen güçlere karşı durumlarından hoşnut olmayan yığınlar harekete geçirilmeye çalışılmaktadır, örneğin, Güney Amerika'da Arjantin, Brezilya veya Uruguay'da sonuçsuz kalan bu tür çabalar Nikaragua'da başarıya ulaşmıştır.

Ulusal kurtuluş hareketleri her zaman Gandhi'nin uyguladığı "şiddetsiz direniş"! benimsememektedirler. Söz gelimi, Cezayir Ulusal Kurtuluş Ordusu, 1950'lerde ülkeyi yöneten Fransaya karşı "silâhlı direniş" yolunu seçmiş ve 1960'larda başarıya ulaşmıştır. Filistin Kurtuluş örgütü (FKÖ) de işgalci güçlere karşı, ancak daha çok, ülke dışında, şiddet eylemlerini sürdürürken gene de İsrail'i uzlaşma masasına çağırmaktan geri kalmamakta; buna karşılık israil ise, "tedhişçilerle" görüşülecek hiçbir konunun bulunmadığını ısrarla ileri sürmektedir.

öte yandan, ileri endüstri toplumlarında da, mevcut siyasal partilerin devrimci potansiyellerini yitirdikleri veya tersine, "komünizm", ya da "yahudi tehlikesi"ne karşı yeterince kararlı bir savaşım veremedikleri savını ileri süren kimi küçük grupların sisteme başkaldırdıkları ve yığınların desteği olmasa da şiddet eylemleri ile burjuva iktidarları kamuoyunda yıpratma yolunu denedikleri izlenmektedir. Federal Almanya, italya ve Fransa ve hatta birkaç yıl öncesine dek ABD'de görülen uç-sol ve uç-sağ yanlılarının giriştikleri şiddet eylemlerini bu gruba sokabiliriz.

(ii) Ayrılıkçı akımlar ve terör

Üyesi oldukları etnik grupların, içinde yaşadıkları devletten ayrılmasını ve bağımsız bir yönetime kavuşmasını isteyen şiddet yanlısı küçük grupların da doğrudan eyleme geçtikleri izlenmektedir. Fransa'da Breton'lar, Korsikalılar; ingiltere'ye bağlı Kuzey İrlanda'da Katolikler; İspanya'da Katafanlar ve Bask'lı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lar; Kanada'da Quebec'liler; iran, Irak ve Türkiye'de özerklik veya "tam bağımsızlık" isteyen Kürt ayrılıkçıları gibi gruplar ilk akla gelenlerdir. Hollanda'da yaşayan Güney Doğu Asya kökenli Molukka'lıların arasında kimi eylemcilerin, adalarının eski sömürgeci Hollanda tarafından Endonezya'ya bırakılmasına karşı çıkıp, bunların kendilerine "geri verilerek" bağımsızlığına kavuşturulması yönünde çeşitli şiddet eylemlerine başvurduklarını da burada ekleyelim.

(iii) öc alma amacıyla terör

Bu arada, yukarıdaki türlerin hiçbirine kolaylıkla sokulamıyacak bir siyasal terörizm türüne daha rastlanmaktadır: Ermeni intikam Tugayları , Ermeni Gizli Kurtuluş Ordusu vb. örgütler, özellikle 1974 yılından sonra Türkiye'nin dış temsilciliklerine, diplomatlarına, hatta Turizm ve THY Bürolarına kanlı saldırılar düzenlemekte, daha da ötesi, bazı Doğu illeri üzerinde hak ileri sürmektedirler.

(iv) İlginç beraberlikler

Siyasal cinayetler, uçak veya adam kaçırmalar, büyük soygunlar ve sabotajlar, artık günlük gazetelerin alışılmış haberleri arasına girmiştir. Üstelik, yere! tedhiş örgütleri, giderek, aralarında sıkı bir işbirliği olan uluslararası örgütlerle bağlantı kurmağa bile başlamışlardır, örneğin, FKÖ ile Japon Kızıl Ordusu'nun İsrail'e karşı bir dönemde birlikte sürdürdükleri eylemler; Fransız ve İtalyan uç—sağ örgütleri arasındaki yardımlaşma; Filistin kamplarında eğitilen İrlandalı, Kıbrıslı, Ermeni, Japon veya Türk eylemcilerin yanısıra, buralarda Fransız, İtalyan ve Alman neo—faşistlerin bulunduğu ilginç beraberlik örneklerine de rastlanmaktadır. Milliyet Başyazarı Abdi İpekçi'yi öldüren Mehmet Ali Ağca'nın iki yıl sonra 1981'de Papa Jean-Paul 11'ye saldırmasını açıklamak çok kolay olmasa gerekir.

B) Terörün Amaçlan:

Terörün amaçlan konusunda ülkeden ülkeye farklılıklara rastlanması doğaldır. Ancak, genelde ve özel olarak Türkiye'de, başlıca amaçlarına kısaca bir kez daha değinilmesinde yarar vardır. Ayrıca, belki hepsinden de ilginci, siyasal terörün, çoğu kez, belli amaçlar doğrultusunda bir araç olarak kullanılmaktan çıkıp, başlıbaşına amacın kendisi durumuna dönüşmesidir.

1. Genel Olarak

Terör, uzun dönemde siyasal düzeni yıkmağa yönelik bir araç olduğuna göre, onun kısa dönem içinde bazı amaçlarının bulunması doğaldır, örneğin, Fransız sosyal—psikologu Roger Mucchieüi terörizmi daha çok düzene karşı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olma boyutlarıyla ele alıyor ve onu "yıkıcılık" olarak tanımlıyor. MucchielH'ye göre, ilk aşamada, yıkıcılar özellikle kamuoyunu etkilemeyi amaçlamaktadırlar. 12

Birbirleriyle sıkı sıkıya ilintili olan bu kısa dönem amaçlan üç başlık altında toplanabilir: a) hedef alınan ulusun moral gücünü yıkmak ve onu oluşturan grupları parçalamak; b) otoriteyi, onun koruyucularını,görevlilerini ve önemli kişilerini kamuoyunda küçültmek; c) halk içinde kurulu düzen yanlısı herhangi bir kendiliğinden girişimi önlemek için, yığınları etkisizleştirmek ve herkesi "kendi başının çaresine bakmayı" arar duruma düşürmek.

Terör eylemlerinin bu aşamadaki temel amaçlan halkın gözünde siyasal iktidarı yıpratmak ve giderek, devletin manevi otoritesinin zayıflamasını sağlamaktır. Öyle ki, bu "otorite bunalımı" bu kez de yöneticilerin yeteneksizliklerinin bir kanıtı olarak ileri sürülecek ve yığınlar mevcut iktidara karşı başkaldırıya itilecektir. Kısacası, siyasal terörün kısa dönemdeki birincil amacı, merkezi iktidarı feke uğratmak ve kamuoyunu yıldırmayı gerçekleştirmektir.

2. Türkiye'de Terör

Türkiye'de terör eylemleri nasıl başlamıştır? Gerçekte ülkemizde siyasal şiddet yepyeni bir olgu değildir, ittihat ve Terakki döneminde, örneğin, Mahmut Şevket Paşa'nın, ya da gazeteci Ahmet Samimin öldürülmeleri ve bunlarla gerçekleştirilmek istenen siyasal amaçlar konusunda hepimiz bilgi sahibiyiz. Ote yandan, Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler başlıklı yapıtında, Kandemirln bizlere daha sonraki siyasal hesaplaşmalar konusunda ilginç örnekler verdiğini anımsatmakla yetinelim.^3 Ne var ki, güncel boyutlarıyla, ülkemizde şiddet eylemlerinin, özellikle 196O'lı yılların sonunda filiziendiğini biliyoruz. Bir ODTO öğrenci önderinin "kimliği belirsiz" kişilerce 1968'de öldürülmesini izleyen şiddet olayları, günümüze dek hızlı bir tırmanma göstermiştir.

Nitekim, önceleri ABD ve Fransa'da o dönemlerde izlenen nitelikleriyle, basında "öğrenci olayları" diye tanımlanan ilk fakülte işgalleri, boykotlar, direnişler ve bunları izleyen şiddet hareketleri giderek, "anarşik olaylar" ve en sonunda "terör olayları" olarak nitelendirilmiştir. Böylece, siyasal şiddetin üniversite kampüslerinden sokaklara, meydanlara, büyük kentlerimizin kenar mahallelerine ve en sonunda da sessiz Anadolu kasabalarına sıçradığı görülmüştür.

Son yıllarda ulaştığı boyutlarıyla, siyasal şiddet eylemlerinin Türkiye'nin bir numaralı sorununu oluşturduğu gözlemi herkesçe paylaşılmaktadır. Üstelik, ekonomik ve toplumsal bunalımın yoğunluk kazandığı bir ortamda, terör olaylarının artması ve demokrasiyi tehdit eder bir tehlikeye dönüşmesi kolaylaşmıştır. Terörün Türkiye'deki uygulaması ile ortaya çıkan başlıca amaç-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lar eylemci gruplara göre değişmekte ise de, hiç değişmeyen öğe, kullandıkları yöntemlerdir. Fakat, hepsinin ötesinde, ortak bir amaç söz konusudur. Türkiye'de Devlete, kurulu düzene karşı çeşitli sağ ve sol uçlardan kaynaklanan terörist eylemler devlet otoritesini zayıflatmak, kitleleri sindirmek ve onları dehşet ve çaresizlik içinde yeni kurtancılar arayışı içine itmek istemektedirler. Başka bir deyişle, ortak amaç, devletin çökertilmesi ve yaratılan karışık ortamda iktidarın daha kolay elde edilmesidir, örneğin, 1881'de Rus Çan'na suikast düzenleyenlerden Jeliaboffun-şu sözleri, bu amacın, günümüzdeki anlamına da ışık tutmaktadır: 'Tarih çok yavaş yürümektedir. Tarihin bir dürtüklenmeye gereksinmesi vardır".

Oç—sol terörün amacı demokratik—burjuva düzeninin yıkılışını çabuklaştırmak ve böylece devrimi hızlandırmaktır. Uç—sağ terörün bilinen amacı ise, faşist bir yönetime geçişin kılıfını hazırlamaktır. Bu arada, ülke bütünlüğünün parçalanmasına yönelik şiddet eylemleri de vardır. Ancak uç—sol eylemle ayrılıkçı eyiem arasında, temelde farklı amaçlar doğrultusunda olsa da, işbirliği yapan veya yapmakta yarar gören gruplar da bulunmaktadır.

Sonuçta, amaçlan ne olursa olsun, Türkiye'de faaliyet gösteren ve 20'ye yakın fraksiyona bölündüğü ileri sürülen^ devrimcî veya ayrılıkçı uç-so! ile; ırkçı veya islamcı uç—sağ şiddet örgütlerinin hepsinin ortak yanı, yürürlükteki düzeni şiddet yoluyla değiştirmektir.

12 Eylül öncesinde, günde ortalama 20 kişinin yaşamlarını yitirdiği siyasal şiddet olaylarına tanık olan Türkiye'de, bu olumsuz gelişmelerin gerisinde hangi öğeler yatmaktadır? Bu konuda ileri sürülen başiıca nedenleri kısaca gözden geçirmeğe çalışalım:

C) Türkiye'de Teröre Yol Açan Bazı Nedenler

1. Dış etkenler

Geçmiş iktidarların büyük çoğunluğuna göre, Türkiye'de terör, özellikle "uluslararası komünizm"in bir uzantısıdır. Ülkenin jeopolitik konumu veya stratejik önemi nedeniyle Orta Doğu'da kilit noktada bulunduğu ve bu yüzden de Süper Güçlerin ilgisini çektiği ileri sürülmektedir. Bu savların yanı sıra kamuoyunda da, yabancı ülke haberaima örgütlerinin (örneğin CIA, KGB, SAVAK veya MOSSAD gibi) ülkemizde şiddet olaylarının yaygınlaştırılmasında parmağı olduğunu düşünenlerin sayısı da azımsanmıyacak orandadır. Ayrıca, özellikle 1974 Kıbrıs askeri harekâtından sonra, ülkemizin gerek içeride, gerekse dışarıda, Fransa, Almanya, isveç, Yunanistan, Kıbrıs Rum Bölgesi, Suriye veya Lübnan gibi ülkelerde üslenen 'Türk düşmanı" bölücü güçlerin hedef

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tahtasına dönüştüğü görüşüne de yer verilmektedir, öte yandan, Türk basını da, Ermeni, Rum, Kürt ve Filistinli tedhişçilerin uluslararası düzeyde sıkı bir dayanışma içinde bulunduklarına dikkat! çekmektedir. Ve son olarak da, Avrupa'da Türklerin yoğun bulunduğu Almanya, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerde, uç—sağ ve uç—sol örgütlerin, o ülkelerdeki legal ya da illegal örgüt ve güçlerce desteklenmekte olduktan görüşü sık sık dile getirilmektedir.

2. İç etkenler

iç ve dış "ideolojik kışkırtmalardan söz edilirken, bir bölüm gözlemcinin ise, özellikle uç—sağ terörizmin geçmiş iktidarların yanlı tutumlarından cesaret aldıklarını sık sık ileri sürdüklerini anımsıyoruz. Ancak, daha gene! ve, somut düzeyde ve bizim de ağırlık verdiğimiz iç nedenleri, "Otorite Bunalımı" başlığı altında toplayabiliriz:

Gerçekten, son yıllarda en çok vurgulanan nedenlerden biri de bu olsa gerektir, örneğin, bir yabancı siyasal bilimci, ABD'li Walter W. Laqueur'e göre, ülkemizde şiddet hareketlerinin yaygınlık kazanması "teröristlerin çok güçlü olmalarından değil, hükümetin zayıf bulunmasından ve teröristlerin dışarıdan büyük destek görmelerinden" ileri gelmektedir.15 Nitekim, oldukça düşük aylıkla çahşan sivil güvenlik güçlerinin sayıca ve nitelikçe, teknik araç ve gereç yönünden yetersizlikleri bir yana, giderek, ideolojik kamplara bölünerek yansızlıklarını yitirmelerinin şiddet olaylarının tırmanmasına neden gösterilmesi de yanlış bir değerlendirme değildir.

Bu arada,, uluslararası silâh ve uyuşturucu madde kaçakçılarının dış ve iç şebekeleri ile Türkiye'de "silâh tüketimini" arttıran yıkıa çabalan kışkirttıkian veya destek oldukları ve bu konuda geçmiş hükümetlerin gerekli önlemleri almakta ne ölçüde yetersiz kaldıkları bilinmektedir, özellikle, Silah Kaçakçılığı ve Terördün yazarı Uğur Mumcu'nun çeşitli yayınlarıyla, "Uluslararası Mafya"nın çıkarları ile Türkiye'de anarşinin tırmanışı arasındaki çok önemli ilintiye parmak basmaktaki haklılığı bugün açıkça ortaya çıkmıştır,

öte yandan, adalet mekanizmasının yavaş işlemesi ve yürürlükteki yasaiarın şiddet olayları ile baş etmede yetersiz kalması, sürekü eleştiri konusu olmuştur.

(*) İstanbul s Tekin Yayınevi (5x1 basım), 1982.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kimi gözlemciler de, ülkede görülen siyasal istikrarsızlığın şiddet yanlısı grupları daha da yüreklendirdiği inancındadırlar. Anımsanacağı gibi, hükümetlerin birbirini izlediği, felç olmuş parlamentonun temel işlevlerini yerine getiremediği, siyasal parti önderleri arasında şiddete karşı savaşımda "asgari müşterekler üzerinde bir uzlaşmaya yarılamadığı, şiddet olaylarını yöneten odakların üstüne gerekli kararlılıkla gidilemediği, toplumun beklediği çeşitli reformların bir türlü gerçekleştirilemediği, üstelik, kimi siyasetçilerin adlarının çeşitli yolsuzluk iddialarına da karıştığı 1980 Türkiye'sinde, siyasal gerilimin çok tehlikeli boyutlar aldığı herkes tarafından ilgi ve kaygıyla izlenmiştir. Bu yüzden de, Ordu'nun 12 Eylül 19S0'de yönetime doğrudan doğruya el koymasının kamuoyunun büyük bir bölümü tarafından doğal ve kaçınılmaz bir sonuç olarak karşılandığı, hatta bu görüşü kimi siyasal parti üyelerinin bile paylaştıkları görülmüştür.

12 Eylül'den günümüze değin, devlet otoritesinin yeniden güçlendirilmesi sürecinde, sağ ve sol terörist grupların üzerine daha enerjik bir biçimde gidilmesi nedeniyle şiddet olaylarının, tümüyle ortadan kaldırılamasa bile, sayıca saldığı ve aranan sanıkların daha kolaylıkla ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra yüz binlerce ateşli silâhın sahiplerince güvenlik yetkililerine teslimi, Devlete duyulan güvenin güçlendiğini yansıtan birer olumlu göstergedir.

3. Toplum Yapısı ve Şiddet

Kısaca yukarıda sıralanan görüşlerin, büyük ölçüde sağlam gerekçelere dayanmalarına karşılık, terör eylemlerinin kaynağı ve tırmanışı konusuna tam bir açıklık getirdiklerini ileri sürmek kanımızca güçtür. Siyasal şiddetin ülkemizde günlük yaşantının bir parçası olmasını önlemekte elbette devlet otoritesinin güçlendirilmesi, yeni yasaların çıkarılması, uygulanması ve silâh kaçakçılığının kaynağının etkin önlemlerle kurutulması etkili olacaktır. Gene de, terör olgusunu yalnızca iç ve dış düşmanların varlığına bağlamak yeterli olmayabilir. Başka bir deyişle, terörü toplumun sosyo—ekonomik ve kültürel yapısından da soyutlanmamak gerekir.

önce şunu vurgulayalım: Fransız toplumbilimcisi Durkheim'ın, yıllar önce uyardığı gibi, toplumsal olgular ancak toplumsal olgularla açıklanabilir. Buna göre, Türkiye'de terör olgusunun giderek tırmanmasının temelinde daha çok iç dinamik'e ilişkin nedenlerin bulunduğunun öncelikle açığa çıkarılması bize zorunlu gibi gözükmektedir.

Gerçi, Orta Doğu'nun uluslararası konjonktürü, Süper Güçler'in çekişmeleri, etnik ve mezhep grupları üzerindeki kışkırtmalar, egemen güçlerle uyanan güçler arasındaki kıyasıya savaşım, devlet organlarının ve siyasal partilerin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

işlevlerini yerine getirememesi vb., tümü geçerli nedenlerdir. Ancak, az önce vurgulandığı gibi, soruna bütünsel bir yaklaşım sağlamaktan uzaktırlar. Bu yüzden, Türkiye'de siyasal şiddet olgusunu daha geniş bir toplumsal çerçevede ele almak ve yukarıda sıralanan çeşitli nedenleri bunun içine yerleştirmek gereklidir. Çünkü toplumdaki önemli bunalımların kökeninde ayni önemde toplumsal nedenler yatmaktadır. Böyle bir yaklaşımın, şiddet olaylarının asıl kaynakları konusunda anlamlı ipuçlarının elde edilmesini kolaylaştıracağını sanıyoruz.

4. Bütüncül Bir Yaklaşım Gereği

Herhangi bir ülkede karşılaşılan şiddet olaylarının anatomisini açıklamağa geçmeden önce, bazı temel soruların açıklıkla ortaya konulmasında yarar vardır. Gerçekten de, ana sorun, Nieburg'un da Siyasal Şiddet başlıklı incelemesinde belirttiği gibi,- şu veya bu tanınmış bir kişinin tek başına hareket eden bir katilin kurşunu ile yitirilmesinden çok, 'Toplumumuzu bölen, şiddeti bir alışkanlığa dönüştüren ve toplumun sağlığını yeniden kazanma gücünü zayıflatabilecek koşulların varolmasıdır".^

a) Temel sorular

Örneğin, LaPalombara bu konuda öncelikle yanıtlanmasında yarar gördüğü başlıca soruları şöyle sıralamaktadır: "Şiddet eylemlerine katılan taraflar kimlerdir? Şiddetin araçları açısından tarafların ellerinde bulundurdukları ve bunun yanı sıra potansiyel kaynakları nelerdir? Siyasal amaçlı şiddet konusunda ülke halkının genel eğilimi ve çeşitli alt katmanların tutumu nedir? Siyasal şiddet eylemlerinin yönelik oldukları amaçlar nelerdir? Meşru hükümetin şiddet eylemleri konusundaki tavrı ve rolü nelerdir? Hükümetin bizzat kendisi de, buna büyük ölçüde katılmakta mıdır? Eğer böyle ise, elinde bulundurduğu kaynaklar öteki şiddet yanlısı grup ve örgütlerinkine oranla ne düzeydedir? Hükümetin tutumu dikkatli bir yansızlık olarak tanımlanabilir mi? Veya polisin, şiddet eylemlerinin hepsini değil yalnız bir bölümünü gördüğü durumlara benzeyen ince bir partizanlık örneği mi vermektedir? Devletin bizzat içinde yer alan şiddet uzmanları—polis, gizli polis, jandarma/asker— şiddetin bir siyaset aracı olarak kullanılışı konusunda aynı veya farklı mı düşünmektedirler? Ve nihayet, ülkenin yaşadığı şiddet olayları üzerinde dış etkilerin payı ne düzeydedir? Ve söz konusu müdahalelerin yukarıda sıralanan sorular açisından taşıdığı önem nedir?"17

Bu soruların bir bölümüne az önce değinilmişti. Ancak, birbirleri arasında belli bir ilişki olduğu LaPalombara'nın verdiği bu listede daha da açıklıkla ortaya çıkmaktadır. Gene de, daha derinlemesine yapılacak araştırmalarda bütüncül yaklaşımın, yani toplumu, içinde bulunduğu tüm koşullarıyla bir bütün olarak ele almanın, şiddet olaylarının gerçek kaynakları konusunda bize anlamlı ipuçları vereceği şüphesizdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

b) Türkiye'den gözlemler

Türk bilim adamları da bütüncül yaklaşım gerekliliğinin bilinci içindedirler. Söz gelimi, Çetin Özek'e göre, "şiddet eylemlerinin temel nedeni, toplumdaki yeni koşulların yarattığı sosyo-ekonomik sorunların çözümünde mevcut siyasal tutumun kendini yenileyememesinden doğan yetersizliğidir. Böylece, terör ortamı yapıları, etnik nedenler vb. ancak terör ortamı doğduktan sonra, şiddet eylemlerinin genişlemesi ve güçlenmesi yönünden ikinci derecede etkenlerdir".^

Doğu Ergil ise, Türkiye'de şiddet ve terör olgusunu araştırırken, "toplumsal bunalım"dan söz ediyor ve "silâhlanma ve şiddete yönelimde kırsal dokunun etkisini" vurguluyor. Daha çok, şiddet yanlılarının psikolojisine ağırlık veren Ergil, 'Türk siyasal eylemcisinin toplumsal profili"ni çizerken, özellikle "toplumsal yabancılaşma" ile şiddet arasındaki bağları açığa çıkarmayı deniyor.™

Ote yandan, Mevlüt Bozdemir, henüz yayımlanmamış bir denemesinde şiddet olgusuna eğilirken, ülkemizdeki toplumsal şiddet geleneği; baskıcı ve otoriter olan totaliter ve mutlakçı eğilimler; gizil kahramanlık özlemi; siyasal istikrarsızlık; ve demokratik geleneklerin yokluğu ve bunların toplumdaki etkileri üzerinde duruyor.20

Günsev Evcimende, kısa ancak sağlam bir mantıkla kaleme alınmış bir yazısında, "Batı'da ve Türkiye'de"Terörün Yapısal Kaynakları" üzerinde dururken, Türkiye'deki şiddet eylemlerini "Gençliğin sosyo-ekonomik sorunlarına, işsizliğe, dış dinamiklere bağlamanın" yetersizliğini ileri sürmektedir. Yazara göre, "kişileri bireysel şiddete yatkın kılan ve dış dinamiklerin müdahalelerini kolaylaştıran bu koşullar, daha temel bir olgu ile, az gelişmiş bir yapının toplumsal değişimi güçleştiren yapısal özellikleriyle ilgilidir".21

"Türkiye'de Gençlik ve Şiddet" başlıklı bir incelemesinde Şerif Mardin, özellikle, kültür bunalımı, yetersiz eğitim ve sağlıksız kentleşme üzerinde duruyor.22 Yazar daha önceki bir çalışmasında da, 'Toplumsal eylem, yani insanların toplum içinde nasıl davrandıkları bir tür psikolojinin ileri sürdüğü gibi birtakım içeriksiz dürtü jve tutumların sonucu değildir. Belirli bir şekil gösteren belirli bir kültür bütünlüğü sonucudur. Bundan dolayı, bir toplumsal eylemi incelediğimiz zaman, örneğin 1975-1976 yılında öğrenci olaylarını incelediğimizde bunları yalnız, nüfus artışı, eğitim sistemi, sosyo ekonomik köken gibi her topluma uygulanabilir kavramlarla inceleyemeyiz. Bunlara Türk kültürü, Türkiye'de bürokratik değerler, ya da küçük taşra şehirlerinin değerler kümesi gibi kültür değerlerini katmak zorundayız".23 diyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

özer Ozankaya da, "Türkiye'de Terörün Etkenleri ve Çözüm Yolları" konulu makalesinde, terörü, ülkemizde büründüğü biçim ve nitelikleriyle, "Bir polis sorunu olmanın çok ötesinde, toplumsal yapıda, siyasal kültürde, kamu yönetiminde, eğitimde ve ekonomik yapıda derin kökleri bulunan bir toplumsal **bunalım" olarak değerlendiriyor ve bu yönde çeşitli önlemlerin alınmasını ve düzeltmelere gidilmesini öneriyor.24**

Görülüyor ki, bütüncül yaklaşım gerekliliği konusunda Türk bilim adamları birleşiyorlar. Bununla birlikte, şiddet konusunda disiplinlerarası bir işbirliği, sanıra resmi kuruluşların da desteğinden yoksun kalarak, henüz başlatılamamıştır. Umarız ki, ilerdeki yıllarda bu alanda, hem somut ülke yararları açısından hem de kuramsal yönüyle. Türk bilim adamları arasındaki bilgi alışverişini hızlandıracak araştırmalara girişilsin. Bu tür çabalara ilk örnek olarak, çeşitli kesimlerden bilim adamı, gazeteci, hukukçu, yönetici, politikacıların katıldığı ve tebliğler sunduğu "Abdi İpekçi Seminerini" gösterebiliriz.25

Bu arada, siyasal şiddet konusunda Batılı bilim adamları tarafından son yıllarda geliştirilmiş kuram ve kavramlara da kısaca değinmenin konunun aydınlatılması bakımından ilginç olacağını sanıyoruz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BÖLÜM D.

SİYASAL ŞİDDET KONUSUNDA BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR

Türkiye'nin kendine özgü koşulları içinde siyasal şiddet ve terör olgusuna bazı açıklamalar getirme çabasına geçmeden önce, bu konularda özellikle Anglo—Amerikan toplumbilim yazınında yer alan başlıca kuram örneklerine kısaca değinmekte yarar görüyoruz. Ancak, bu arada, ABD'li Nieburg'un "döküntü kuramlar" olarak değerlendirdiği ve kendi ülkesinde meydana gelen çeşitli olayların ardından sık sık yinelenen birkaç görüşü hemen aktaralım.

Söz konusu "döküntü kuramlar" arasında, siyasal şiddete kamu iletişim araçlarının ve özellikle televizyon görüntülerinin; bu ülkede herkesin özgürce ateşli silâh satın alabilmesinin; açık Doğu sınırının kapanmasıyla eli silâhında "kovboy" geleneğinin kentlere sıçramasının; veya komünist tahrikçilerin eylemleri savlarının bulunduğuna dikkati çeken Nieburg, ayrıca insan doğasında öldürme dürtüsünün var olduğu savının da ortaya atıldığını, oysa bunların hiçbirinin geçerli olmadığını vurguluyor.26 Ne var ki, çok daha ciddi kuramlar da geliştirilmiştir. Söz konusu kurandan ve dayandıktan kavram ya da ilkeleri, sosyo—ekonomik—psikolojik açıdan ve sosyo—ekonomik—siyasal açıdan, olmak üzere başlıca iki grupta toplıyabiliriz.

A) Sosyo—Ekonomik ve Psikolojik Yaklaşımlar

Bu yönde belli başlı dört kuramın geliştirildiği gözlenmektedir.

1. Engellenme-Kızgınlık-Saldırganlık Kuramı27

Bu yaklaşımın öncüsü John Dollard'a göre, insanın şiddete başvurma eğiliminin kaynağı "engellenme-saldırganlık"ta aranmalıdır. Amaçlarını gerçekleştirenıiyen, düşündüklerine ulaşmaktan "alıkonan" kişiler, terslikler karşısında hırçınlaşır ve giderek saldırgan bir tutum içine girerler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2. Göreceli Yoksunluk28 Kavramı

ABD'li toplumbilimci Ted Gurr ise, yanıtlanma» gereken üç temel sorudan yola çıkıyor: Siyasal şiddet potansiyelinin psikolojik ve toplumsal kaynakları nelerdir? Siyasal şiddet potansiyelinin siyasal sistem üzerinde yoğunlaşma ölçüsünü belirleyen nelerdir? Siyasal şiddetin gerçek önemi, biçim ve sonuçlarını etkileyen toplumsal koşullar nelerdir?

Siyasal şiddet ile, ekonomik gelişme arasında zorunlu bir ilişki bulunmadığını savunan Gurr, daha kapsamlı bir açıklama yapılmaya dek, özellikle "yoksunluk" kavramı üzerinde durulmasının gereğine değiniyor: Yoksunluk duygusu, insanın beklentileri ve olanakları arasındaki uçurumun bilincine varmasıyla gelişiyor. Beklentiler, her insan gibi onun da mal edinme ve rahat yaşam koşullarına ulaşmasının bir hak olduğunu düşünmesini simgeliyor. Olanaklar ise, toplumun o insana sağladığı araçlarla, elde edebileceğini düşündüğü mal ve yaşam koşullarını içeriyor.

Gurr, beklentiler—olanaklar dengesizliğinin üç temel biçimde kendini gösterdiğini ileri sürüyor:

a) Eldeki kaynakların azalmasından doğan göreceli yoksunluk duygusu:

örneğin, edinilebilecek mallar giderek azalmaktadır veya belli bir toplumda ötedenberi egemen olan sınıf veya gruplar ellerindeki gücü zamanla yitirdiklerini görmektedirler.

b) Giderilemeyen özlemlerden doğan göreceli yoksunluk duygusu:

Örneğin, yeni kalkınan ülkelerde, toplumun çeşitli kesimlerinde gelişen özlemlerin siyasal iktidarlarca yeterince karşılanamamasının halkta yol açtığı tepkiler.

c) Artan istemlerden doğan göreceli yoksunluk duygusu

Örneğin bir toplumda gözle görülür ilerlemelerin sağlanması o toplumda yeni beklentilere ve gittikçe artan istemlere yol açmaktadır. Oysa, söz konusu gelişme birdenbire önemli bir engelle, sözgelimi büyük bir ekonomik bunalımla, karşılaşırsa toplumdaki hoşnutsuzların sayısı doğal olarak artacaktır.

Gurr, toplumsal şiddet potansiyeli'nin, belli bir toplumda yaşayan değişik kesimlerin paylaştıkları göreceli yoksunluğun derecesine ve büyüklüğüne göre önemli ölçüde değiştiği kanısındadır. Yazara göre, yoksunluğun doğurduğu hoşnutsuzluk, evrensel bir eylem uyarışıdır. Siyasal şiddetin, "zincirleme

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olarak", önce hoşnutsuzluğun artması, daha sonra bunun siyasallaşması ve nihayet siyasal nesne ve kişilere karşı yürütülen bir şiddet eylemi ile ortaya çıkması söz konusudur. Bununla birlikte, şiddetin açığa vurulması, siyasal toplumdaki çeşitli zorlama ve kurumsal dayanak biçimlerinden oldukça etkilenmektedir. Örneğin, şiddet, eğer bir rejim ve onun karşıtlarının elinde eşit ölçüde zorlayıcı bir baskı uygulama olanağı buluyorsa ve her ikisi de göreceli olarak güçlü bir "kurumsal destek" sağlamışsa, aralarındaki çatışma, bir iç savaşa kolaylıkla dönüşebilir.29

3. Göreceli Refah-Şiddet Ökesi

Bu ilkeyi ortaya atan james C. Davies de, Gurr'un artan istemlerden doğan göreceli yoksunluk kavramından esinlenerek, bilim çevrelerinde genellikle "J biçiminde eğri ilkesi" olarak bilinen yaklaşımını geliştirmiştir. Davies'e göre; devrimler, yığınları sürekli bir büyümenin sağlandığına inandıran uzun sürmüş bir gelişme dönemini, bu kez de kısa süreli bir bunalımın izlemesinden kaynaklanır. Manc'ın, devrimlerin özellikle toplumsal yoksunlukların şiddetlendiği dönemlerde patlak vereceği savının tersine, devrimlerin asıl "göreceli refah ve düzelme" dönemlerinde en uygun ortama kavuştuklarını ileri sürer, Davies. Başka bir deyişle, kalkınmaya başlamış ülkelerde devrim olasılığı, yoksul ülkelere oranla çok daha yüksektir. Kişi başına ulusal gelirin artışı belli bir eğriye göre gerçekleşirken, halkın beklentileri ise dik bir çizgiyle gösterilecek biçimde yukarıya doğru çıkar. Aralarındaki ayrım, yani eğri ile dik çizgi arasındaki ayrım, gerçeği beklentilerden ayıran uçurumdur.30

4. Toplumsal Değişme ve Sürekli Engellenme Kuramı

Ivo K. Feierabend, Rosalind L. Feierabend ve Betty A. Nesvold birlikte geliştirdikleri bu kuramda, psikolojik öğelere öncelik vermektedirler. "Sürekli engellenme"^ belli bir toplumda tüm üyelerin paylaştıkları ortak bir duygudur. Bu duygu, başlıca üç nedenden kaynaklanmaktadır:

a) Amaçların, özlemlerin ve toplumsal değerlerin gerçekleştirilmesinde ve korunmasında karşılaşılan bir müdahale, b) Belli bir toplumsal grubun üyelerinin ayni anda yaşadıkları belli bir deneyim, c) Belli bir toplumsal sistemin yapısında ve süreçlerinde görülen gerilim.

Bu konuda iki varsayım öne sürülmektedir: Saldırgan bir siyasal davranış, sürekli bir alıkonma durumundan doğmaktadır. Söz konusu alıkonma ise toplumsal değişmenin kimi özelliklerinden kaynaklanabilir.

Aynı yazarlar ayrıca, görgü) araştırmalar için de dört genel varsayım geliştirmişlerdir:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

a) Her türlü koşullarda sürekli engellenme, o andaki özlemler ve toplumsal beklentiler ile toplumsal alanda başarılanlar arasındaki farkın ürünüdür, b) Şimdiki değerlendirmeler, yani yoksunluklara veya gelecekteki doyumlara iiişkin öngörüler, içinde bulunulan andaki yoksunluk veya doyumları belirlerler, c) Toplumsal beklentilerin belirsizliği, yani geleceğin felaket veya kurtuluş taşıdığı inancı, başlı başına sürekli yoksunluk duygusunu artırır, d) Çatışan özlemler ve beklentiler bir başka sürekli doyumsuzluk kaynağıdır.32

Büyük ölçüde soyut kavramlar üzerine kurulu, sosyal psikolojik nitelikteki bu yaklaşımlardan sonra, daha somut yaklaşım örneklerine geçebiliriz.

B) Sosyo-EkonomSc ve Siyasal Yaklaşımlar

Bunlar arasında özellikle iki tanesini aktarmakta yarar görüyoruz. Birincisi, Devlete karşı "paralel otorite" odaklarının oluşmasındaki nedenleri; ikincisi ise, hızlı ekonomik gelişme karşısında mevcut siyasal kurumların yetersiz kalmasının siyasal şiddet üzerindeki rolünü vurguluyor.

1. Devlet Karşısında Yeni Egemenlik Odaklarının Türemesi

Temelde "kızgın insanların" sosyal psikolojisine ağırlık veren yaklaşımların tersine, Charles Tilly, öncelikle çatışan grupların yapısı üzerinde durmaktadır. Bu nedenledir ki, siyasal rejimlere karşı başkaldıran ve bir ölçüde etkinlik kazanan grupları, "resmi düzene paralel egemenlik odakları" olarak tanımlamaktadır.

"Toplumların niteliği" ile "şiddet olaylarının niteliği" arasındaki yakın ilişkiye değinen Tilly, bu olguyu açıklarken önce, siyasal sistemlerde iktidar yapısı ve çatışmanın yapısal çözümlenmesinden yola çıkıyor. Yazara göre, insanlar, amaçlarını gerçekleştirmek için çeşitli kaynaklan biraraya toplar ve bunları, çevrelerini değiştirmek yolunda kullanırlar. Bu kaynaklara örnek olarak da, değiş— tokuşu yapılabilecek mallar (yararlı kaynaklar); tehdit veya ceza (zorlayıcı kaynaklar); veya bağlanılan düşünceler (normatif kaynaklar) gösterilebilir.

Tilly, şiddete dönüşebilecek grup eylemlerinin başlıca üç temel biçim alabileceğini ileri sürer:

a) Rekabet eylemleri: A grubunun, B grubunu bir rakip ya da düşman olarak tanımlaması ve B grubunun kaynaklarına karşı saldırıya geçmesi durumu (iki partinin üyeleri arasındaki rekabet gibi), b) Tepki eylemleri: B grubunun, o anda A grubunun denetimi altında olan bir kaynak üzerinde hak iddia etmesi ve A grubunun da bu iddiaya karşı direnmesi durumu (Ayrıcalıklarını yitirme

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kaygısındaki güçlerin rakipleri karşısındaki tutumları gibi), c) Tepkiye yönelten eylemler: A grubu üyelerinin daha önce kendilerine ait olmayan bir kaynak üzerinde hak iddia temeleri ve en azından bir başka grubun, Â'nın bu hakkı kullanmasına karşı çıkarak direnmesi (Siyasal yöneticiler arasında yer alma istemleri gibi).

- Bu üç temel biçimi özetleyecek olursak, Tilly'nin şöyle bir denklem geliştirdiği ortaya çıkmaktadır: Saldırı-» Hak iddiası-» Direnme-» Şiddet.33

2. Geçiş Dönemindeki Toplumlarda Şiddet

Bir başka ABD'ii siyasal bilimci Samuel Huntington ise, Asya, Afrika Ve Güney Amerika ülkelerinde görülen şiddet ve siyasal istikrarsızlık nedenlerinin, sağlıklı siyasal kurumların gelişmesi ile ekonomik ve toplumsal değişme süreci arasındaki uyumsuzlukta aranması gerektiğini öneriyor. Huntington'a göre, şiddet ve siyasal istikrarsızlık olasılığı, geleneksel, geçiş döneminde ve modern toplum türleri arasında en çok, geçiş durumundaki toplumlarda yüksektir.

"Geçiş toplumu" kavramı Huntington'a göre, en azından belli bir ekonomik ilerlemenin sağlanmış olduğu bir toplumu içermektedir ve Huntington, özellikle bu tür ülkelerde istikrarsızlığa uygun bir ortamın söz konusu olduğunu savunmaktadır. Çünkü, yeterli siyasal kurumların yokluğunda, ekonomik gelişme ve gelişmenin halkta yol açtığı kıpırtıların ve yeni istemlerin yasal yollarla belirtilmesi, ılımlandırılması ve siyasal sistem içinde yeniden bir araya getirilmesi, olanaksız değilse bile, çok zordur.

Huntington, Değişmekte olan Ülkelerde Siyasal Düzen adlı yapıtının "Siyasal Düzen ve Siyasal Bozulma" bölümünde, hızlı ekonomik gelişme ve siyasal istikrarsızlık arasındaki ilintileri şöyle özetlemektedir:

"Hızlı Ekonomik gelişme; a) geleneksel, toplumsal grupları (aile, sınıf, kast) çökertir ve böylece grup dışı kalan... ve bu nedenle devrimci başkaldırı koşulları içine itilen kişilerin sayısını artırır; b) bir yandan, yürürlükteki düzene ne tam uyum sağlayabilmiş ne de bu düzenin potasında eritilebilmiş, öte yandan yeni ekonomik konumları ölçüsünde siyasal güç ve toplumsal statü peşine düşmüş yeni zenginler yaratır; c) toplumsal bağları daha da koparan coğrafi hareketliliği artırır ve özellikle yabancılaşmaya ve siyasal aşırılığa yol açan kentlere, kırsal alanlardan hızlı göçleri özendirir: d) yaşam düzeyleri bozulan insan sayısını çoğaltır ve böylece zengin ve yoksul arasındaki uçurumu genişletebilir, e) bazı kişilerin gelirini, göreceli olarak değil, mutlak olarak çoğaltır; bu yüzden de yürürlükteki düzene karşı hoşnutsuzluğu arttırır; f) yatırımları hızlandırmak için tüketimin genel olarak kısıtlanmasını gerekli kılar ve böylece halktaki hoşnutsuzluğun artmasına yol açar; g) yığınların özlemlerini, karşılanabilen düzeylerin ötesine itecek ölçüde yükselten okuma yazma bilenler oranını artı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nr, eğitim olanaklarına ve kamu iletişim araçlarına açılmayı kolaylaştırır; h) yatırımların dağılım: ve tüketimin düzenlenmesi konusunda, bölgesel ve etnik çekişmeleri daha da büyütür; i) grupların örgütlenme olanaklarını çoğaltır ve bunun sonucu olarak, hükümetin karşılamakta başarısız kaldığı grup istemlerini daha da güçlendirir."^.

Kısacası, Huntington; söz konusu ilişkiler sürdükçe ekonomik büyüme ve maddi refah ancak sınırlı bir biçimde artarken, "toplumsal doyumsuzluğun" çok daha yüksek bir hızla yayılmasına yol açıldığı görüşünü savunmaktadır.

öte yandan, 1948-1965 arasında, 84 ülkede görülen çeşitli tür ve boyutlardaki siyasal çatışmaları inceleyen kimi ABD'li bilim adamları da, Huntington'la ayni yargıyı paylaşmaktadırlar. Yazarlara göre, "modern" toplumlarda çatışma düzeyi, "geleneksel" ve özellikle "geçiş durumundaki" toplumlara oranla çok daha düşüktür:

Çizelge:!
Toplumların Gelişme Düzeyi ve Siyasa! Çatışmalar

Gelişme Düzeyi	Düşük %	Yüksek %	Toplam ülke sayısı
Geleneksel	43	57	23
Geçiş, durumunda	32	68	37
Modern	87	7	24
Toplam	42	42	84

' Kaynak: I.K. Felerabend, R.L. Felerabend ye B.A. Nesvold, "Sodal Change and Polttlcal Vlolence: Cross—National Patterns", İn Hugh O.Graham, Tedd R.Gurr (eds.)!, ***The History of Violence in America,*** New York: Bantam BOOks, 1969, s. 655.

Görüldüğü gibi, geleneksel toplumda sosyo-ekonomik gelişmeler nedeniyle çözülmeler başlayınca, toplumun üyeleri arasında değer çatışmaları, siyasal yarışma ve ekonomik paylaşım savaşımı su yüzüne çıkmaktadır. Toplumdaki değişmelerin oturmasına koşut olarak da, bu sarsıntılar hafiflemektedir. Doğaldır ki bu durum, "mekanik" bir ilişki biçiminde ele alınırsa, yapılacak genellemelerin her zaman için sağlıklı olması da beklenemez. Gene de, bu karşılaştırmaların kimi anlamlı ipuçlarının çıkarılmasma yardımcı olduğu açıktır.

C) Kuramların Türkiye Gerçeğine Uygulanabilirliği

Çok kısaca değinilen siyasa! şiddet konusundaki kuramların enine boyuna tartışılmasının, bu kitapçığın amaç ve sınîrlarını aşması doğaidsr. Biz bu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rada, yalnızca söz konusu kuramlar ve bunlara karşı yöneltilen eleştiriler açısından başvurulabilecek kaynakların oldukça bol olduğunu belirtmekle yetinelim. örneğin Nieburg, Siyasal Şiddefte yoksunluk kuramının, aslında, kısıtlı olanaklara sahip olanlar yararına bir takım toplumsal değişme isteklerini yansıtan bir "ideoloji" olduğunu ileri sürmekte, ancak, bunun siyasal davranışın "dinamiğini" açıklamaktan uzak kaldığını vurgulamaktadır. Nieburg'a göre; engellenme, yoksun kalma, eşit edinme olanaklarına sahip olamama gibi kavramlar üzerine kurulmuş bu tür kuramlar yabana atılamaz. Ne var ki, hepsinin temelinde "toplumsal reform öğreti!eri"nin etkisi yatmaktadır:35 Eğer toplumda bir çalkantı varsa, muhakkak bir takım reformlara gidilmeli görüşü egemendir. Oysa, bu kez de, reformlara karşı olanlar toplum bilimcilere karşı çıkmaktalar. Ayrıca, önerilen reformları beğenmeyen "keskin dönüşümcüler"in de tepkisini çekmektedir. Bununla birlikte, Nieburg, haklı olarak, tüm toplumlarda gerilimin ve hoşnutsuzluğun her zaman var olduğuna değinerek, sorunun daha geniş bir çerçevede ele alınmasını ve toplumdaki çeşitli güçler arasındaki genel uzlaşma ortamının, manevra olanaklarının, siyasa! iktidar sahiplerinin meşruluk ve becerilerinin de gözönünde tutulmasını öneriyor.36

Bunlara, Monte Palmer ile William Thompson'ın "Siyasal Şiddetin Karşılaştırılmalı Analizi",37 Joseph LaPalombara'nın "Siyasette Şiddet ve Kokuşma">38 Raşüddin Khan'ın "Şiddet ve Sosyo—Ekonomik Kalkınma,3S ve Walter Laqueur'un "Terörizmin Yorumları—Gerçek, Kurgu Bilim ve Siyasal Bilim"40 başlıklı çalışmalarında yer alan geniş kaynakçaları örnek olarak verebiliriz.

Türkiye açısından hemen şunu eklememiz gerekir: Siyasal şiddet konusundaki tüm kuramlar, genellikle Batı'lı gözlemcilerin kaleminden çıkmakta ve bu yüzden de yapıtlarında daha çok kendi toplumlarından kaynaklanan değer yargıları ve bilimsel kaygılar ağır basmaktadır.

Bununla birlikte, toplumların refah düzeyleri ve toplumsal değişme ile çatışma ve şiddet arasındaki ilintilere hemen hemen her toplumda rastlanmaktadır. Gerçekten, yapılan karşılaştırmalı araştırmalarda, siyasal çatışma durumlarıyla, söz gelimi, kişi başına ulusal gelirin yüksekliği veya düşüklüğü arasında belli bir ilintinin varolduğu görülmektedir. Türkiye'den bir örnek verirsek, yandaki şekilde, ekonomik bunalım ile terörün tırmanışı arasındaki ilişki açık bir şekilde görülmektedir:

1. Ekonomik Bunalım ve Tırmanan Terör

Görüldüğü gibi, belli bir "ilinti"den hemen söz edilebilir. Ancak, siyasal şiddet ile ekonomik bunalım arasında zorunlu bir neden—sonuç ilişkisinin aranması bizi yanılgıya götürebilir. Kaldı ki, yoksulluğun yasal şiddete kendiliğin-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YILLAR	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Toptan E.Fiyatlın Gen. Indek»	295	10.1	15.6	24.1	52.6	635	1073
" (1974-100)	100	33.8	522	80.6	176	213.7	3585
Di} açık (milyar %	2.2	33	3.1	4:0	23	2.8	4.7
" (1974=100)	100	150	141	182	105	127	214
1 Skar>ıhgı TL.	14	15	16.5	19	25	47	87
1400TL.kzr?ı!ıgı;	100	933	84.8	73	& 56	29.7	16
IS w I} (i E.KJICI ije glrem.	38.6	433	54.7	54.4	643	67.7	71i
" • (1974=100)	100	1133	141.7	141	166.6	175.4	186
Sttyüme hızı %	7.4	8.0	7.7	4.0	" 3.6	1.5	-0.6
" (1974=100)	100	108.2	104.1	54.1	48.6	203	8.1
öldürülenlerin sayıu	27	37	108	319	1095	1362	2206
" (1974=100)	100	137	400	1181	4056	5044	8170

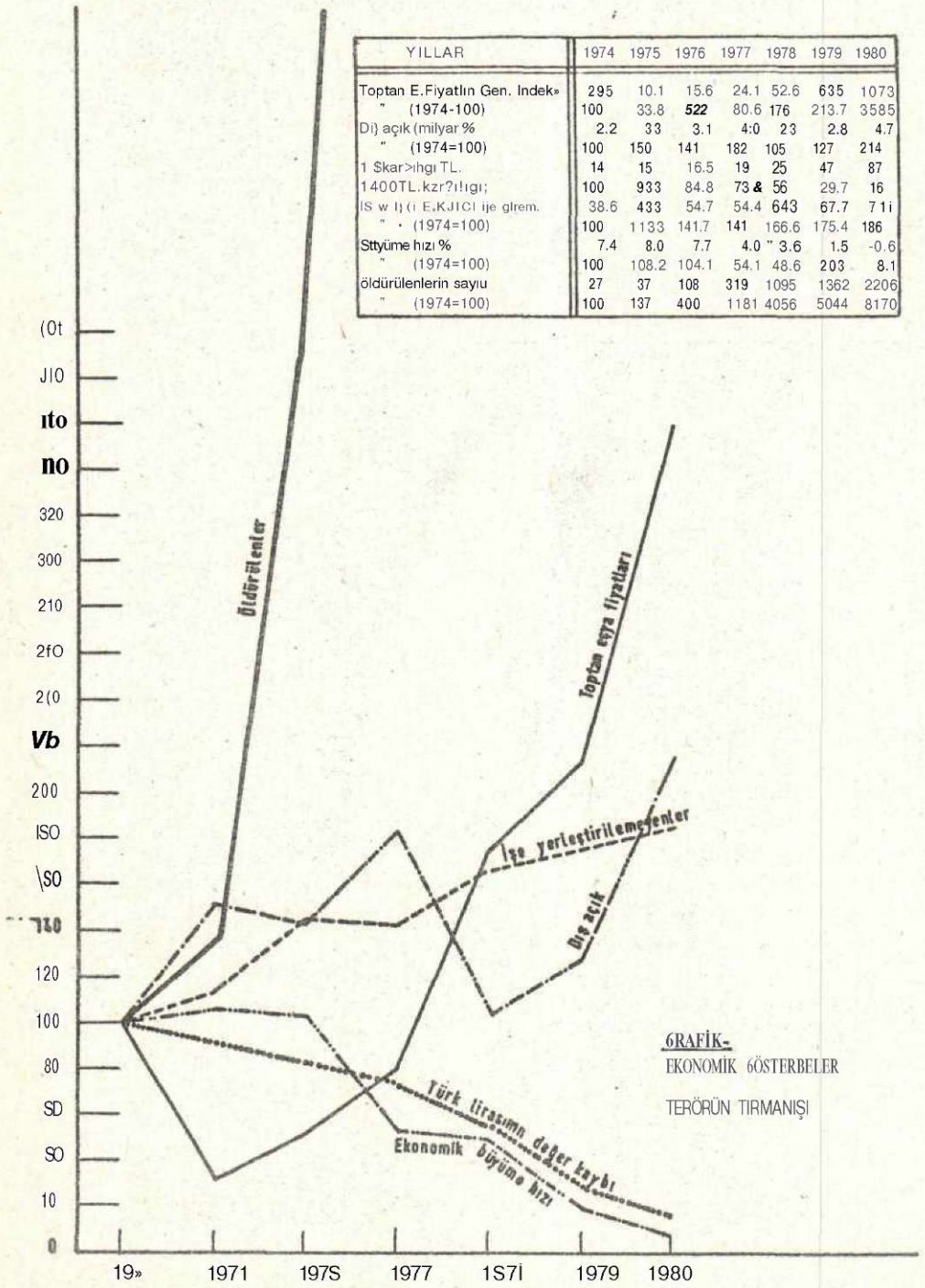

6RAFİK-
EKONOMİK 6ÖSTERBELER
TERÖRÜN TIRMANIŞI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

den yol açtığı görüşü, yapılan çeşitli araştırmalarda elde edilen bulguların ışığı altında, doğrulanmak şöyle dursun, tersi sonuçlarla çürütülmüştür. Bununla birlikte, siyasal şiddet olgusunun, özellikle ekonomik kalkınmanın hızlandığı dönemlerde arttığı da apaçık ortadadır. Ama kanımız odur ki, başta da ısrarla vurgulamaya çalıştığımız gibi, siyasal terör, genel siyasal şiddet olaylarının içinde yalnız birini oluşturmaktadır. Bu durumda, çeşitli toplumlarda, sosyo—ekonomik gelişme düzeyi ile şiddet arasında bazı anlamlı ilişkiler saptanmış olsa bile, bundan siyasal terör ile ekonomik bunalım arasında da zorunlu bir ilintinin bulunduğu sonucunu çıkarmak olanaklı değildir. Çünkü, siyasal terör, çeşitli iç ve dış dinamiklerin etkilerinin bileşiminden kaynaklanan, daha karmaşık bir toplumsal huzursuzluk göstergesidir. Doğaldır ki, ekonomik öğeler de, siyasal şiddetin ve terörün ortaya çıkmasına ve artmasına belli bir ölçüde katkıda bulunmaktan geri kalmazlar.

2. Sağlıksız Büyüme

Bu incelemenin başında da özellikle belirtildiği gibi, amacımız, Türkiye'de terör olgusunun özgül bir tablosunu çizmeğe girişmek değildir. Bununla birlik' te, Türkiye'nin, arada bir görülen tökezlemelere rağmen, giderek güçlenen bir demokratik sürece sahip, toplumsal potansiyeli ve hareketliliği yüksek, doğa ve insan kaynakları zengin bir ülke olmasının yanı sıra, bünyesindeki ilke! kalıntılardan ve dolayısıyla şiddet geleneklerinden henüz tam anlamıyla sıyrılamamış, "çift yapılı" veya "geçiş durumunda" bir toplum özelliğini de taşıdığını vurgulayalım. Gerçekten de, önder Şenyapılı'nın yerinde gözlemiyle "Türkiye'-de kentleşmenin 'sağlıksızlığı' kentli nüfus oranı artış hızının çok yüksek olmasına karşın, tarımsal olmayan etkinliklerin artış hızının, ya da daha özet bir deyişle, sanayileşme hızının düşük olmasından kaynaklanıyor".^ Oysa ileri Batı ülkelerinde sanayileşme kentleşmeye bağlı olarak değil, tersine, kentleşme, sanayileşmeye bağlı olarak artmıştır.

Bu önemli olguya, özellikle Hindistanlı siyasal bilimci Raşüddin Khan'ın getirdiği açıklık, bizim bu kitapçıkta vurgulamaya çalışacağımız ve siyasal terörün toplumsal nedenlerinden yalnız biri olarak gördüğümüz sağlıksız kentleşme savımızı desteklemektedir.

Raşüddin Khan, az gelişmiş ülkelerde şiddet olgusuna değinirken, Batı'lı bilim adamları arasında genellikle paylaşılan bir yargının, yani "şiddetin, ekonomik ve toplumsal gelişme sürecinin tek başına bir yan ürünü" olduğu savının, düzeltilmesi gerektiğini savunuyor. Yazara göre, gerçekte, az gelişmiş ülkelerde gerilimleri, çatışmaları ve şiddeti doğuran gelişme olgusunun kendisi değil, dengesiz gelişme, veya başka bir deyişle sağlıksız büyütmedir (mal—development).42

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Nitekim, yazarın bir ölçüde Huntington'dan esinlenerek, ancak daha çok Hintli meslektaşlarına göndermelerde bulunarak sıraladığı ve bir bölümünü aşağıya aktardığımız gözlemlerinde Türkiye'de yaşanan durumla şaşılacak benzerlikler taşıyan birçok öğe yer almaktadır:

"Siyasal sistemde, yeni olanaklar ve yeni açılmalar, hareketlilik ve siyasal katılmayı arttırır. Ekonomik çıkarlar ve zıtlaşmalar siyasallaşır, gerilimlere, çatışmalara ve. şiddete yol açar, gruplar arasındaki anlaşmazlıklar, kendilerini değişik biçimlerde açığa vuran kastlar, kabileler, kültürler veya sınıflar arası biçimler alır. Barışçıl gösteriler, işbirliğini reddetme, parlamentoda mücadeleler, sokakta kavgalar, suikastler, grevler, toplu kalkışmalar ve içsavaş. Bu durumlar kimi zaman, faal radikal partiler tarafından ideolojik aşırılığa ve siyasal militanlığa elverişli bir ortama dönüştürülür. Aynı şekilde, bir devletin veya bir eyaletin içindeki bölgesel farklılıklar ve ekonomik dengesizlikler sonucunda ortaya çıkan kavgalar ve çatışmalar, militan seferberliğinin odak noktaları olabilir. Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük bir bölümünde, bölgesel ve yerel hareketler, istikrarlı hükümetleri bile sarsan şiddetli çatışmalara yol açmışlardır.

Sistemin işleyişinde görülen aksaklıklar /ki, bunların göstergeleri, fiyat artışları: işsizliğin ve gizli işsizliğin yayılması (eğitilmiş ve vasıflı işgücü durumunda bile); enflasyonun zaten çok yüksek olmayan alımgücünü azaltması, açlığı veya ona yakın bir durumu ortadan kaldırma olanağının bulunamaması; tarımsal ve endüstriyel üretimi artırmaya yönelik toprak reformu ve projelerin başarısızlığı; işverenlerle ücretliler arasındaki çatışmaların barışçıl yollarla önlenememesi ve eğitim kurumlarında disiplinin sağlanamaması; ve nihayet yönetimin; etkisizleştiği ve yoksullukların bürokrasi ve siyasal seçkinler arasında yaygın olduğu konusunda güçlenen duygulardır^ hoşnutsuzluğa uygun hızla siyasallaşan bir ortam yaratır ve büyük çapta çatışmalara ve örgütlü şiddetin izlediği militan demagojiye dönüşür".43

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BÖLÜM m.

BÜYÜKKENTVESİYASALŞİDÛET

Kentleşmeyi, geniş anlamda, ekonomik gelişmeye koşut, toplum yapısında işbölümü, uzmanlaşma ve örgütleşmeyi artıran, insanların dünya görüşlerinde, değer sistemlerinde ve davranışlarında köklü değişmelere yol açan bir toplumsal gösterge olarak ele alanlar çoğunluktadır. Kentleşme olgusunun bir de demografik yanı vardır ki, kısaca, bu da, bir ülkede "kent" adını verdiğimiz yerleşme birimlerinin gerek sayısının artmasını, gerekse alanca büyümelerini içerir. Kentleşme, 20. yüzyılın ikinci yarısında, yalnız gelişmiş ve sanayileşmiş toplumların değil, belki de çok daha belirgin bir biçimde, gelişmekte olan ülkelerin başlıca sorunlarından birini oluşturur.

Bununla birlikte, genellikle, kırsal yerleşmelerle kentsel yerleşmeler arasında olduğu gibi, büyük kentlerle küçük kentler arasında da, yalnız nüfusun yoğunluğu açısından değil, sosyo—ekonomik ve kültürel bakımlardan da önemli farklılaşma ve karşıtlıkların bulunduğu açıktır. Her nekadar kentleşme genellikle olumlu yanlarıyla değerlendirilmekte ise de, bu süreç, çözümü son derece güç birtakım toplumsal sorunları da birlikte getirmektedir. Bir başka deyişle, toplum yapısının giderek karmaşıklaşması, yönetenler ile yönetilenler arasındaki iletişimin zorlaşması ve sınıflararası çatışmaların daha da keskinleşmesi sonucunda, çağımızda büyük kentler bunalımın, huzursuzluğun, yabancılaşma ve şiddetin beşiği olmaktadır.

A) Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde Büyük Kent Olgusu

Büyük kentlerin daha da büyümesi olgusu, günümüzde, ister gelişmiş ister az gelişmiş olsun, bütün ülkelerde, kentleşmenin başlıca özelliğini oluşturmaktadır. Belli büyüklükleri aşmış, örneğin nüfusu 1 milyonu geçmiş kent-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lere "anakent" denilmektedir. Bugün yeryüzünde, nüfusu 10 milyonu aşmış büyük kentler arasında Tokyo, New York, Londra, Mexico ilk akla gelenlerdir. Bu büyük sayılar, yalnız kent merkezlerini değil, bu kentlere bağlı banliyölerde yaşayan nüfusu da içermektedir. Bu arada, gelişmiş ülkelerin kentleşme düzeylerinin yüksekliğine bakılırken bir yanılgıya düşülmesi olasılığı da, bu ülkelerde kentleşme hızının gelişmekte olan ülkeierinkiyie kıyaslanamayacak ölçüde yavaşladığının gözden kaçırılması durumunda ortaya çıkar, örneğin, İngiltere'de kentleşme düzeyi % 80'in üzerinde olmasına rağmen, yıllık ortalama kentleşme hızı % 4'ü geçmez. Tersine, Hindistan'da % 25 dolaylarında bir kentleşme düzeyinin varlığına rağmen, yıllık ortalama artış hızı, % 8'in altına düşmemektedir. Hindistan örneğiyle yansıtmağa çalıştığımız, az gelişmiş ülkelerdeki hızlı kentleşme olgusu, doğumlardan çok, kırsal alanlardan, kentlere ve büyük kentlere doğru olan nüfus akınlarıyla beslenmektedir. Doğaldır ki, bu hızlı kentleşme olgusu, zaten yetersiz veya gereğince değerlendirilemiyen kaynaklara sahip az gelişmiş ülkelerde büyük kentlerin sorunlarını daha da ağırlaştırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerden biri olarak Türkiye'nin kentleşmesi de, benzer özellikler taşımaktadır.

B) Türkiye ve Büyük Kent

Ülkemizin 1950'lerden bu yana içine girdiği hızlı kentleşme süreci ortadadır: Nüfusun kentlerde yaşayan oranı, 1950'de % 18.7'den, 1960'da % 253'a, 1970'de % 33.2'ye, 1980'de ise % 45.4'e yükselmiştir. Bu son oran, il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus temel alınarak bulunmuştur. Ne var ki, kentli nüfus belediye sınırları içinde yaşayan nüfus olarak ele alınırsa, Türkiye'de kentleşme düzeyinin % 50'ye yaklaştığı söylenebilir.

1. Hızlî ve Çarpık Kentleşme

Son 30 yıl içinde, ülke nüfusu yılda ortalama % 2.5, kırsal nüfus % 1.5, kentsel nüfus ise % 7 oranında artış gösterirken, büyük kentlerin yıllık ortalama nüfus artışları % 9 ila % 10'a ulaşmaktadır. Büyük kentlere yönelik bu göç o ölçüde belirgindir ki, 1960'da kentsel nüfusun % 48.4'ü nüfusu 100 bini aşan 9 kentinde yaşarken, bu oran 1980'de % 65'e yükselmiştir. Bu arada, nüfusu **100** bini aşan kent sayısının 30'u bulduğunu da ekleyelim. Üstelik, "büyük kent" adını verebileceğimiz kentlerde 1960'da 3.5 milyondan az yurttaşımız yaşarken, bugün bunların sayısı 13 milyon dolaylarındadır. Söz gelimi, İstanbul, Ankara ve İzmir'in nüfusları bir milyonu aşmış, Adana ve Bursa ise yarım milyona ulaşmıştır.

Anadolu'nun birçok kent ve kasabalarından, köylerinden kopan nüfusun öncelikle istanbul'u, Ankara'yı, izmir'i veya Adana'yi yerleşim yeri olarak seçtiği ve bunları başka kentlere yeğlediği görülmektedir, örneğin, **Çankırı ve Çorum**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

illerinden ayrılanların % 40'ının istanbul'u, % 3O'nun ise Ankara'yı seçtikleri saptanmıştır. Gene, bu araştırmalara göre, bu kentlerimizde göç etmeye hazırlananların % 76'sı, bu üç büyük kentimizin çekiciliğinden kendilerini kurtaramamaktadır.44

Bunun gibi, ülkenin geri kalmış yörelerinden, Doğu'dan, Güneydoğu'dan ve Karadeniz bölgesinden Batı doğrultusunda büyük bir göç akımı izlenmektedir. Söz konusu göç, yalnız Doğu'nun köylerinden Batı'nın büyük kentlerine doğru değil, ayni zamanda, Doğu'nun kent ve kasabalarından Batı'nın büyük kentlerine yönelmektedir, örneğin, doğduktan yerler dışında yaşayan nüfusun doğum yerlerine göre sınıflandırılması bize Karadeniz illerinin yanı sıra, Kastamonu, Çankırı ve Kırşehir'in dışa göç veren illerin başında yer aldıklarını göstermektedir. Nitekim, doğdukları illerin dışında yaşayanların oranındaki sürekli artış, bu toplumsal devingenliğin açık kanıtıdır: Doğduktan iller dışında yaşayan nüfus oranı, Türkiye'de 1935 yılında % 6.8 iken, bu oran 1955'de % 10.4'e 1975'de ise % 18.8'e yükselmiştir.45 Bu oranın günümüzde % 20'yi geçtiği varsayılabilir. Söz konusu "gurbetçi" nüfusun dörtte üçüne yakın bölümü, az önce de belirtildiği gibi, daha çok büyük kentleri seçmiştir.

Ne var ki, izlenen hızlı kentleşmenin sağlıklı olduğunu ileri sürmek çok zordur, örneğin, önder Şenyapılı Kentleşemeyen Ülke — Kentlileşen Köylüler başlıklı incelemesinde 'Türkiye kentleşiyor. Ama kentlerde yaşayanların toplam nüfus içindeki payının artması, kentsel nüfus büyüme hızının yüksekliği, bir ülkenin gerçek anlamda "kentleşmiş' sayılması için yeterli değil"46 derken çok haklıdır. Söz konusu kentleşmede açık bir "çarpıklık" söz konusudur. Şenyapılı, "gerçek anlamda kentleşmiş" bir ülkenin ekonomisinin, yalnızca tarıma dayalı bir yapı göstermediğine ve "tarım-dışı etkinliklerin" ağırlığının artarak, tarımın önüne geçtiğine dikkati çekerken, Türkiye'de söz gelimi, 1976 yılında, katma değer dağılımında tarım kesiminin % 55'lik bir pay aldığına değiniyor. Oysa, bu pay Bulgaristan'da % 25, Yunanistan'da % 16, İsrail'de % 11, Yugoslavya'da % 9 ve Japonya'da % 8'i aşmıyordu.47

2. İç Göç: Kimler ve Neden?

Bilindiği gibi, göç edenlerin önemli bir bölümü tarım işçileri, topraksız köylüler ve azınlığı ise büyük toprak sahipleridir, öte yandan, tarım işçilerine, topraksız köylülere her bölgede rastlanmasına rağmen, büyük toprak sahipleri daha çok toprak mülkiyetinde önemli dengesizliklerin bulunduğu bölgelerden büyük kentlere gelmektedirler. Söz konusu bölgeler, bir ölçüde yan feodal üretim ilişkilerinin egemen bulunduğu Güneydoğu Anadolu ile Güney ve Orta Anadolu'nun bir bölümüdür. Topraksız aileler oranının, örneğin Mardin'de % 40.8, Siirt'de % 42, Diyarbakır'da % 48.8 ve Urfa'da % 53'e ulaşması bize bu konuda yeterli ipucu vermektedir.48 •

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Büyük kentlerimizi nüfus akınlarının başlıca hedefi yapan nedenler içinde, bölgeler arasındaki kaynak, gelişme ve sunulan hizmet dengesizliklerinin büyük payı vardır. Söz gelimi, 1980 verileriyle kentleşme oranı yönünden Marnlar* Bölgesi (%68.7)ı, ile Doğu Anadolu (%27.2) arasında kesin bir ayırım vardın Kaldı ki, 1973 Gelir Dağılımı Araştırması'nın49 sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi, ülkemizde ortalama aile geliri, bölgeden bölgeye önemli farklılıklar göstermektedir, örneğin, Türkiye ortalaması 100 olarak alındığında, İstanbul'da 162.9, İzmir'de 159.9 olan ortalama aile geliri, Doğu Anadolu'da yalnız 67.4 tür. Benzer eşitsizlikleri, gayri safi yurt içi hasılası üzerinde yapılan son bilimsel çalışmalar da doğrular niteliktedir. Buna göre, Ege ve Marmara Bölgeleri, 1978 yılında cari üretici fiyatlarıyla Türkiye GSYİH'nın % 44.4'ünü elde ederken^ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bundan aldığı pay, % 9.6'yı aşmamaktadır.50

Yukarıda değinilen değişik dönemlerde yapılan iki araştırmanın bulguları birbirleriyle tam olarak karşılaştırılmağa elverişli olmasalar bile, Türkiye'de^ bölgelerarası gelir dengesizliklerinin giderilmek şöyle dursun, zamanla büyümekte olduğu anlaşılmaktadır. Oysa, gelir düzeyinin doğal bir sonucu olarak, toplum ve belediye hizmetleriyle kültür olanaktan ve daha da önemlisi, iş bulma kolaylıkları Batı'da yoğunlaşmaktadır. Dengesiz büyümenin, nüfusla birlikte her türü} kaynağı ve uygarlık nimetlerini Batı'nın tekeline soktuğu bir gerçektir. Nitekirrj toplumsal ve ekonomik gelişmişlik göstergeleri yönünden 67 il içinde ilk 15 sırayı alanlar arasında Doğu Bölgemizden ancak birinin bulunduğunu, onun da Hatay olduğunu görüyoruz. En son sıradaki 15 il içinde ise,yalnız 6'sı, Ba-, tı'nın biraz yakınındadır. Bununla birlikte söz konusu olan Tokat, Kastamonu, Gümüşhane, Ordu, Sinop veya Yozgat gibi iller Batı ile "bütünleşmiş" iller saf yılarnaz.51

Bu verilerin ışığında, ülke topraklarının yalnız % 9.4'ünü oluşturan Mar* mara Bölgesi'nde kentsel nüfusun % 27.7'sinin; % 29'unu oluştaran Doğu ve Güneydoğu'da ise % 12.1'inin bulunmasına şaşmamak gerekir, işte bu ikili yaph dır ki, Güney Amerika'lı toplum bilimci Pablo Gonzales Casanova'nın "İç Sömürgecilik" adını verdiği "asimetrik ilişkilerin" hem nedeni, hem de sonucu olmaktadır.52 Türkiye'de de böigeler arasında göreceli bir denge sağlanmadıkça, köylerden kentlere olan göçlerin, özellikle tarımda kimi bölgelerde bir ölçüde rastlanan yarı-feodal ilişkilerin de zayıflamasıyla, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerle geri kalmış yöreler arasındaki ayrımları keskinleştirmesi kaçınılmazdır.

3. Büyük Kent İçi Dengesizlikler

Türkiye'deki bölgelerarası dengesizliklerle kentsel ve kırsal alanlar arasındaki derin ayrımların, kentleşmeyle birlikte bu kez de büyük kentlere taşınmakta olduğu hemen göze çarpmaktadır. Ayni çelişkiler büyük kentlere, eski

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tekdüze yapılarıyla çatışan yeni değer sistemlerinin, yeni davranış kalıplarının ağır bastığı bir görünüm kazandırmaktadır. Ülkenin Doğusu ile Batısı arasında kültür, eğitim, sağlık, gelir ve istihdam koşullan yönünden görülen ayırımlar bu kez büyük kentlerin dikenli (imarlı) alanlarıyla gecekondu bölgeleri arasında ortaya çıkmaktadır.

Bu boyutlarıyla, kentleşme Türkiye'de sağlıksız ve çarpık bir nitelik taşımaktadır. Gelir yetersizliğinin ve bölüşüm dengesizliğinin bir sonucu olarak, büyük kentlerin çevresini bir "yoksulluk kuşağı" gibi saran gecekondular ve birkaç milyonluk lüks konutlar bu dengesizliğin en güzel ve çarpıcı kanıtlarıdır. Kamu hizmetlerinin tüm kentlilere götürülemediği, kent topraklarının toplum yararına kullanılmadığı, spekülâsyonların ve yap-satçılığın alabildiğine yayıldığı böylesi bir ortamda., bir yandan artan işsizliğin, bir yandan da kamçılanan tüketim eğilimlerinin denetim altına alınmasında önemli güçlükler bulunmaktadır, öyle ki, büyük kentlerimiz, tüm kentlilerin benimseyip uydukları genel davranış kurallarının geçerli olduğu uygarlık merkezleri değil, tersine, sanki "orman yasaları"nın uygulandığı bir korsan toplumu simgelemektedir. Bu arada, kimileri köşeyi dönmekte, kimileri ise ezilip gitmektedir.

Türkiye'de büyük bir hızla ilerleyen kentleşmenin oluşumuna, nedenlerine ve doğurduğu sonuçlara çok kısaca değinmiş bulunuyoruz. Ancak, bu arada önemli saydığımız bir noktanın da altının çizilmesinde yarar vardır: Kanımıza göre, 1960'li yıllardan başlayarak yurt dışına işçi gönderilmesi, eğer bu olanak bulunmasaydı, hızı çok daha yükselecek olan kentleşmeyi göreceli bir dengede tutmaya yardımcı olmuştur. Oysa, "Avrupa kapısı", günümüzde çeşitli nedenlerle kapatılmıştır, öteki ülkelere çalışmaya gidenlerin sayısı da o kadar önemli değildir. Hele, Türkiye nüfusunun yılda bir milyon arttığını düşünürsek, işsizlik sorununun daha da ağırlaşacağı açıktır. Nitekim, 1977'de 2.2 milyon dolayındaki işsiz sayısının 1983 yılında 3.1 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu tahmin, imalât sanayiinde, bir kişilik istihdam yaratmak için gerekli yatırım miktarının bugünkü fiyatlarla yaklaşık olarak 1 milyon lirayı geçmiş olmasına dayanmaktadır. Bu nedenle, resmi verilere göre % 14 dolaylarında olduğu belirtilen işsizlik oranının yakın bir gelecekte % 20'ye ulaşmasıyla, çarpık kentleşmeden doğan sorunların ileride daha da önem kazanacağı açıktır.

C) Büyük Kent ve Toplumsal Gerilim

Gelişmekte olan ülkelerin, "kabuk değiştirmekte" oldukları söylenebilir. Kentleşme, bu kabuk değiştirmenin önemli göstergelerinden biridir. Asya'nın, Afrika'nın, Lâtin Amerika'nın gelişmekte olan bütün ülkelerinde görüldüğü gibi, Türkiye'de de, kentleşme, bir yandan çeşitli gelişme olanakları yaratırken, bir yandan da yönetimleri yenilmesi güç sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır.53 Kentleşme olgusu içerisinde büyük kentlerdeki durumun özellikle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

az gelişmiş ülkelerde yol açtığı sorunlar kentbilimcilerce tartışılmaktadır. Kimileri bu sorunlara "iyimser" olarak yaklaşmakta, kimileri ise büyük kente kötümser bir bakış açısından bakmaktadırlar. Bu iki karşıt yaklaşımı kısaca açıklayalım:

1. Kötümserler

İngiliz T.G. McGee'nin de belirttiği gibi, gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde, sağlıksız, çarpık ya 'da aşırı olarak nitelendirilen kentleşme; umutsuz yığınları kentlere taşıyarak, kırsal alanlarla kentler arasındaki eşitsizlikleri, olduğu gibi hatta boyutlarını daha da büyülterek ve çarpıcı bir duruma sokarak, toplumsal huzursuzluğu körüklemektedir.54

Gerçekten, sanayi temelinden yoksun, işsizi ve gizli işsizi bol, hem maddî yaşam koşulları, hem de kültür düzeyleri yönünden ayrı dünyaların insanlarının yan yana yaşadıkları büyük kent ortamında kentle bütünleşemeyen yığınlar, giderek yabancılaşmaktadırlar, özellikle kentlere yeni göçen yığınlar, umduklarını orada bulamayınca, maddi ve manevi bir yoksunluk içinde yalnızlığa itilmekte, belli bir bunalımın ve toplumsal anlamda bir "çözülmenin" içine sürüklenmektedirler.

Kötümser yaklaşımı savunanlara göre, çözülmeye uğrayan bu doyumsuz yığınlar, siyasal alanda da radikalleşmektedirler. Türlü davranış bozukluklarının ve siyasal anlamda keskinleşmelerinin temelinde, bu insanların kentlerde, umduklarını bulamamış olmaları yatmaktadır. Bu savda olanlardan kimileri, bir adım daha ileri giderek, gecekondu yerleşmelerinin sürekli bir olgu olarak değerlendirdikleri dışlanmışlıklarını, "kapitalist gelişmenin sürekli ve kaçınılmaz bir sonucu" olarak gördüklerini de belirtirier.55

Kötümser görüşü büyük ölçüde paylaşanlardan Barbara Ward ise, görüşlerini şöyle açıklıyor: "Niteliksiz yoksul, boğaz tokluğuna yaşadığı tarımsal kesimden kente göçmekle; kırsal alandaki yoksulluğunu, büyüyen kentlerin kenar mahallelerinde yıldan yıla hızla genişleyen gecekonduların, favela'ların, bidonville'lerirt belki çok daha derin sefilliğiyle değişmektedir. Bu yığınlar, Kongo'da gençlik hareketlerini besleyen, Rio'da sokak hareketlerine katılan güruhu kalabalıklaştıran, Kalkütta'nın korku saçan caddelerinde komünistlere oy veren, hemen hemen her yerde, güçsüz kamu düzenini hafife alan ve böylelikle, kurtulmalarını sağlayacak tek yol olan ekonomik gelişmeyi geciktiren, yerel umutsuzluğun ve sevgi yoksunluğunun kurbanlarıdırlar".[56] örneğin, gecekondu türü yerlerde yaşayanların geleceğe ne ölçüde umutla bakabilecekleri sorusuna olumlu bir yanıt vermenin kolay olmadığı sonucuna varan Peter Lloyd da, bu kötümser görüşlüler kervanına katılabilir.[57]

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2. İyimserler

öte yandan, bu yaklaşımın karşısında olan ve bizim 'iyimser" olarak niteleyebileceğimiz toplumbilimciler ve siyasal bilimciler ise, söz gelimi Janice Perlman, kentleşmeyi "sağlıklı bir süreç" olarak nitelendirmektedir. "Marjinailik Efsanesi" adlı yapıtında,^ Perlman, Üçüncü Dünya ülkelerine özgü ve "çarpık" diye adlandırılan bu kentleşme biçimi konusunda iyimser görüşünü korumakta ve gecekondu yerleşmelerini, halkın gücünün seferber edilmesi veya yığınların, kalkınma çabalarına katkıda bulunmaları biçiminde değerlendirmektedir. Ne kadar sağlıksız olursa olsun, kentleşme, bu yazara göre, sanayileşmenin ve gelişmenin "itici gücü", gecekondulaşma ise, sürüp giden konut sancılarını gidermenin "kolay, ucuz ve demokratik" yöntemidir.

Gecekondulaşmaya alkış tutan bir görüşü paylaşan John Tumer ise, "Kendi konutunu kendin yap" yöntemini, gelişmekte olan ülkelerde insan çevresini oluşturmanın özerk bir yöntemi olarak görmekte ve salık vermeğe değer bulmaktadır.^ İyimser görüşte olan bir başka grup siyasal bilimci de, büyük kent yaşamının yukarıda sıralanan bireysel davranış bozukluklanyla, toplumsal rahatsızlıklara yol açtığı savını paylaşmamaktadır. örneğin Joan M. Nelson, kentleşen yığınların, kent yaşamına "sanıldığından daha hazır" oldukların!, bir toplumsal yalnızlaşma"dan ve "kuralsızlık" (anomi)dan söz edilemiyeceğini; kentteki ekonomik koşulların hoşnutsuzluk yarattığı savının gerçekleri yansıtmadığını ve son olarak, ekonomik güçsüzlüğün, bu kitleleri siyasa! alanda eyleme ve radikalleşmeye itmediğini ileri sürer.60

Nelson, gelişmekte olan ülkelerdeki kent yoksullarının siyasal sistemle bütünleşmiş olmadıkları bir gerçek olmakla birlikte, bunun, onların "sisteme yabancılaşmış" oldukları anlamına gelmediği görüşündedir. Bu nedenle de, söz konusu kitlelerin, dünün Avrupa ve Kuzey Amerika kentlerinde olduğundan daha güçlü bir "grup bilinci" geliştirmelerinin olası bulunmadığını ısrarla savunur.61 Lâtin Amerika ülkeleri üzerindeki araştırmalarıyla, VVayne A. Cornelius,62 Alejandro Portes63 ve Lisa Peattie[64] de bu iyimser görüşlere katılmaktadırlar.

Bu iyimserliğe, Üçüncü Dünyanın başka yerlerindeki deneyimlerini katmaktan geri kalmayanlar da vardır, özellikle Arap kentleri üzerindeki araştırmalarıyla tanınmış bir kentbilimci olan Janet Abu—Lughod, "Yüksek nüfus yoğunluğu koşullarının hayvanlardaki ant?-sosyal ve saldırgan davranıslan arttırdığı, örneğin, kentlerde yetiştirilen maymunların kırsal alanlarda yetiştirilmiş olanlara oranla 'daha az dürüst' ve "daha kurnaz' oldukları" gözlemini yaptıktan sonra, mantıksal görünmekle birlikte, büyük kentlerde, kentleşmeyle birlikte, toplumsal uyumda, sorumluluk anlayışında ve ruhsal yapıda bir gerileme başgösterdiğini varsaymanın gerçekçi olmadığını belirtiyor. Yazar, Ortadoğu ülkelerinden ve özellikle Mısır'dan verdiği örneklerle, "fiziksel çevre,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kültür kalıplarını ve toplumsal davranıştan ancak kısmen belirler ve bunların etkilerini ancak bir süre için geçersiz kılabilir" görüşünü savunuyor. Abu-Lughod, özetle, büyük kentin söz konusu davranış sapmalarına yol açtığı savını, bir "ekolojik determinizm safsatası" olarak nitelendirmektedir.65

Güneydoğu Asya ülkeleri üzerindeki araştırmalarıyla tanınan Aprodicio A. Laquian da, marjinal yerleşmelerin "umutsuzluktan çok, birer umut kaynağı" olduğu görüşündedir. Laquian, Manila'daki yeni yerleşme alanlarının kötümserlik yaratmaya elverişli bulunmadığını ileri sürer. Bu yerleşmelerde yaşayanların gelişmeye katkıda bulunduklarını, % 85'inin oy kullanmaya koştuklarını, istihdam, okul, sağlık hizmeti ve önlerindeki "yükselme olanakları" açısından durumlarından hoşnut bulunduklarını belirtir. Ona göre, gecekondu türü yerleşmeler, "gelişme yolu üzerindeki istasyonlar" ve "kentlileşen yığınları, büyük kentlerde yitip gitmekten koruyan şok gidereci bir ortam"dırlar.66

Türkiye'de, Kalkınma Planlarından bazılarında da, kentleşme olgusuna iyimser bakış. resmi bir görüş halinde yer almıştır. ILHan kentleşmeyi, sanayileşmenin ve gelişmenin "itici gücü" saymıştır, öte yandan, kentleşme ve gecekondu üzerinde yurt dışında yayımlanmış bir yapıtında, Kemal Karpat, Latin Amerika, Asya, Afrika kentleri üzerindeki iyimser yorumlan Türkiye için de yapmaktadır.^'

Ayrıca, toplumbilimci Cavit Orhan Tütengil, çeşitli yazılarında, kentleşmenin Türkiye'de "yeni bir insan tipi yarattığını", "kentleşme ve kentlileşme sürecini toplumumuza aydınlık getiren bir umut ışığı saymak gerektiğini" ve bu görüşleri paylaşmıyanların "gül yerine diken üzerinde durup düşündüklerini" belirtmiştir .68

Bizim kanımız odur ki, kent, kendi başına şiddetin kaynağı değildir. Bununla birlikte, Türkiye'de bölgeler arasında, kırsal alanlar ve kentler arasındaki dengesizlikler ve kentler içinde de gelir ve yaşam düzeyi dengesizlikleri; kısacası, çarpık kentleşmenin bu belirgin özellikleri, şiddet olaylarını beslemekten de geri kalmamaktadır. Bir başka deyişle, kentin bir değişme aracı olmaktaki önemli rolünü yadsımak eğiliminde olmamakla birlikte; örneğin, baş döndürücü bir hızla, söz gelimi, istanbul'un nüfusunu her yıl bir Sivas kadar arttıran ve belirttiğimiz çarpıklıkları içinde taşıyan bir kentleşme türünün, şiddet olaylarının hızlanmasındaki payını görmezlikten gelemeyiz.

Şüphesiz, ekonomik ve toplumsal gelişme süreci içinde kentlere olan .nüfus akınlarının durdurulması, kentlere göçenlerden "ayak bastı parası" alarak ya da başka zorlayıa yöntemlerle yığınları geri çevirmenin tasarlanması, çağımızın gelişmelerine ters düşer. Bu yöndeki çabaların, otoriter rejimler altında bile başarıya ulaşamadığını gösteren örnekler vardır. Ama kırsal alanlarda, tarım-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

da, bölgelerin özelliklerini dikkate alarak yapılacak "toprak reformu", "toplum kalkınması", "merkez köyler", geniş kapsamlı "kırsal alan planlaması" gibi, başka ülkelerde başarı ile denenmiş bulunan yöntemlerden yararlanarak, köylerin iticiliğini azaltmanın yolları aranabilir. Böylelikle, önlenemeyeceği apaçık olan kentleşmeyi yapay olarak hızlandıran etkenler de büyük ölçüde ortadan kaldırılmaya çalışılır.

D) Büyük Kent ve Terör

Walter Laqueur'ün de vurguladığı gibi, 'Terörizm yığınsal bir hareket değildir, küçük gruplar tarafından yürütülmektedir. Bu nedenle, terörist eylemlerle, tüm toplumlarda, herhangi bir bölgede veya dönemde karşılaşılabilir'".ö9 Gene de, ulusçu, dinci veya ayrılıkçı türleri dışında, terör olaylarına küçük ülkelerde ya da küçük kentlerde çok ender rastlandığı bir gerçektir. Büyük kent, en azından, şiddet eylemcilerinin günlük yaşamda gözden uzak kalabilmelerine, kendilerini büyük ölçüde gizleyebilmelerine yardımcı olmaktadır. Ama, tek neden de bu olmasa gerektir.

1. Kent Gerillacılığı

özellikle 1950-1970 arasında, Güney Amerika ülkelerinde siyasal iktidarlara karşı terörist grupların, kırsal bölgelerde güçlenerek, kentleri kuşatma stratejisini (foco) benimsedikleri bilinmektedir. Ne var ki, "kırsal gerilla", Che Guevera'nın Bolivya deneyimindeki başarısızlığının ertesinde, giderek kent gerillacılığına yönelmiştir. Çin'de, "Uzun Yürüyüş"ten esinlenen strateji bir yana bırakılarak, özellikle Brezilya'lı Carios Marighella'nın önerdiği "kent terörü" öncelik almıştır. Kuzey Amerika, Batı Avrupa, hattâ Japonya'da da ön plana çıkan kent gerillacıları, ister uç-sol, ister uç-sağ eğilimli olsunlar, bu kez siyasal iktidarları yıpratmada büyük yerleşim merkezlerini "üs" olarak kullanmaya başlamışlardır. Ülkeden ülkeye değişen özellikleri ve hedefleri bir yana bırakılırsa, günümüzde, genellikle büyük kentlerin şiddet eylemlerine beşiklik ettiği görülmektedir.

2. Neden Kent?

Siyasal şiddet eylemcilerinin genellikle kentleri hareket alanları olarak seçmelerinin gerisinde yatan nedenler nelerdir? İlk ağızda akla gelenleri sıralamağa çalışalım.

a) Büyük yerleşim ve toplumsal hareketlilik birimleri olan kentlerde, yıldırma eylemleri daha kolayca uygulanabilir ve eylemciler göze çarpmadan gizlenebilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

b) Kimsenin kimseyi tanımadığı bu büyük alanlarda, eylemciler bir yerden bir yere daha kolaylıkla kayarken, çoğu kez sayıca ve teknik olanaklarca zaten yetersiz bir durumda olan güvenlik güçlerince izlenmeleri ve yakalanmaları zorlaşır.

c) Kırsal bölgelerde, iktidara karşı eylemlere girişilirken, yerel halkın desteğinin sağlanması çok önemli iken, büyük kentlerin girdabında bu bir zorunluluk değildir.

d) Gerek nüfusça, gerekse alanca gittikçe genişleyen kentlerde, toplumsal sorunların ağırlaşması ve kentte yaşayan çeşitli kesimler arasındaki eşitsizliklerin yoğunlaşması, eylemci grupları, bu "patlamaya hazır barut fıçılarından" yararlanmaya itmektedir.

e) Köylü kesiminden gerekli desteği bulamayan teröristler, bu kez yeni destekleri kent toplumunun mutsuz kesimlerinde arayıp, kimi zaman da bulmaktadırlar. "Aydın terörist"lerin başını çektiği bu uç—sol ve uç—sağ akımlar, giderek, halktan ve özellikle yabancılaşmış "lümpen" kesimlerden kendilerine yandaşlar bulabilmekte güçlük çekmemektedirler.

Ancak bu kez de kentsel alanda güçlenmenin doğurduğu bir çelişkiyle karşılaşılmaktadır. "Kalabalıklaşan" terörist grupların göze çarpar duruma gelmeleri ve en küçük bir yakalanma olayında birbirlerini ele vermeleri kolaylaşmakta ve bu örgütlerin çorap söküğü gibi çözülmeleri izlenmektedir. Ama bu demek değildir ki, kent eylemcilerinin sonu yaklaşmıştır. Kentler varoldukça, sorunlar ve bu sorunlan kendi ideolojik yöntemlerine göre çözmek isteyecekler de her zaman var olacaktır; kimi demokratik kurallar içinde, kimi de şiddet eylemleriyle.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BÖLÜM IV.

TÜRK KENTLERİNDE ŞİDDET VE TERÖR

Türk kentlerinde şiddet ve terör olaylarının yoğunluk kazanması bir rastlantı değildir, örneğin, 12 Mart öncesinde, Mart 1970 tarihiyle Mart 1971 tarihi arasındaki bir yıllık dönemde, meydana gelen 49 şiddet olayının 36'sı Ankara'da, 6'sı İstanbul'da 4'ü ise İzmir'de yer almıştir.70 Bunun gibi, Nisan 1971 ve Ocak 1973 tarihleri arasında Türkiye'de ele geçirilen 26352 çeşitli tipte tabancalardan % 80.2'si,757 otomatik makinalı tabancanın % 49.11 ve 4.7 milyon merminin de % 90.2'si, İstanbul Sıkıyönetim bölgesi içinde ele geçirilmiştirJl

A) Sayısal Göstergeler

Türkiye'de 19601ı yılların sonlarında başlayan şiddet ve terör olayları, 1%9'da 9, 1970'de 19, 1971 ve 1972'de 22, 1973'de 15,1974'de 27, 1975'de 37, 1976'da 108, 1977'de 319, 1978'de 1095, 1979'da 1362 ve 1980'de 278'i 12 Eylül sonrasında olmak üzere, 2206 dolayında yurttaşın ölümüne yol açmıştır.72

12 Eylül 1980 sonrasında ayrıca, % 72.1"ı istanbul, Ankara, izmir, Adana ve Gaziantep'te olmak Özere 5789 olay meydana gelmiştirJ3 Bunlar arasında 330 ölüm olayına rastlanmıştır, ölümlerin en yüksek olduğu iller, İstanbul, Adana ve Tunceli'dir. Bu üç ilde, ölüm olaylarının üçte birinden çoğu yer almıştır, ölenlerden 66'sının (toplamın % 20'si) güvenlik görevlisi oluşu dikkati çekmektedir.74 Saptanan 609 yaralı içinde ise % 21"ı yine güvenlik görevlisidir. Buna karşılık, 202 teröristin de ölü olarak ele geçirilmiş olduğu, yetkili makamlarca açıklanan bilgiler arasındadır. , -

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Gerçekten,, ölüm olaylarının büyük bir çoğunluğunun büyük kentlerde yer aldığını eldeki tüm veriler doğrulamaktadır. Günaydın gazetesinin Ocak 1978'den Ocak 1979'a kadar geçen 20 aylık bir sûreyi kapsayan incelemesinin sonuçlarına göre, bu süre içindeki 2055 öldürme olayının çeşitli illere dağılışı şöyledir:

Çİzelge:2[T]

Öldürme Olaylarının îüere Dağılışı (Ocak 1978-Eylül 1979)

Üler i	Sayı	Oran
İstanbul	414	20.1
Adana	195	9.5
Ankara	190	*92*
G.Antep	133	*63*
KJvlaraş	130	*63*
Urfa i	102	5.0
Öteki İller	1.164	43.4
	2.055	100.0

Kaynak: *Günaydın,* 26 Eylül 1979; yüzdeleri biz hesapladık.

B) Bölünen Kentler

Olayların büyük kentlerin bulunduğu yerlerde yoğunlaşmış olmasında, bu illerdeki nüfus yoğunluğunun, transit yolları üzerinde bulunmalarının ve olaylara karışanların tanınması olasılığının zayıf bulunmasının önemli bir rolü olduğu açıktır.

Aslına bakılırsa, şiddet olaylarındaki asıl tırmanmanın, 1976 yılından itibaren başladığı görülür. O yıl iktidarda bulunan Milliyetçi Cephe, onu izleyen 22 aylık CHP hükümeti ve 1979 yılı sonlarında iktidara gelmiş olan AP, siyasal amaçlı öldürme olaylarının artmasına engel olamamışlardır. Türkiye'deki şiddet ve terör olaylarını sürekli gözlem konusu yapan bir yabancı bilim adamı George S. Harris'e göre, bu olaylardan çoğunda uç—sol ile uç-sağın kendi aralarındaki çatışmanın rolü olmakla birlikte, gözden kaçırılmaması gereken bazı başka etkenler de vardır. Şiddetin, siyasal olmaktan çok toplumbilimsel bir nitelik gösteren en önemli nedeni ise, yazara göre, kırlardan kentlere taşınan ve sonradan ideolojik bir içeriğe bürünen geleneksel öç duygularıdır. Ona göre, özellikle 1970'den sonra, kentlere göçmüş olan bu gruplar, şu ya da bu islâm mezhebine bağlı olmanın güçlendirdiği bir dayanışma duygusuyla, gecekondu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

alanlarında aynı köylerden ve aynı yörelerden gelen gruplar oluşturmuşlardır. 1978 Aralık ayındaki Kahramanmaraş olayları, 1980 yılı ortalarındaki Çorum olayları, bu gözlemin somut örnekleridir.??

Gerçekten, 1977 ve onu izleyen yıllar İstanbul, Ankara ve İzmir başta olmak üzere büyük kentlerimizin önce yeni yerleşme alanlarındaki ve giderek bu kentlerin merkezindeki mahallelerin çeşitli ideolojik eğilimdeki din ya da mezhep gruplarına bağlı insanlarca paylaşıldığı, basmda geçerlik kazanmış terimiyle, "kurtarılmış bölgeler"in yaratıldığı yıllar olmuştur, örneğin, 1977 yılının Eylül ayında istanbul 1 Mayıs Mahallesi, gecekondu yapma girişiminde bulunanlarla güvenlik güçlerinin çatışmasına tanık olmuştur. Mahalleli adına yapılan basın toplantılarında, Devlet desteğinden yoksun kalmış kimselerin, konut ve öteki kamu hizmetlerini karşılayabilmek için bu yola başvurdukları dile getirilmiştir.

Bütün bu gelişmelerin yanısıra, yeraltı faaliyeti gösterdiği bilinen yasadışı örgütlerin ve yasal olmakla birlikte ideolojik eylem yapmaktan geri kalmayan kimi kuruluşların da, kendi örgüt şemalarında "Gecekondu Bölgeleri"ne özel bir yer verdikleri bilinmektedir7* ;

Bilim adamlarına göre, kurtarılmış bölge olgusunun "yalnızca kamu yönetiminin aksaklıkları ve konuyu savsaklaması sonucu ortaya çıktığını ileri sürmek güçtür, öte yandan, bu olguyu salt bazı radikal çevrelerin kışkırtması ile açıklamak da inandırıcı görünmemektedir".^ Nedeni ne olursa olsun, Devletin girmekte geciktiği bu alanlara el atmakta atik davranan değişik eğilimdeki grupların 1978—1980 yıllarında önce büyük kentlerimize özgü bir olaymış gibi görülen "bölge kurtarma operasyonları"mn, adım, adım Gaziantep, Çorum, Kahramanmaraş, Antakya, Nevşehir, Malatya, Elazığ gibi bütün büyükçe kentlerimize yayıldığı izlenmiştir.

Bu olgunun hızlı kentleşme ile yakın ilgisini vurgulayan örneğin İstanbul Valisi, "Yeni yerleşim bölgelerinde otorite boşluğu doğuyor" yakınmasında bulunmuştur. Vali'ye göre, istanbul'un nüfusu her yıl yeni bir il kadar artmaktadır. Yeni yerleşim bölgelerinde, köy, mahalle ve belediye gibi kuruluşlar hemen oluşturulamadığından, bir "otorite boşluğu" meydana gelmektedir. "Bu otorite boşluğu, şehrin diğer sorunlarıyla birleştiği zaman rejim düşmanlarının sürdürmeye çalıştıkları anarşi ve terör için müsait bir ortam yaratmaktadır".^

C) Sorunları Artan Kentler

Bu sözler, şiddet ve terör olaylarının hiç bir zaman teke indirilemiyecek çeşitli nedenlerine de bir ölçüde ışık tutmuş olmaktadır. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sağlıksız kentleşmenin yanında, gelir dağılımındaki dengesiz-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ligin, işsizliğin, eğitim, kültür ve sağlık hizmetlerindeki yetersizliklerin olaylann gelişmesi üzerindeki etkileri görmezlikten gelinemez. Bunlara, burada birkaç çarpıcı örnek vermekle yetindim.

Bilinmektedir ki, Türkiye'de işsizlik büyük boyutlara varmıştır, içinde bulunduğumuz plan döneminde, yalnız imalât sanayii dallarında yılda 335 bin kişilik istihdam yaratmak gerektiği haide, her yıl yaratılabilen istihdam hacminin 200 bin dolaylarında kalması, yurt dışına işçi göndermenin fiilen durduğu bir dönemde, işsizliğin önemini bir kat daha artırmıştır. Bugün % 14 dolayiannda olan işgücü fazlasının, yakın bir gelecekte % 20'ye ulaşma tehlikesi vardır. Tarımdaki gizli işsizlerle birlikte, kent işsizlerinin sayısı, 3 milyona yaklaşmış bulunmaktadır. Büyük kentlerin belli başlı meydanlarında işçi pazarlarında sabah saatlerinde, sırtlarında yatak ve yorganlanyla görmekte güçlük çekmediğimiz bu insanların, ne yapacakları, ne yiyecekleri, nerede konaklayacakları, kimlerin, hangi emelleri için uğraş verecekleri konularında tam bir belirsizlik vardır, örneğin, 1977 Dünya Çevre günü nedeniyle İstanbul Belediye Sarayında düzenlenen bir panelde, o günün Belediye Başkanı, kentte 130 bin seyyar satıcıyla, 500 bin işsizin bulunduğunu belirtiyordu.

Türkiye açısından, yalnız iş ve işçi Bulma Kurumu'na iş için başvuranların sayısı ve bunlar arasında işe yerleştirilebilenlerin oranı alınsa bile, (ki bu gerçek durumun ancak üçte birini yansıtmaktadır), özellikle 1974 sonrasında, işsizlik sorununun giderek büyüdüğü rahatlıkla görülmektedir:

Çizelge:3

İş Bulma Güçlüğünün Gelişimi
İş ve İşçi Bulma Kurumuna Başvurular (1971-1980)

Yıllar	İş İçin Başvuranlar (000 kişi)	İşe Yerleştirilenler (000kişi)	%
1971	580	367	633
1972	613	406	*662*
1973	581	395	*673*
1974	664	408	61.4
1975	601	338	56.2
1976	849	385	453
1977	827	377	45.6
1978	832	297	35.7
1979	684	212	30.1
1980 (Ocak-Agus.)	329	93	283

Kaynak: *DİE İstatistik Yühğı. 1979*, s. 141-144 ve *Maliye Bakanhğı Ytihk Ekonomik Bepor, 1980, I.* 148—149'dan hesaplanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

iş ve işçi Bulma Kurumu'nun 1981 verilerine göre işsizliğin illere göre dağılımında büyük kentlerimizin başı çektiği bir kez daha izlenmektedir:

Çizelge :4

tün Adı	İşsizlerin Toplum İçindeki Oranı (%)
Adana	11.1
İzmir	113
Ankara	10.9
Sakarya	10.2
Malatya	10.0
İstanbul	9.7
Bursa	*92*
Samsun	7.9
Konya	63
Diyarbakır	5.1
Erzurum	4.8
Trabzon	3.1

Kaynak: ***Müiyet.*** **23 Aralık 1981.**

Bu çizelgede dikkati çeken noktalardan biri de, başvuranların sayısının özellikle 1976'dan başlayarak sürekli düşüş göstermesidir. Bunu, belli bir umutsuzluğun göstergesi olarak değerlendirebiliriz. Zaten, işe yerleştirilebilmiş olanların sayısı da bu gerçeği yansıtmaktadır.

Bir başka önemli toplumsal darboğazın, orta öğrenimden yüksek öğrenime geçmedeki güçlüklerden; başka bir deyişle, toplumda lise mezunu işsiz sayısının giderek artmasından ve dolayısiyle gençlik kesiminde belirli bir huzursuzluktan kaynaklandığı belirtilebilir. Nitekim, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında Yüksek öğretime ilişkin aşağıdaki çizelge durumu çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

Ostelik, bu olumsuz tablonun yanısıra, ysida ortalama 20 bin öğrencinin, öğrenimini yanda bıraktığı da bilinmektedir.

Çizelge : 5

Y&sek Öğrenime Talep w Sağlanan Yeni Kayıtlar (1969-1979)

Yıllar	Liseyi bitirenler	ÜSYMSmavma Katılanlar	Yükseköğretime Yeni Kayıt	Girenlerin, başvnranlara oranı (%)
1969-70	40.785	64.183	33J020	**51.4**
1970-71	45.678	76340	30310	395
1971-72	48.877	99.697	25.739	25^
1972-73	54.000	11İJ691	27.489	24.6
1973-74	61.821	**117S32**	30372	25.7
1974-75	80.602	**229594**	59.247	**25.8**
1975-76	95.500	**289.273**	57.197	19^
1976-77	110300	316341	58.292	18.4
1977-78	155.000	157311	36.564	10^
1978-79	170.000	373.864	37J000	*99*

Kaynak-.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 451.

Ülke ölçüsünde görülen genel bunalımın göstergeleri kolaylıkla çoğaltılabilir. Nitekim, ilerde daha ayrıntılı olarak belirtileceği gibi, yaşam pahalılığı, enflasyon ve işsizlik, söz konusu toplumsal bunalımı açıklıkla ortaya koymaktadır. Doğaldır ki, bu bunalım, özellikle büyük kentlerde yaşayanlar açısından çok daha ağır bir biçimde hissedilmektedir.

BÖLÜM V.

TÜRKİYE'DE BÜYÜK KENTLER VE ŞİDDET OLAYLARI: ÇALIŞMANINAMACI,YÖNTEMİVESINIRLARI

Daha önce de birkaç kez altını çizmeğe çalıştığımız gibi, büyük kent olgusunu şiddet olaylarının temel nedeni olarak görmüyoruz. Ancak, şiddete uygun bir ortam sağladığını, ilhan Tekeli'nin de deyişiyle, onu daha çok, yardımcı, "kolaylaştırın bir değişken" olarak değerlendirdiğimizi ve yine Tekeli gibi, kent olgusunun "toplumsal normların başına çıkışın başlıca nedeni gibi gösterilmesinin karşısında" olduğumuzu yineleyelim.81 Bu yaklaşımdan hareketle, Türkiye'de hem anakent özelliği taşıyan, hem de değişik bölgelerde yer alan kimi büyük kentleri kapsayan bir araştırmanın ilginç olacağını düşündük. Söz konusu kentlerde ve çevrelerinde rastlanan şiddet olayları ile bu kentlerin sosyo—ekonomik yapıları arasında çeşitli ipuçları verebilecek ilişkiler bulunabilirdi. Bu amaçla, bu tür kentlerde meydana gelen olaylar ve türleri gazete taraması yoluyla incelenebilir ve yapılacak derinlemesine bir araştırmada sağlanan veriler, salt şiddet olaylan dışında, incelenen kentlerin taşıdığı çeşitli özelliklerle birlikte değerlendirildiği zaman, sağlıksız kentleşme ile siyasal şiddet ve terör arasında kısmı bir ilintinin bulunduğu ortaya çıkabilirdi.

istanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve Gaziantep kentleri istenilen özellikleri taşıyordu. Çalışmanın ağırlığı İstanbul üzerinde olabilir, bununla birlikte, öteki beş anakente ilişkin veriler yardımcı olarak kullanılabilirdi. Son yıllarda büyük bir nüfus göçüne sahne olmuş olan istanbul bu 6 kent içinde, hiç şüphe yok ki, "çarpık kentleşme"nin en çarpıcı örneğini vermektedir.

Bu çalışmamıza 1979 yılı sonlarında başladık ve o tarihten önce gelen beş yıllık dönemdeki olaylan inceleme kapsamına almayı düşündük, özellikle, şiddet olaylarının 1975'ten sonra bir tırmanışa geçmiş olmasının yanısıra, araşîsnciiann olanaklarının çok kısıtlı olması da, böyle bir süre sınırlamasını zorunlu

Salıyordu. Doğaldır ki, andan 6 kentimizde meydana gelen tüm şiddet olaylarının her zaman basına yansıdığı ileri sürülemezdi. Bununla birlikte, söz gelimi MüMyet gazetesi bu olaylara öteki basın organlarına oranla daha derli toplu bir biçimde yer verdiğinden, basına ulaşan şiddet olaylarının taranması için bu gazetenin 1975-79 kolleksiy onunu, kullanmayı yeğledik. Hiç şüphe yok ki, yazarlar bu yöntemin pek yeterli bir yöntem olduğu iddiasında değildiler. Bununla birlikte, eldeki araştırma olanakları açısından, hiç değilse birkaç anlamlı sorunun ortaya atılması kolayiaşabilirdi.

Milliyet gazetesinde yer alan şiddet olayları, ayrıntıları önceden hazırlanmış bir veri döküm cetveline uygun olarak saptanmış ve bunlar daha sonra bilgi işlem tekniği iie değerlendirilmek üzere, özel kartlara geçirilmiştir. Söz konusu cetvelde, şiddet olaylarının o ilin hangi ilçesinde, hangi yılda ve ayda yer aldığı; olayın, örneğin silâhlı, bombalı saldırı, soygun, korsan miting vb. gibi türlerden hangisine uyduğu; gene söz konusu olayın meydana geliş yerinin neresi olduğu, örneğin, ev, okul, kahve, fabrika, işyeri vb.; ve bu saldırıda neyin hedef alındığı (kişi, grup veya bina) gibi; gazete bilgilerinin izin verdiği ölçüde şiddet olayı kurbanının ve saldırganının mesleği, yaşı, eğilimi gibi soruların yanıtları yer almıştır. Daha sonra bilgi işlem tekniği ile sağlanan veriler, adı geçen kentlerin yaşamında bu dönemde göze çarpan çeşitli sosyo—ekonomik, kültürel ve yönetimsel öğelerle karşılaştırılmağa çalışılmıştır.

Bu ölçüde sınırlı olanaklarla olsa bile, bulgularımızın kısmi varsayımlarımızı büyük ölçüde doğruladığı inancındayız. Sağlıksız bir kentleşmenin çeşitli nedenlerle büyük kentleri birer şiddet fidanlığına dönüştürmesi kaçınılmazdır. Bir kez daha vurgulayalım ki, siyasal şiddet ve terör, kentleşmeden doğmamaktadır. Açıktır ki, kentleşmeyle birlikte toplumda görülen suç işleme oranı genellikle yükselir, örneğin, New York kentinde suç işleme oranı, istanbul büyüklüğündeki kentlerinkinin çok üstündedir.82 Ancak, özellikle son yılları ölçüt olarak aldığımızda, İstanbul'un kabaca dört katı büyüklüğünde olan New York'ta, siyasal şiddet ve terör olaylarına neredeyse rastlanmaması, tersine, İstanbul'da Türkiye'deki şiddet ve terör olaylarının üçte birine yakınının yer alması, sorunun yalnızca kentleşmeden ve kent büyüklüğünden kaynaklanmadığını göstermeğe yeter. Türkiye'de, söz gelimi "çarpık kentleşme" olayı, çok daha değişik boyutta ele alınmak zorundadır. Kaldı ki, son yıllarda pek az ülkede devlet otoritesi Türkiye'de olduğu kadar sarsıntıya uğramıştır. Bir bakıma, çarpık kentleşme de, devletin güçsüzlüğünün bir sonucu değil midir?

Görüldüğü gibi, olay, sanıldığı kadar basit değildir. Olkeden ülkeye ve zamanla değişen pek çok etken, siyasal şiddet ve terör olaylarında devreye girmektedir. Biz burada, zorunlu bir soyutlamaya gitmekte olduğumuzun bilincindeyiz. Kismi varsayımımızın konusu olan çarpık kentleşme ve şiddet arasındaki ilişkiler, bu anlayış içerisinde değerlendirilmeli ve bunun çok daha karmaşık bir toplumsal koşullar örgüsü içinde ele alınması gereği hiç bir zaman gözden uzak tutulmamalıdır.

BÖLÜM VI.

İSTANBUL

Şiddet olaylarını İstanbul'da incelemeye geçmeden önce, bu olayların yer aldığı ortamı biraz daha yakından görmekte yarar vardır.

A) Büyük Başın Büyük Dertleri

Ülke nüfusu hala artarken, köyden kente göç durmaksızın sürmekte ve bu arada İstanbul, en büyük anakentimiz olmak özelliğini korumaktadır. Açıktır ki, Türkiye'nin en gelişmiş bölgesinde yer alan İstanbul, gerek altyapısı, gerekse sınırlı istihdam olanaklarıyla, bırakınız Anadolu'dan kopup gelenleri, doğma büyüme İstanbullu'lan bile potasında eritme gücüne sahip değildir. Artan hayat pahalılığı, konut ve kira sorunu, işsizlik, ulaşım, yetersiz belediye hizmetleri, belki hiçbir kentimizde İstanbul'daki kadar "müzmin" değildir. Oysa, geleceğin Türkiye'sinin yazgısı büyük kentlerimizde ve özellikle istanbul'da çizilecektir. Bu kentimiz, kendi başına Türkiye'nin bir minyatürü sayı* labilir. Nasıl ülkede, ikili bir toplumsal yapıdan söz edilebiliyor», anakent istanbul'da da bir yanda kentliler, bir yanda da henüz tam kentli olmayanlar -ancak kırsal bağlan da geriye dönüşü olmayacak biçimde zayıflamış yeni kentliler-bir arada yaşamaktadırlar.

Türkiye nasıl türdeşleşememişse, istanbul bağlamında az da olsa, tarım, bunun yanı sıra sanayi ve özellikle hizmet kesimleri ve farklı kültürler içiçedir. İstanbul'daki Trabzonlu, Erzurum'lu, Sivas'lı, Çorum'lu sayısı, geride, "memlekette" kalanlardan daha fazladır. Ayrıca, istanbul, yalnız Beyoğlu değil, Yalova, Şile, Silivri ve Çatalca'dır. Kaldı ki, istanbul'un Şişli'si, hem kent, hem köy, hem de kasaba ve banliyö karışımı, türü kendine özgü bir gecekondu toplumudur. Başka bir deyişle, sınırlı bir çerçevede kalsa bile, büyük kentlerimiz, geçiş durumundaki toplumların tüm özelliklerini küçültülmüş bir ölçekte taşımaktadırlar. Kısacası, dün, "taşı toprağı altın" sayılan İstanbul, Nişantaşı'siyla, Zey-

tinburnu'suyla, Bayrampaşa'sıyla yepyeni bir "toplumsal kişilik" kazanmıştır. "Kahve" ile "cafe"[1], "düğün salonu" ile "diskotek", "şalvar" ile "blue jean", "dolmuş deynekçisi" ile "holding yöneticisi" içiçedirler orada, istanbul içine dağılan kurumlar, türlü yaşam biçimleri, üretim ilişkileri, alışkanlık ve davranış kalıplarının bir alaşımına dönüşmüştür.

1. Kentsel Gelişme

istanbul 1980 nüfus sayımında 5,5 milyona yaklaşan nüfusuyla, tek başına ülke nüfusunun % 12 sini barındıran, ancak tüm göreceli gelişmişliğine rağmen, sağlıksız bir kent yaşamının bütün çelişkilerini açıkça yansıtan en büyük yerleşme merkezimizdir. Oysa, son 40 yıldan bu yana İstanbul'un nüfus gelişmesini inceleyenler, bu süreçte yanıltıcı bir yavaşlıkla karşılaşırlar. Çünkü aşağıdaki çizelgede de görüleceği gibi, kent merkezinin nüfus artışında artık belirgin bir duraklama başgöstermiş, istanbul'un büyümesi daha çok yörekentlere (banliyöler) ve çevre belediyelere özgü bir duruma gelmiştir. Çevresinde yer alan 30'u aşkın belediyenin (nitekim son dönemde bu belediyelerden çoğu İstanbul anakent belediyesine bağlanmışlardır), çok hızlı bir gelişme içinde olmaları, İstanbul'u bir bakıma New York, Mexico, veya Tokyo'nun metropoliten gelişme süreçlerine sokmuştur. Ne var ki, Hugh Stretton'un anlatımı ile istanbul, bir "yoksul kapitalist kent" örneği, daha doğrusu, az gelişmiş kapitalist bir ülkenin "zenginlikle yoksulluğu yan yara yaşatmaya çalışan bir anakentidir "[83]

Çizelge :6

İstanbul'da Kent Merkezinin ve Çevresinin Gelişmesi **(1940-1980)**

(1940-100)

Yıllar	Kent Merkezi	Kent Çevresi
1940	100	100
1950	124	-134
1960	185	579
1970	269	2111
1975	319	5640
1980	359	13425

Kaynak:Nüfus Sayımları **(1980 verileri, geçici rakamlara dayanan tahminlerair).**

Yukandada değinildiği gibi, 1980 nüfus sayımının sonuçlarına göre, son beş yıl içinde İstanbul merkez belediye nüfusunun yıllık artış hızının

% 44.2 olmasına karşılık, çevre belediyeler nüfusu yılda ortalama % 80.6'lık bir gelişme göstermiştir. Bu büyümede, doğal nüfus artışından çok, İstanbul doğumlu olmayanların bu kentimize hızla yerleşmesi en büyük etkendir. öyle ki, sonradan İstanbul'lu olanların oranı, 1960 yılında % 57.6'dan, 1%5'de % 59'6'ya, 1973'de % 63.4'e, 1975'de ise % 66'ya yükselmiştir. Bu oranın, 1980'de % 70'e ulaşmış olduğu varsayılabilir. Söz gelimi, 1965 sayımında bile, Kastamonu, Sivas, Rize, Erzincan, Giresun, Trabzon, Tekirdağ, Bursa, Ordu, Balıkesir, Ankara ve İzmir doğumlu olup İstanbul'a yerleşmiş olanların sayısı 1 milyonu buluyordu, istanbul'a akın eden bu yurttaşlarımızın daha çok, Sarıyer, Şişli, Gaziosmanpaşa, Eyüp, Üsküdar, Zeytinburnu ve Beykoz'u çevreleyen ve genellikle eski hemşehrileriyle bir arada bulunmayı yeğledikleri yeni yerleşim alanlarına dağıldıkları izlenmektedir.^

Gecekondu olgusu, yalnız istanbul kentine özgü olmamakla birlikte, ülkedeki "gecekondulaşma"dan en büyük payı bu anakentimizin aldığı açıktır. Nitekim, 1960'da, bütün ülkede 250 bin gecekonduda *15* milyon kişi yaşıyordu ve bunlar toplam kentli nüfusun % 18'ini oluşturuyordu. Oysa, 1980 yılında sayıları 1 milyon 250 bine ulaşan gecekondularda 6.5 milyondan fazla yurttaşımız oturacaktı. Bu ise, kentli nüfusun yaklaşık yarısı demektir. İstanbul ise, tek başına Türkiye'deki gecekondu nüfusunun üçte birinden fazlasını barındırmaktadır örneğin, Eyüp ilçesinin köylerinde, 1980 nüfus sayımı sonuçlarına göre 227.000, Kartal'ın köylerinde 342.000, Üsküdar'ın köylerinde 146.00, Gaziosmanpaşa'nın köylerinde ise 110.000 kişinin yaşadığı görülmektedir. Gerçekte, kentin kendisini oluşturan ve yalnız yapay bir yönetimsel statü nedeniyle "köy" olarak adı geçmekte olan bu yerleşim birimlerinde toplanan iki milyona yakın nüfusun, gecekondularda barındığı açıktır. Bunlara, köy sayılmayan ilçe merkezlerindeki gecekondulu nüfusun da eklenmesiyle, günümüz İstanbul'unda gecekondularda yaşayanların oranının % 50'yi geçtiği rahatlıkla söylenebilir.

2. Geçim Güçlükleri

istanbul'da yaşamak kolay olmasa gerek. İşsizlik, gittikçe artan hayat pahalılığı ve gelir dengesizlikleri hemen göze çarpmaktadır.

Daha önce değindiğimiz, iş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvurmalara ve işe yerleştirmelere ilişkin Türkiye ölçiisündeki gelişmeler İstanbul'da çok daha belirgindir. Nitekim, işe yerleştirilme oranı Türkiye çapında 1978 yılında %35.7 iken, bu oran, istanbul'da % 9'da kalmaktadır:

Çizelge:?

İstanbul'da İş ve İşçi Bulma Kurumuna Başvurular (1971 -1978)

Yıllar	Başvuru sayısı (OOOkişi)	İşe Yerleştirilen Sayca (OOOkişi)	%
1971	62	20	31.7
1972	51	19	373
1973	46	18	39.0
1974	68	18	26.6
1975	71	16	22.2
1976	86	13	153
1977	85	10	11.8
1978	96	9	9JO

Kaynak: Dİ E, *İstatistik Yıllığı, 1979,* s. 141—144'don derlenmiştir. Yüzdeleri biz hesapladık.

işsizlik sorunun yanısıra, fiyat artişlarındaki hızlı tırmanış da Istanbul-lu'yu enflasyonun başlıca kurbanları arasına sokmuştur, özellikle dar gelirliler için bir "karabasan" olan geçim zorluğunun İstanbul'da son yıllarda giderek ağırlaştığı aşağıdaki çizelgeden kolaylıkla izlenebilir:

Çizelge: 8

İstanbul Geçinme indeksi (1970-1979)
(1963=100)

Yolar	İndeks	Türkiye
1970	155.6	145.7
1971	1852	168.9
1972	213.7	199.0
1973	243.6	240.1
1974	301.8	511.8
1975	365.8	343.2
1976	429.6	396.6
1977	541.3	492.1
1978	8763	750.8
1979	1433.1	1230.7

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, *Toptan Eşya Fiyatları İndeksi*

Görülüyor ki, istanbul'daki fiyat artışları üstelik sürekli olarak Türkiye ortalamasının üstünde kalmıştır. Bu çizelgeye daha da açıklık getirmek amacıyla, DiE'nin Ekim 1979-Ekim 1980 arasındaki dönemi kapsayan İstanbul tüketici fiyat artış oranlarını daha ayrıntılı biçimde gösterebiliriz:

Çizelge :9

Bir Yıllık İstanbul Tüketici Fiyat Artış Oranlan (Ekim 1979-Ekim 1980)

	Alt Gruplar %						
Genel	Gıda	Konut	Ev eş.	Giyim	Sağlık	Ulaşım	Kültür
95.1	91.8	118.1	64.6	72.1	88.1	83.2	129.4

- *Kaynak: D\E,Aylık Ekonomik Göstergeler* (Ekim, Kasım, Aralık 198O),4O.

İstanbul aynı zamanda gelir dağılımındaki eşitsizliklerin çarpıcı boyutlara ulaştığı bir kentimizdir. Bu konuda en belirgin kanıt, bundan 10 yıl kadar önce yapılmış bir gelir dağılımı araştırmasının sonuçlarında açıkça görülmektedir:

Çizelge : 10

İstanbul'da Gelir Dağılımı (1968)

Gelir Dilimleri	Yıllık Gelir (TL.)	Toplam Gelirin Yüzdesi (%)
I. (en düşük)	0-16.700	4.7
II.	16.701-25,200	8J
m-	25.201-38.000	123
IV-	38.001-64500	19.1
V. (en yüksek)	64501 - den fazla	55.4

Kaynak: İstanbul Nazım Plan Bdrosu, "Incoma and Income Olstributlon", *Annexto Socio—EconomicIssues, HO-.2—4,Temmuz 1976.*

Buna göre, en yüksek gelir dilimlerinde yer alanlar toplam gelirin yarıdan fazlasını ellerinde tutmaktadırlar, istanbul'un iç yapısındaki dengesizliklerin daha da anlamlı göstergelerinden biri, gelir dağılımının mekâna yansıyan biçimidir, örneğin, aşağıdaki çizelgede gecekondu bölgeleriyle istanbul'un eski ve oturmuş semtlerinde yaşayan insanlar arasında en düşük ve en yüksek gelir dilimlerine giren ev halkı paylarının karşılaştırılması, bu gerçeği bir kez daha gözler önüne sermektedir:

Çizelge : 11

İstanbul'un Semtleri Arasında Aylık Gelirin Dağılımı (1973)

	Geliri 1000 TL'den az ailelerin oranı	Geliri 3000 TL'den çok ailelerin oranı
Gecekondu Böl.		
Gaziosmanpaşa	52.7	0.6
Zeytinburnu	43.7	3.4
Eyüp	35.6	2.4
Beykoz	36 3	23
Oturmuş semtler		
Şişli	16.5	19.1
Kadıköy	16.1	24.8
Beşiktaş	10.0	30 3

Kaynak: Süleyman özmucur, "Distrlbutlon of Income İn İstanbul", İstanbul Urban Pianning Project, *Technical Memorandum No. 177,* İstanbul Nazım Plan Bürosu, Ocak 1975.

Şişli, Kadıköy gibi semtlerde aylık geliri 3 bin lirayı aşan aile oranının, Beşiktaş gibi "orta halli" bir semtte daha yüksek görünmesinin nedeninin, ilk iki semtin bir bölümünün gecekondu alanlarını da kapsamasından doğduğu açıktır. Bununla birlikte, görece, gecekondu niteliği ağır basan semtler gibi, düzenli ve oturmuş semt olarak gözükenlerde de hiç gecekondu bulunmadığı söylenemez, özmucur, aynı çalışmasında, 1973 verilerine göre, İstanbul'daki ailelerin en yoksul kesimine giren % 24'ünün, kentteki toplam gelirin % 5.2'sini alırken, en varlıklı % 13'nün ise, toplam gelirin % 46'sını denetlediğini göstermektedir:

Çizelge : 12

İstanbul'da Gelir Gruplannm Toplam Gelirden Paylan (1973)

Aylık Gelir Grupları (TL.)	Hane Halkı Oranı (%)	Gelirdeki Payı (%)
0-999	24.1	53
1000-1999	42.3	27.6
2000-2999	203	21.9
3000^4999	8.7	15.2
5000 ve yukarısı	4.6	30.0

Kaynak: özmucur, "İstanbul Urban Project-.",Tablo 7.

Geçmiş yıllara ilişkin yukarıdaki oranların, aradan geçen 8 yıihk süre içinde İstanbul'da yaşanan dengesizliği, genel ekonomik ve toplumsal koşulların da etkisiyle olduğundan daha az gösterdikleri ileri sürülebilir. Nitekim, f.İ.T.İ.A.'de yapılan bir başka araştırmanın bulguları da bu yöndeki şüphelerimizi destekler niteliktedir:

Çizelge: 13

İstanbul'da Kişi Başına Gelirin Gelir Gruplarına Dağılımı (1980)

Geür Grubu	Toplam Nüfusa Oram (%)	Toplam Gelirden Aldığı Pay (%) •
1. (en yüksek)	20	69JO
II.	20	21i)
III.	**20**	***43***
IV.	**20**	***33***
V. (en düşük)	20	***2A***

Kaynak: Şemsettin Bağırkan, "Ekonomik Açıdan", *Milliyet*, 11 Temmuz 1980.

Görülüyor ki, İstanbul nüfusunun % 4O'ı toplam gelirin % 90'ını alırken, geri kalan % 6O'ı ise ancak % 10 ile yetinmek durumundadır. Bir başka açıdan da, gelir dağılımının semtlere göre farklılaşması, eşitsizlikleri daha da çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır:

Çizelge : 14

. İstanbul'da Semtlere Göre Gelir Dağılanı

Semt Grupları	Aile Nüfusu Kişi	Gelir Getiren Fert Sayısı (kişi)	Aylık Aile Geliri (TL)	Kişi Başına Ortalama gelir TL.
Etiler, Levent Yeşilyurt	*23*	1.1	50.863	22.114
Suadiye, Fenerbahçe Bakırköy	2.8	1.4	33333	11576
Ümraniye, içerenköy Gaziosmanpaşa Zeytinburnu	5.3	2.1	7.025	1325
Ortalama	*35*	*IS*	30.437	11.805

Kaynak: Bağırtan, "Ekonomik Açıdan", *Milliyet*, *12* Temmuz 1980.

Bu dengesizliklerin istanbul'u bir "gerilimler kenti"ne dönüştürdüğü rahatlıkla ileri sürülebilir.

3. Konut Sonnu

Hızla büyüyen İstanbul'un büyük bir konut darboğazına girdiği de ayrı bir gerçektir. Ne kamu, ne de öze! girişimciler, istanbul'un konut gereksinmesini nitelik ve nicelik yönünden karşılayabilecek ölçüde konut üretmemektedir. Bu yüzden, hem kentteki konut açığı giderek büyümekte, hem de gerek konut edinme, gerekse konut'kiralamanın, İstanbullu üzerindeki maddi baskısı ağırlaşmaktadır. Bu boşluğun bir ölçüde gecekondular aracılığı ile doldurulduğu söylenebilirse de; gerçekte, gecekondunun bir çözüm değil, tersine, çaresizliğin yol açtığı geçici ve sağlıksız bir yerleşme yöntemi olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. -

Sorunun, henüz bugünkü boyutlarına ulaşmadığı 10 yıl öncesinde bile, İstanbul'da yaşayanların yarıdan çoğunun kiracı (% 545) olduğu saptanmıştır. Günümüzde, konut darboğazının daha da "darlaştığım" çok basit bir hesapla gösterebiliriz. Örneğin, 1978 yılında, belediyeden yapım izni alınarak üretilen konut sayısı 18.000 dolayındadır. Her konutta ortalama 5 kişilik bir ailenin yaşadığını varsayacak olursak, bu yoldan yaklaşık 90.000 yurttaşın yeni bir konuttan yararlanabileceği söylenebilir. Oysa, bilinmektedir ki, İstanbul'a yerleşmek amacıyla yılda en azından 150—200 bin kişi göç etmektedir. Bu durumda, aradaki açığın kapatılabilmesi için gecekondu yapımından başka bir yöntem de kalmamaktadır. Ne var ki, gecekondu maliyetlerinde bile son yıllarda görülen önemli artışların, birçok dar gelirli ve yoksul aileye bu yolu da fiilen kapadığı söylenebilir. Böylece, zaten oda başına yaklaşık iki kişinin düşmekte olduğu Türkiye'de, büyük kentlerde ayni odayı paylaşanların sayısındaki artışın toplumsal, psikolojik ve kültürel açılardan çeşitli sakıncalar doğurması kaçınılmazdır.

4. Hizmet Darboğazları

Kentte yaşayan insan sayısı arttıkça, belediyelerin sınırlı olanaklarıyla zaten yeterince karşılanamayan hizmetlerin yurttaşlara ulaştırılması daha da güçleşmektedir. Nitekim DPT'nin 1980 Programı'nda 1968'de belediyelere toplam kamu gelirlerinden düşen pay oranının % 14.7'den 1969'da % 13'3'e, 1977'de % 4.4'e, 1980'de ise % 3,6'ya kadar düştüğünü izliyoruz.85 Söz gelimi, İstanbul Belediyesinin 1975 yılı bütçe geliri devlet yardımlarıyla birlikte 840 milyon lira iken, aynı yıl, belediyenin 18 bin görevlisine ücret, aylık ve sosyal yardım olarak yaptığı toplam harcamalar 944 milyon lirayı bulmuştur. Oysa, 1973 yılında, istanbul Belediyesinin 722 milyon lira olan toplam gelirleri, personel giderleri olan 537 milyonu rahatlıkla karşılayabiliyordu. İşin ilginç yönü, söz konusu iki yıl içerisinde, İstanbul belediyesinde çalışanların sayısında artış bir yana, küçük de olsa bir azalmanın görülmesidir. 1973'de belediyeden ücret alanların sayısı 17382 iken 2 yıl sonra bu sayı 17308 olarak belirlenmiştir.86

Kıt kaynaklı İstanbul Belediyesinin, örneğin çeşitli kent hizmetleri yönünden, kentli karşısında ne kadar çaresiz kaldığını aşağıdaki çizelge açıklıkla sergilemektedir:

Çizelge : 15

İstanbul'da Birim Hizmetler ve Yararlanan İnsan Sayısı (1975)

Birim Hizmet	Yararlanan İnsan Sayısı
1 Troleybüs	38.614 kişiye
1 Dolmuş	5.454 "
1 Cenaze arabası	162.500 "
1 Yangın söndürme arabası	32300 "
1 Çöp arabası	13S29 "
1 Fırın	7.847 "
1 Genel tuvalet	95.122 "

Kaynak: Ahmet Isvan. *Halktn Belediyesi; İstanbul,* İstanbul sena Matbaası, 1977, s. 31.

öte yandan, OECD'nin 1978'de düzenlediği Büyük Kent Seminerinde, Batılı büyük kentlerde kişi başına düşen günlük belediye harcamalannm örneğin Kopenhag'da 465 TL, Paris'de 400 TL, Londra'da 350 TL, Sofya'da 205 TL, Belgrad'da 137 TL'si iken, İstanbul'da yalnız 1,5 TL'sında kaldığının saptanması hem düşündürücü, hem de ürkütücüdür.[87]

B) İstanbul ve Şiddet Olayları

1. İstanbul—Türkiye Karşılaştırması

Siyasal şiddet olayları olarak tanımlanan genel kategori içinde, bildiri dağıtmaktan adam öldürmeye dek uzanan geniş bir "eylem yelpazesi" ile karşılaşıldığı açıktır. Bunlardan yalnız bir tanesi olmakla birlikte, kamuoyu üzerinde en büyük tedirginliğe yoi açan öldürme olaylarını ele aldığımızda, çeşitli iller içinde İstanbul'un ön planda yer aldığını görüyoruz, örneğin, Yankı dergisinin şiddet olaylarının doruğa çıktığı 1979 Kasımı ile 1980 Temmuzu arasındaki dokuz aylık dönemi kapsayan, Türkiye'de öldürme olaylarına ilişkin verilerinden, İstanbul'un payının ortalama % 29 olduğu görülmektedir. Oysa, İstanbul metropoliten alanının Türkiye nüfusunun ancak % 6.6'sını oluşturduğu bilinmektedir.

Çizelge : Î6

Türkiye'de ve İstanbul'da Şiddet Olaylarından Ölenler (1979-1980)

Aylar	(a) İst.ölümler	(b) Türkiye'de Ölümler	İstanbul'un Oranı (a/b)
Kasan 1979	27	**100**	27.0
Aralık 1979	55	169	325
Ocak 1980	41	**120**	34.2
Şubat 1980	66	**146**	. **45.2**
Mart 1980	43	178	24.2
Nisan 1980	55	**216**	255
Mayıs 1980	48	**184**	26.1
Haziran 1980	62	**218**	28.4
Temmuz 1980	83	**322**	25.8
Toplam	480	TB33	100.0

Kaynak: ***Yankı,*** **10 Ağustos 1980, s. 21 "deki verilerden biz hesapladık.**

Yukarıdaki çizelgeden de izlenebileceği gibi, söz konusu 9 ay içerisinde Türkiye'de ayda ortalama 183 kişi yaşamını yitirirken, yalnız İstanbul'da ayda ortalama 53 kişi öldürülmüştür (% 28S).

örneğin, sıkıyönetim ilgililerinin 12 Eylül harekâtının birinci yılında yaptıkları açıklamada, geçen dönemde 282 kişinin "anarşi ve teröre yönelik saldırılar sonucu" yaşamlarını yitirdikler: ve bunlar arasında 55 güvenlik görevlisinin yer aldığı (5 subay, 7 astsubay, 10 er, 24 polis ve 9 bekçi) belirtilirken, anarşi kurbanlarının illere göre dökümünde İstanbul'un gene en başta geldiği görülmektedir

Çizelge: 17

Türkiye'de Anarşik Olaylardan Ölenler (12 Eylül 1980-11 Eylül 1981)

îüer	Ölü Sayış	%
istanbul	70	24.8
Adana	31	11.0
Tunceli	21	75
Mardin	15	53
Urfa	14	*43*
Ankara	13	4.6
Mersin	10	35
öteki iller	108	38.4
Toplam	282	100.0

Kaynak: ***Cumhuriyet,*** **2 Kasım 1981, yüzdeleri biz hesapladık.**

öte yandan, 1975-1979 arası gazete taramalarında 6 büyük kentimizde saptanan öldürme de dahil 2300 şiddet olayının illere dağılışında da İstanbul'un en önde geldiğini izliyoruz:

Çizelge: 18

Basma Yansıyan Şiddet Olaylarının Çeşitli İllere Dağılışı
(1975-1979)

İller	Saptanan Olay Şayia	Toplama % Oranı	Kent Nüfusunun 6 İl'in kentli Nüfusu İçindeki Oranı (*)
İstanbul	944	41.1	34.8
Ankara	815	35.4	29i
İzmir	177	7.7	12J2
Adana	162	7.0	9.7
Bursa	45	2JO	7£
Gaziantep	157	6.8	53
Toplam	2300	100.0	100.0

(*) şiddet olayı sayılarına, II merkeziyle birlikte, İlin kentsel ağırlıklı İlçe merkezindeki olaylar da katılmıştır.

Görülüyor ki, kent merkezleri ve ilçe merkezleri nüfusları esas alınarak yapılan karşılaştırmada, 6 ildeki toplam kentsel nüfusun % 34.81™ barındıran istanbul, şiddet olaylarının % 41'ne beşiklik etmiştir. Olay oranının, Ankara ve bir ölçüde de Gaziantep'de, kentli nüfus oranının üstüne çıkması anlamlıdır.

Oysa, şiddet olaylarının en yoğun biçimde yer aldığı istanbul'da asayiş sorununun da çok önemli boyutlar kazandığı biliniyor. Örneğin, istanbul emniyet örgütünün tüm görevlilerinin sayısı 8097 olarak saptanmıştır. Bunlardan 66'sı emniyet müdürü, 38'i emniyet amiri, 346'sı başkomiser, 54'ü komiser, 194*0 komser muavini ve 7399'u polis memurudur. Üstelik bu görevliler arasında ortalama 2500'ünün genellikle yazışma ve iç hizmetleri yürüttükleri dikkate alınırsa, olayları önlemek ve kovuşturmakla görevli gücün, gerçekte 5 bini pek aşmadığı söylenebilir. Söz gelimi, İstanbul'da motorlu araç sayısı 300 bine ulaşırken, trafik polisi sayısı 450'de kalmaktadır, öte yandan, tüm polis şubelerinin elindeki toplam araç sayısı yalnız 600 olarak belirlenmektedir. Sayıca ve araç gereççe bu sıkıntılı durumda bulunan güvenlik güçlerinin, hele özel beceriler gerektiren siyasal şiddet olaylarına istenilen etkinlikle karşı koymasını beklemek biraz zordur.88

2, İstanbul'da Şiddet Olaylan (Î975-İ979)

istanbul ne tür şiddet olaySanna sahne olmuştur? Bu olaylar en çok nereierde meydana gelmektedir? "Kimliği beiirsLî kişiler"in yol açtığs olaylarda kimler ve hangi kuruluşlar hedef alınmaktadır? Kemen belirtelim ki, şiddet eylemlerinin kimler tarafından gerçekleştirildiği, basına ancak belli bir süreden sonra yansıdığı için, bu taramamızda eylemcilerin kimlikleri konusunda yeterli veri elde edemedik. Bununla birlikte, daha ilerdeki tarihlerde gerek basında, gerekse bazı resmi araştırmalarda ve resmi açıklamalarda yer alan İstanbul ve İstanbul dışında kalan bazı büyük kentlerdeki şiddet olaylarına karışmış ve bir süre sonra tutuklanmış ya da hüküm giymiş eylemcilerin bireysel özelliklerine ilişkin verilerin 1975—1979 yıllarını kapsayan araştırmamıza ek olarak verilmesinde yarar gördük.

Bu çalışmamızın genel amacı ve elimizdeki sınırlı tarama olanakları da gözönünde tutulunca, şiddet eylemcilerinin sosyo—ekonomik ve kültürel fizyonomisine ilişkin daha güvenilir verilerin başka bilim adamlarının yapacağı aynntıii ve daha sağlıklı araştırmalarla ortaya konacağı şüphesizdir.

a) Olay Türü

istanbul'da en çok rastlanan şiddet olayları arasında bombalı saldırı, banka ve işyeri soygunları, silâhlı çatışma ve öğrenim kurumlarındaki çeşitli gösteri, engelleme, direniş ve benzerleri sayılabilir. Aşağıdaki çizelge'de 1975—1979 yıllan arasındaki olayların olay türlerine göre dağılımı görülmektedir:

Çizelge: 19

İstanbul'da Şiddet Olaylarının Türleri (197S-Î979)

OSayTürü	Sayı	Oran(%)
Saldırı (bombalı,silahlı)	611	**64.7**
Soygun (banka ve işyeri,araç)	137	**145**
Silâhlı çatışma	87	*92*
Direniş, boykot, miting vb.	**45**	*4£*
Yangın çıkarma, kundaklama veya protesto	25	**2.7**
Taşh sopalı kavga	19	**2.0**
Cezaevi olayı (kaçma, isyan)	**4**	*03*
Gemi kaçırma	**2**	*02*
Adam kaçırma	**2**	*02*
Tehdit, zorla para alma	2	*02*
Toplam	**944**	100.0

Şiddet olaylarına ilişkin haberlerden derlenen yukarıdaki çizelge yalnız, beş yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Bununla birlikte, özeilikie 1980 yılında İstanbul'da bazı olay türlerinde, sözgelimi, tehdit, zorla para alma, işyerlerini kapatmağa zorlama gibi olaylarda belirli bir artış gösterdiklerini ekliydim.

b) Olay Yeri

Şiddet, kentin sokaklarında gece gündüz kol gezerken, genellikle, "anarşinin beşiği" olarak nitelenen öğrenim kurumlarında ortaya çıkan şiddet olaylarının ikinci planda kaldığı aşağıdaki çizelgede görülmektedir, özellikle konut ve işyerlerine yöneltilen saldırıların, şiddet eylemcilerinin kitleleri sindirmede öncelik verdikleri eylem alanları olduğu dikkati çekmektedir. Ote yandan, ilginç bir gözlem de, bu beş yıllık dönem içerisinde İstanbul'daki fabrikalarda sayısız grev ve direniş olayları olmasına rağmen, şiddet olayları türüne sokulabilecek örneklerin çok az sayıda bulunmasıdır.

Çizelge : 20

İstanbul'da Şiddet Olaylanmn Yerleri (1975-1979)

Olay Yeri	Sayı	Oran(%)
Sokak, (durak, istasyon, otogar, havaalanı, iskele vb.)	372	39.4
İşyeri (ticarethane, benzin istasyonu, otel, depo vb. dahil)	126	133
Üniversite, Akademi ve yüksek okul (yurt,, kantin dahil)	92	9.7
Banka	76	8.0
Konut	74	7.8
Siyasal parti, demek, sendika, spor kulübü	56	53
Kahve	49	52
Okul (lise, orta)	29	3.1
Resmi yapılar (Belediye, cezaevi, karakol)	28	3.0
Taşıtlar (otobüs, tren, gemi vb.)	18	15
Lokanta, pastahane, tiyatro, sinema	11	1.2
Koruluk, orman, kır	5	05
Fabrika	4	0.4
Yabancı ülke temsilciliği	3	03
Cami	1	0.1
Toplam	944	100.0

c) Olaylara Kimler Karışıyor: Kurbanlar ve Eylemciler

Şiddet olaylarına genellikle hedef olan kişilerin kimliklerine ilişkin verileri gazetelere yansıdığı kadarıyla eide edebildik. Eylemcilerin ise çok büyük

bir bölümünün 1979 sonuna değin güvenlik yetkililerince yakalanamamış olmaları, bu bölümün başında da belirttiğimiz gibi, bizi, asıl çalışmamızın dışında bazı ek kaynaklara yollamalar yapmak zorunda bırakmıştır. Ne var ki, bu kaynakların da, genelleştirmeye elverişli olmadığı açıktır.

(i) Kurbanlar

Hemen belirtmeliyiz ki, "kurban" sözcüğü ile sadece şiddet olaylarına karışıp ölmüş olanları kasdetrniyoruz. Bu terimin, ayni zamanda, şiddeti araç olarak kullananların saldırısına hedef olan kişi, kurum, yapı ve araçları kapsadığı da hatırda tutulmalıdır. Basına yansıdığı biçimde şiddet olaylarının kurbanlarının kimliği üzerinde ayrıntılı bilgiyi çoğu zaman elde etmek olanağını bulamadık. Nitekim, saptayabildiğimiz 944 olaya hedef olanlardan yalnız 250'sinin kimliğine ve siyasal eğilimine ilişkin ipuçları bulabildik.

Aşağıdaki çizelgeden de izlenebileceği gibi, bu beş yıllık dönemde özellikle, öğrenci, işçi ve iş yeri sahipleri ve güvenlik görevlileri kadar, yoldan geçmekte olan kişilerin de şiddet kurbanı oldukları izlenmektedir.

Çizelge: 21

Kurbanların Mesleğe Göre **Dağılımı**

Meslekler		Sayı	Oran (%)
öğrenci		63	252
Orta öğrenim ve benzeri	19		
Üniversite	17		
Yüksekokul	19		
Eğitim Enstitüsü	8		
işçi		48	19.2
Tüccar, sanayici, esnaf vb.		36	14.4
Güvenlik görevlisi, (polis, bekçi, er)		21	8.4
Yoldan gelip geçen		18	12
öğretmen		14	5.6
Üniversite öğretim üyesi		12	4.8
Küçük memur		12	4.8
Siyasal parti, dernek, sendika üye ve yöneticisi		11	4.4
Serbest meslek (doktor, gazeteci teknik eleman, sanatçı vb.)		7	2.8
Subay, astsubay		4	1.6
Yargıç, savcı, avukat		2	0.8
Kaymakam, muhtar		2	0.8
Toplam		250	100.0

Kurbanların ideolojik eğilimleri konusunda basından derlenen bilgiler oldukça yetersizdir. Bununla birlikte, belirtilen örneklere dayanarak kaba bir ayırıma gitmek olanaklıdır. Kısmî bir karşılaştırma için, en azından, araştırmamıza konu olan 6 büyük kentte saptadığımız 2300 şiddet olayının eğilimi belirlenebilen kurbanları ile İstanbul'daki 944 olayda eğilimi saptanabiien kurbanların farklı oranlar gösterdiklerini söyleyebiliriz:

Çizelge :22

Şiddet Olaylarının Hedef Aldığı Kimselerin Siyasal Eğilimleri

Eğilimler	İstanbul dahil altı kentte belirlenen		İstanbul'da belirlenen	
	Sayı	Oran	**Sayı**	**Oran**
Sağ	**174**	30.6	**77**	41.6
Sol	394	69.4	**108**	58.4
Toplam	568	100i)	**185**	100.0

Bu ölçüde sınırlı bilgilerle bir genelleme yapmak güç olmakla birlikte, şiddet olaylarının kurbanlarının büyük çoğunluğunun sol eğilimliler arasında bulunması dikkat çekicidir. Ancak, İstanbul'un da dahil olduğu 6 kentte şiddete hedef olmuş kimselerin eğilimlerinin dağılışı, İstanbul ile karşılaştırıldığında bu kentimizde sağ eğilimli kurbanların oranının arttığı görülmektedir. Bunu, gerek örgütlenme ile gerekse ideolojik çatışmanın İstanbul'da daha çok keskinleşmiş olmasıyla açıklayabiliriz. Nitekim, istanbul'da, özellikle 1980 yılında şiddet olaylarında dikkati çeken gelişmeler-ki bunlar çizelgemizde yer almamaktadır— özellikle MHP ve CHP'li parti i! ve ilçe örgütlerinin başkanlarıyla, ayni partilerin belediye meclis üyelerine yönelik saldırıların, güvenlik güçlerine ve muhtarlara karşı yönelmiş olaylarla birlikte arttığını ortaya koymuştur.

Genel olarak, uç—sağ ve uç—sol eylemcilerin istanbul'da, aralarındaki hesaplaşmalarının dışında 1980 içinde, Nihat Erim, Kemal Türkler, Abdurrahman Köksaloğlu veya İsmail Gerçeköz gibi tanınmış kişilere yönelmeleri anlamlıdır: Daha önceki yıllarda Abdi İpekçi, Cavit Orhan Tütengil, Omit Doğanay, Ümit Kaftancıoğlu, İlhan Darandelioğlu gibi değişik konum ve eğiümlerdeki kişilerin seçilmiş olması, kent halkını önemli ölçüde tedirgin etmişti, öte yandan, Ocak 1980 ve Temmuz 1980 tarihleri arasında, büyük çoğunluğunu polis ve bekçilerin oluşturduğu sivil ve askeri güvenlik güçleri mensuplarından öldürülenlerin sayısı 93'e çıkarken, bu olayların büyük bölümünün istanbul'da yer aldığı bilinmektedir.89

(ü) Eylemciler

Şiddet olayları, genellikle, iki karşıt ideolojik kampın öç alma eylemleri biçiminde de gelişmektedir. Bu nedenle, hedefler ve eylemi başlatanlar arasında belirgin bir ayrım yapmak olanağı yoktur. Bununla birlikte, eylemcilerin sosyo—ekonomik kökenlerine ilişkin olarak ileride daha ayrıntılı araştırmalar yapılmaya değin, burada basından yapılan resmi açıklamalardan ve kısmi incelemelerden derlenen bazı bilgileri aktarmak yararlı olabilir.

Söz gelimi, Ergil'in Türkiye'de terör konusundaki incelemesinde, Ankara cezaevinde tutuklu ve hükümlü olarak bulunan 125 sol eğilimli ve 162 sağ eğilimli eylemciye ilişkin ayrıntılı bilgiler vardır.90

öte yandan, 12 Eylül 1980 sonrasında, merkezi İstanbul'da olan 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığının "Anarşik Olaylara Karışan ve Yakalananlar"a ilişkin olarak yaptığı ilk 2 ayı içeren basın açıklamalarına göre, meslek dağılımlarını yansıtan şöyle bir çizelge ortaya çıkıyordu:

Çizelge : 23

Şiddet Olayları üe İlgili Olarak Yakalanan ve Aranan Sanıkların Meslekleri

Meslekler		Sayı	Oran (%)
Öğrenci		268	16.2
Yüksek öğrenim öğrencisi	144		
Orta Öğrenim öğrencisi	124		
İşçi		478	28.7
Serbest Meslekler		443	26.6
Memur		147	8.8
Boşta gezer		306	183
Ev Kadını		22	1.4
Toplam		1-664	100.0

Kaynak: Milliyet, 27 Eylül 1980; *Hürriyet,* 25 Ekim 1980I*Milliyet,* 19 Kasım 1980; *Hürriyet,* 22 Kasım 1980.

Boşta Gezer'ler

Çeşitli şiddet olaylarına karıştıkları gerekçesiyle yakalanan sanıklar arasında, yukandaki çizelgenin sağladığı kısmi verilere göre, işçiler ve serbest mesleklüer önde gelmektedir. Ancak, sanıklar arasında % 183 gibi oldukça

önemli bir bölümünün "boşta gezer" olarak görünmesi, işsizlik ile şiddet olaylarına karışma arasındaki ilişkinin önemini göstermesi bakımından ilginçtir. Nitekim, Genel Kurmay Başkanlığınca yakında yayınlanan bir kitapçıkta, 12 Eylül 1980-11 Şubat 1982 döneminde yakalanan 43.140 sanığın mesleklere dağılımına ilişkin olarak yer alan veriler de, "boşta gezer" oranının % 20.7'ye ulaştığını gösteriyor:

Çizelge:23a

12 Eylül Sonrasında Yakalananların Meslekleri

Meslekle;	Sanık Sayısı	Oran (%)
öğrenci	9760	22.6
öğretmen	2830	6.6
İşçi	6052	14.0
Memur	4254	93
Serbest Meslek	6649	15.4
Ev kadını	519	12
Diğer meslek mensubu	4159	9£
Boşta gezer	8917	20.7
Toplam	1 .140	100.0

Kaynak: Genel Kurmay Başkanlığı, *Türkiye'de Anarşi ve Terörün Durumu*, Ankara, 1982, s.61.

Boşta gezer nüfusun olaylara karışanlar arasında bu ölçüde yüksek olması, bir rastlantı olmasa gerektir. Nitekim, sağlıksız kentleşmenin ısrarla vurguladığımız Özelliklerinden biri olan işsizliğin, "eylemci devşirmeğe" çok elverişli bir ortam olduğunu yinelemeğe gerek olmadığı kanısındayız. Bundan dolayı değil midir ki, 1981 Ocak ayı sonlarında İstanbul'da yakalanan 500 kadar boşta gezer yurttaşın, güvenlik makamlarınca, ilk fırsatta kendi memleketlerine geri gönderilmelerine ve ayni önlemin daha sonraki aylarda da sürdürülmesine karar verilmiştir.

Bununla birlikte, hiçbir işi ve oturacak yeri bulunmayan kişilerin tersine geri gönderilmeleri de sağlıklı ve kesin bir çözüm olarak düşünülemez. Çünkü, boşta gezeriiğe yol açan asıl nedenlere eğilinmedŝkçe, temel sorun kökünden çözülmüş olmayacaktır.

Günümüzü bir yana bırakırsak, Prof.Ömer Lütfü Barkan da, 16. yüzyılda tüm Akdeniz ülkelerinde, nüfusun 40-50 yıl içinde % 70 oranında arttığını, Osmanlı İmparatorluğunda da "kentlere akın" ve "dağlara çıkma" olayları görüldüğünü, bunların sonucunda, "geçimini kaybedenlerin" bu fazla nüfusun eşkıyalıktan, bir "bey'in maiyetine asker olarak yazılmaya varıncaya kadar her türlü hizmete hazır olduğuna" işaret etmektedir.91

Acaba, tarih kendini yineleyen bir süreç midir? 20 Yüzyılın ikinci yarısında da, nüfus patlaması ve hızlı kentleşme gelişmekte olan ülkelerin ayrılmaz bir özelliği olan işsizlik ve enflâsyonla birlikte, gençlik kesiminde de büyük bir huzursuzluk doğurmanın yanı sıra, toplumsal şiddet olaylarına yol açmaktadır. Geçmişteki olaylarla bunlar arasında dikkate değer benzerlikler göze çarpmaktadır. Ne var ki, 20. yüzyıl Türkiyesi, çok değişik bir "toplumsal oluşum" içindedir. Bilim adamınıB görevi de, zaten, huzursuzluğu salt yasalar yoluyla önlemeye çalışmanın yetersizliğini göstermek, şiddete yol açan nedenleri aydınlığa çıkarmağa çalışmak değil midir?

Yönetici Kadrolar

öte yandan, genel olarak şiddet eylemlerine karışanlar ile eylemleri yöneten kadroların meslek durumları arasında belirgin farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Ayni gözlemin, sol ve sağ gruplar için de söz konusu olduğu, eldeki sınırlı verilerle de doğrulanmaktadır:

Sol Eylem liderleri

örneğin, Sıkıyönetim Komutanlıklarının, 1981 yılı başlarında açıklanan, Dev-yol, Kurtuluş, TDKP, TKP-ML vb. sol eğilimli örgütlerin yakalanan ve aranmakta olan lider kadrolarının daha çok öğrencilerden oluştuğu hemen göze çarpmaktadır:

Çizelge :24

Uç-Sol örgütlerin Yakalanan ve Aranmakta Olan
Bir Bölüm liderlerinin Meslekleri

Meslekler		Sayı	Oran(%)
öğrenci		60	61.2
Üniversiteöğrencisi	32		
Akademi ve Yüksek Okul	17		
Eğitim Enstitüsü	5		
Lise ve dengi okul	6		
Öğretmen		13	133
Memur		5	5.1
Mühendis		4	4J
Boşta gezer		4	4.1
Serbest meslekler		3	3.1
öğretim üyesi		1	1.0
Sendikacı		1	1.0
Şoför		1	1.0
ötekiler		6	6.1
Toplam		98	100.0

Kaynak: 4.kolordu ve Ankara—Çankırı İlleri Sıkıyönetim Komutanlığının Ocak-Şufcaî 198i basın bildirileri.

Öğrenci kökenli liderlerin, toplam içindeki oranının % 61.2'yi bulması dikkati çekmektedir. Üniversite, akademi ve yüksek okul öğrencilerinin yarıdan fazlayı oluşturduğu bu liderlerden hemen hemen hepsinin (% 87.0), kayıtlı bulundukları okulları terketmiş ve öğrencilikle ilişkilerini fiilen kesmiş bulunduklarını da ekleyelim. Sıkıyönetim Komutanlıklarının daha ilerideki tarihlerde yaptıkları resmi açıklamalarda kimlikleri açıklanan,ancak yukarıdaki çizelgede yer almayan elebaşlartn, çoğunlukla benzer nitelikleri taşıdıktan söylenebilir. Nitekim, öğretmen, serbest meslek sahibi, memur ve boşta gezerlerin, lider kadrolar içinde yer almakla birlikte, çok sayıda olmadıkları izlenmektedir. Büyük kentlere özgü bir olgu olarak karşımıza çıkan "boşta gezeriiğin", daha çok, lider kadrolarca yönetilen eylemciler arasında göze çarpması anlamlıdır, öte yandan, lider kadrolar içinde, işçilerin bulunmaması, bize, işçi kesiminden gelenlerin genellikle yardımcı olarak kullanılmakta olduğunu düşündürmektedir. Oysa, Doğu Ergil'in Ankara Kapalı Cezaevinde yaptığı görüşmelere bakılırsa, eylemciler içinde % 50'si öğrenci, % 20'si işçi ve % 111 de memurdur.[92]

Sağ eğilimli eylemciler

Sağ örgütlerin yakalanan liderlerinin mesleklerine bakıldığında, hemen hemen hepsinin yüksek öğrenim görmüş olduğunu görüyoruz. Nitekim, 4.Kolordu ve Ankara—Çankırı illeri Sıkıyönetim Komutanlığının IS Şubat 1981 tarihli açıklamasında, yakalanan ve aranan 30 kişilik sağ eğilimli lider kadrosu içinde, yüksek okulu terk etmiş olan sadece 3 kişiye rastlanabilmektedir. Buna karşılık, belli bir mesleğe sahip olup, zaman zaman da gazeteci olarak çalışan (örneğin, söz konusu açıklamada adı geçenlerden 9'u Ziraat, Orman, DTC Fakülteleri, Gazi Eğitim Enstitüsü, Galatasaray Yüksek Mühendeslik Okulu gibi yüksek öğretim kurumlarından mezun olmuş olup, sağ eğilimli bir gazetede çalışmakta olanlardır) kişilerin çoğu, daha önce Gümrük ve Tekel Bakanlığında kontrolörlük yapmış bulunmaktadırlar. Elimizdeki bu sınırlı veriler, kesin bir meslek saptaması yapmağa olanak vermemekle birlikte, ana çizgileriyle, sağ eylemci kadrolar içinde halen öğrenci statüsünde bulunan kimsenin pek yer almadığı rahatlıkla söylenebilir. Zaten, sağ eylemcilerin daha yüksek yaş gruplarında bulunmaları da, bu gözlemin bir başka göstergesidir.

Yaş grupları

Yukarıda sözü edilen lider kadrolarının yaşları konusundaki gözlemlerimiz, bunlardan çoğunun, 20—30 ve özellikle de 26—30 yaş dilimlerinde bulunduklarını göstermektedir. 20 yaşından küçük olanlarla, 30 yaşının üstünde bulunanların bu kadrolar içindeki yeri ihmal edilebilecek ölçülerdedir. Bu konuda, resmi makamlarca yapılan açıklamalardan elde ettiğimiz verilerle, Doğu Ergil'in yukarıda sözünü ettiğimiz çalışmasındaki veriler birbirleriyle çakışmaktadır:

Çizelge : 25

Uç—Sol ^e Uç-Sağ Eylem Örgütleri liderlerinin
Yaş Durundan

Yaş Gniplan	Resmi Açıklamalar Sol eylemdier* Sayı	Oran%	Sağ eylemciler** Sayı	Oran%	Ergil'in Çalışmasa Yaş Grupları	Oran %***
20'den aşağı	3	3.1	0	0	16-19	35
21-25	35	35.7	2	6.8	20-24	43
26-30	36	36.7	8	27.6	25-30	14
30'dan yukan	23	23.5	19	65.6	31 'den yukarı	8
Toplam	97	100.0	29	100.0		100.0

(*) Kaynak: 4.Kolordu ve Ankara—Çankırı Sıkıyönetim Komutanlığı Ocak ve Şubat 1981 basın bildirilerinden düzenlenmiştir.

(•*) Kaynak: *Cumhuriyet,* 18 Şubat 1981'den düzenlenmiştir.

<*) Kaynak Erg», *Türkiye 'de Terör ve Şiddet,* s. 113.**

Doğum yerleri

Gerek sağ, gerekse sol kadrolar içinde yer alan liderlerin doğum yerlerine bakıldığında, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde doğmuş olanların oldukça az sayıda olduğu, büyük bir çoğunluğun *{%* 86.2) büyük kentler dışında doğmuş bulunduğu göze çarpmaktadır.

Bunlara, 12 Eylül harekâtından Şubat 1982'ye kadar geçen süre içinde çeşitli olaylara karıştıkları gerekçesiyle yakalananların meslek ve yaş durumlarıyla ilgili bilgileri de eklemekte yarar vardır. Böylece, kamuoyunda yerleşmiş bulunan kimi kanıların gerçeği ne ölçüde yansıttığını ortaya koymak mümkün olacaktır:

Çizelge: 26

Yakalanmış ~~Sanıktan~~^ Öğrenim Durumları

Öğrenim Durumu	Sanık Sayısı	Oranı (%)
Yüksek öğrenim	6.106	14.1
Orta öğrenim	15.697	36.4
İikokui mezunu	11.985	27.8
Diğerleri	9352	21.7
Toplam	43.140	100.0

Kaynak: Genel Kurmay Başkanlığı, *Türkiye 'de Anarşi ve Terörün Durumu,* 1982, s. 60.

Görülmektedir ki, sanıkların yansı, orta ve yüksek öğrenim yapmış kimselerdir. Bununla birlikte, okuryazarlık düzeyi yüksek olmayan ve hattâ herhangibir formel eğitim görmemiş olanların oranının da beşte birin üzerinde bulunduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu bilgilerle, sanıkların yaş durumlarını gösteren veriler arasında da benzerlikler vardır. Yakalananların % 60'a yakın bir bölümünü 25 yaşından küçük olan gençler oluşturmaktadır. Bunlar arasında, pekçoğu ortaokul ve lise çağındaki öğrencilerdir. Bir kısmının da, yüksek öğrenim kurumlarına girme olanağı bulamayan gençler olduğu görülmektedir. Belli bir iş ve meslek sahibi olmuş, özel kesimde ya da kamu kesiminde çalışmakta bulunan 25 yaşının üzerindeki kimselerin de hatırı sayılır ölçüde olayların içine girmiş bulunmaları, bize, anarşi ve terör olaylarının belli meslek ya da yaş gruplarına bağlanamıyacak ölçüde karmaşık bir faktörler demetinin etkisi altında geliştiğini düşündürmektedir:

Çizelge:27

YaV"i'"arıIŞ Sanılrianp Yaş Durumları

Yaş Dununu	Sanık Sayısı	Oranı (%)
16-25 yaş arası	24.730	573
25-35 arası	12JO87	28.0
35-45 arası	4.651	10.8
45 ve daha yukarısı	1J674	*33*
Toplam	43.142	100.0

Kaynak: Genel Kurmay Başkanlığı, *Türkiye'de Anarşi ve Terörün Durumu,* s. 62.

Genel olarak, anarşi ve terör olaylarına karışanlarla ilgili bilgiler olaylara karışanların siyasal eğilimlerine göre taşıdıkları özellikleri yansıtmaya yetmez. Bu nedenle, yaş durumları ve doğum yerlerini de en yeni bilgilerin ışığı altında gözden geçirmek çözümlemelerimize yardımcı olabilir. Bu noktayı, ülkücü kuruluşların üyeleri hakkında örneğin Ankara Sıkıyönetim Komutanlığınca açılan davanın iddianamesinden ve gene Ankara Sıkıyönetim Komutanlığınca açılan THKP/C Devrimci Yol davası iddianamesinden elde ettiğimiz verilere göre değerlendirme konusu yapmaya çalıştık. Bulgularımızı aşağıdaki çizelgelerde özetliyoruz:

Çizelge: 28

Ülkücü Kuruluşlar ve THKP/C Ankara Sanıklarmm Yaş Burumları

Yaş Grupları	THKP/C Dev Yol		Ülkücüler	
	Sayı	Orsa	Sayı	Oran
20 den aşağı	184	32.5	84	443
21-25	204	36.0	60	32.1
26-30	121	21.4	29	15.5~
31 ve yukarısı	57	10.1	14	7J
Toplam	566	100.0	187	100.0

Kaynak: ***Ülkücü Kuruluşlar ve THKP/C Dev Yol İddianameleri,*** **Ankara Sanıkları, 1982.**

Çizelge de göstermektedir ki, Olkücü eylemlere karışmış oldukları ileri sürülenler arasında 20 yaşının altındakiler, sol eğilimlilerle kıyaslanamayacak ölçüde çoktur. Buna karşın, sol eylemcilerin daha yukarı yaşlarda oldukları dikkati çekmektedir.

Çkeîge:29

Ülkücē Kuruluşla!- ve THKP/C Ankara Sanıklarının Doğum Yerleri

İller	TBKP/CDevYol		Ülkücüler	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Ankara	121	21.0	60	31.1
İstanbul	12	2.1	–	–
İzmir	13	23	1	0.5
Öteki iller	431	74.7	132	68.4
Toplam	577	IOOJO	193	100.0

Kaynak: ***Ülkücü Kuruluşlar ve THKP/C Dev Yol İddianameleri,*** **Ankara Sanıkları,** 1SS2.

Bu çizelgeden çıkarılabilecek sonuç, sanıkların çoğunlukla büyük kentler dışında nüfusa kayıtlı bulunduklarıdır. Sanıklar arasında, eğilimlerine göre bu konuda Önemli bir ayrım yapılamtyacağı görülmektedir. Ancak, Ülkücü sanıklar içiade Ankaralıların oranının yüksek oluşu dikkat çekmektedir. Çizelgede yer almamakla birlikte, bu sanıklardan % 20 sinin, yani her beş kişiden birinin Yozgat nüfusuna kayıtlı bulunmaları, anarşi ve terörün, kimi yerleşim birimlerini yuvalanmak için birer "mevzi" olarak seçmiş olduklarını düşündürmektedir. Seçilen bu mevzilerle, o kentlerin toplumsal ve ekonomik yapısı arasında ilişki aramanın çok ilginç sonuçlar ortaya koyabileceği düşüncesindeyiz.

Bunun gibi, sanıkların köylü mü, yoksa kentli mi olduklarına ilişkin bilgiler de, çözümlemelere yardımcı nitelik taşımaktadır. Bu açıdan, sağ ve soi eğilimliler arasındaki fark dikkati çekmektedir. Bir kez, her iki gruptakilerin de, çoğunlukla köylerden gelmekte olduklarına değinmiştik. Bu oran, Ülkücü sanıklar için % *61,* THKP/C sanıkları için % 57'dir. öte yandan, kent kökenliler, Ülkücü sanıklar arasında % 133 iken, THKP/C sanıkları için, % 183'e yükselmektedir. İlçe kökenliler ise, birincilerde % 263, ikincilerde ise % 30.6 oranındadır. Bu durum da gösteriyor ki, çoğunluk köy kökenli olmasına karşın, köy dışından gelenlerin oranı, solcular arasında, sağcılardan çok daha yüksektir. Bu önemsiz farklar dışında, tüm bu gençlerin kente uyum sağlıyamamış olmasının, başka bir deyişle, kentle bütünleşememesinin gerisinde, sanırız, kentsel yaşamın çarpıklığının da belli bir rolü olsa gerektir. Sağlıklı bir kentsel yaşamm ve etkinliklerin, kırsal kökenli genç kuşakların "kültür şoku"nu ve siyasal başkaldırılarını büyük ölçüde hafifletebileceği açıktır.

3. İstanbul İlçelerinde Şiddet Olaykn

Şiddet olayları yalnız İstanbul'un merkezine özgü değildir. Çevredeki yerleşim birimleri, yönetim bakımından ayn ilçelere bölünmüş olsa bile, bu tür eylemlere sahne olan yerlerdir. Ancak kırsal niteliği ağır basan ilçelerle, sözgelimi Silivri, Şile, Yalova ve Çatalca ile, kente hem çok yakın, hem de çok uzak olan, örneğin Adalar gibi üst geiir dilimlerinin genellikle çoğunlukta bulunduğu özel konumlu bir ilçede, şiddet olaylarının hemen hemen hiç görülmemesi, sanırız, bir rastlantı değildir. Görülüyor ki, şiddet, kent ve yakın çevresinin sıkı ilişkiler ağı içerisinde değerlendirilmelidir.

Nitekim, İstanbul üzerindeki genel gözlemlerimiz şiddet olaylarının bir bütün ojarak taşıdıkları özelliklerin, ilçeden ilçeye az çok farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Hemen belirtelim ki, 1975-1979 yılları arasında basına yansımış bulunan 944 olaydan çoğu Fatih, Şişli ve Kadıköy ilçelerinin sınırları içinde yer almış bulunmaktadır. Bu ilçeleri, sırasıyla, Eminönü, Eyüp, Beşiktaş, Kartal, Bakırköy ve Üsküdar izlemektedir, öte yandan, Yalova, Silivri, Şile, Çatalca gibi yarı kentsel nitelikte yerleşmelerde, olay sayısının oSdukça az olduğunu saptamış bulunuyoruz.

Çizelge: 30

Şiddet Olaylarının Olay Türüne Göre İstanbul İlçelerine Dağılışı (1975-1979)

İlçeler	Silahlı Bombalı Saldırı	Soygun	Silahb Çatışma	Direniş Boykot Miting	Yangın	Taşlı Sopalı Kavga	Cezaevi Olayı Kaçma İsyan	Gemi Kaçırma	Adam Kaçırma	Tehdit Zorla parı Alma	Toplam	%
Âdâlar	1										1	0.1
Bakırköy	35	9	2	1	2						49	5.2
Beşiktaş	34	5	11	6	1				1		58	6.1
Beykoz	12		1		1						14	1.5
Beyoğlu	14	3	2	3		2					24	2,5
Eminönü	54	16	10	8	3						98	10.4
Eyüp	46	3	1		1						52	5.5
Fatih	120	24	13	7	3	2	2		1		172	18.2
G.Osmanpaşa	15	2	1								18	1.9
Kadıköy	67	23	10	9	5			1		2	119	12.6
Sarıyer	10	1			3						14	1.3
Şişli	104	29	23	7	3						169	17.9
Üsküdar	26	5	6	1	1	2	2	1			44	4.7
Zeytinburnu	28	4	3	2							37	3.9
Çatalca	10	1	1								12	1.3
Kartal	43	10	3	1	2						59	6.3
Silivri	1										1	0.1
Şile												
Yalova	1	2									3	0.3
Toplam	**621**	137	87	**45**	**25**	19	**4**	**2**	**2**	2	944	100.0

Beykoz, Zeytinburnu, Eyüp, Kartal ve G.Osmanpaşa gibi, genellikle gecekondulaşma oran: yüksek, ancak fabrika işçisi niteliğinde kişilerin yoğun olduğu bölgelerde şiddet eylemlerinin oranının çok yüksek olmadığı dikkati çekmektedir. Oysa, Eminönü, Fatih, Kadıköy, Şişli gibi her kesimden kimselerin oturduğu ve çeşitli düzeylerdeki eğitim kurumlarının yoğunlaştığı merkezî ilçelerde, kentteki gerilimin ye kamplara ayrılmanın daha göze batan bir nitelik kazandığı söylenebilir. Kanımızca, İstanbul'da genellikle en dar gelirli ailelerin oturduğu belirlenen Gaziosmanpaşa, Zeytirbumu, Beykoz, Eyüp gibi ilçelerde, şiddet olaylarının daha sınırlı kalması, olsa, olsa, bu ilçelerin toplumsal yapısının göreceli türdeşliğiyle açıklanabilir. Tersine, kentleşmenin, toplumsal yapıya karmaşıklık kazandırdığı, toplumsal farklılaşmaların keskinleştiği, Eminönü, Fatih, Kadıköy ve özellikle Şişli gibi ilçelerde ise şiddet olaylarının en yüksek düzeylere ulaşması basit bir rastlantı olmasa gerektir.

Ne var ki bu, gelir düzeyi düşük olan ve türdeş bir görünüm sunan ilçelerde, şiddet olaylarının görülmediği anlamına gelmemektedir. Eyüp, Gaziosmanpaşa, Bakırköy, Beykoz ve Zeytinburnu gibi ilçelerde de, toplam olarak, İstanbuldaki şiddet olaylarının % 15"inden çoğunun yer aldığı unutulmamalıdır. Bunda, anakent içindeki gelir dağılımı dengesizliğinin etkileri sanırız ihmal edilemiyecek kadar açıktır. İstanbul Nazım Plan Bürosunca, İstanbul Ulaşım Etüdünün sonuçlarından yararlanılarak yapılan bir gelir dağılımı araştırması göstermektedir ki, sözü edilen ilçeler, en düşük gelir gruplarında bulunan aile oranının en yüksek; en yüksek gelir gruplarında bulunan aile oranının ise en düşük olduğu ilçelerdir. Söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre, ilçeler, gelir dağılımı yönünden çizelge 31 'de sıralanmaktadır.

Bu çizelgenin yorumlanmasında bir yanılgıya düşmeyi önlemek üzere hemen belirtelim ki, Eminönü, Fatih, Şişli, Kadıköy ve Beşiktaş gibi semtler, ayni zamanda, eğitim ve öğretim kurumlarının yoğunlaşmış olduğu, nüfus bakımından en kalabalık semtlerdir. Hepsi de istanbul'un iş ve çalışma alanlarının merkezi olma niteliğini taşımaktadırlar. Gelir ve toplumsal refah yönünden açıkça ortaya çıkmış bulunan iç farklılaşmalarına bu son özellikler de eklenince, şiddet olaylarının bu ilçelerde doruk düzeylere erişmesini yadırgamamamak gerekir.

Çizelge: 31

- tstanbii tiçe!*snnds* Geli? Dağılımı (1973)

İlçeler	En düşük geir *grubundaki* ailenin oranı (0-999 TL.)	EE yüksek gelir grubun-• daki ailenin oranı (5000 Ti/den çok)	Şiddet oîayj yüzdesi
Şifli	16 *5*	7JO	**175**
Fatih	23.1	4.0	***182***
Kadıköy	16.1	***9.0***	**12.6**
Eminönü	28.0	***3JÛ***	**10.0**
Beşiktaş	10.0	**10.5**	6.1
Üsküdar	195	3.3	4.7
Gaziosmanpaşa	52.7	0 3	***13***
Zeytinburnu	43.7	0 3	***33***
Beykoz	36.3	***03***	1 3
Bakırköy	22.6	6.1	***52***
Eyüp	35.6	0.8	***55***
Kartal	19.0	1.4	***63***
Beyoğlu	25.4	***33***	***25***
Sarıyer	24.2	3.2	***15***

Kaynak: Süleyman özmucur, "DIstributIon of Income !n İstanbul", İstanbul Urban Plannlng Project, ***TechnicalMemotandum*** 177, istanbul Nazım Plân Barosu, Ocak 1975.

öte yandan, şiddet olaylarının bu ilçelerde, nerelerde meydana geldiğinin incelenmesi de, bize bir yandan bazı yeni ipuçları verirken, bir yandan da, bazi önyargıların geçersizliğini ortaya koymaktadır. Şiddet oiayiannın geçtikleri yerlere göre incelenmesi, bu olayların, yer yönünden Türkiye'deki genel dağılıma uygunluk göstermekle birlikte, istanbul'un iiçeierinde, az çok ayrımlar bulunduğunu da ortaya koymaktadır. Açıktır ki, bu farklılıklar, söz konusu ilçelerin yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Çizelge: 32

İstanbul'un İlçelerine Göre Şiddet Olaylannu Yerleri (1975-1979)

İlçeler	**Sokak**	**işyeri**	**Üniv.**	**Banka**	**Konut**	Parti	Kahve	Okul	Resmi Yapı	Taşıt	Eğlence Ye.	**Kır**	Fabrika	Yabancı Ülke Tem.	Cami
Adalar									1						
Saktrköy	23	5		7	3	6		3	3	1					
Beşiktaş	20	6	13	3	7	4	3		1		1				
Beykoz	6	1	1		1	1						1			
Beyoğlu	6	5	5	4	2	1		1							
Eminönü	33	6	25	10	1	6	3	3	5	4				3	
Eyüp	20	7	1	1	5	4	8	2	1		1	1	1		
Fatih	77	25	14	11	7	8	9	5	9	1	5		1		
G.Osmanpaja	9	2		1		2	2	1	1						
Kadıköy	42	16	11	14	13	6	3	5	3	4		1			1
Sarıyer	9	2			2					1					
Şiş»	77	25	21	17	8	6	8	1	1	1	3		1		
Üsküdar	17	9	1	3	2	3	2	3	3	1			3		
Zeytinburnu		4			18	3	6	2		3	1				
Çatalca	8	2					2								
Kartal	24	12		5	5	6	2	1		2		2			
Silivri		1													
Şile															
Yalova	1	1													

Gerçekten de yukarıdaki çizelge, ana verileriyle İstanbul'un ilçeden ilçeye değişen farklı yapısını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, sözgelimi Zeytînburnu gibi, daha çok sanayi işçilerinin ve iş yerlerinin yoğun bulunduğu bir ilçede, olayların, fabrikada değil de, özellikle konut ve kahve gibi yerlerde toplanması hemen göze çarpmaktadır. Zeytinburnu'na benzer yapıda olmakla birlikte, kent merkezinden çok daha uzak olan Kartal yöresinde olayların büyük bir çoğunluğunun sokakta ve iş yerlerinde görüldüğü, ancak orada da, herhangi bir fabrikada şiddet olayına rastlanmadığı dikkati çekmektedir. Zeytinburnu'na komşu olan Bakırköy için de durum, Kartal'da olduğundan farklı değildir.

Nitekim, istanbul'da şiddet olaylarını 1957-1979 yıllan içinde kapsayan çalışmamızın bulgularını, bu kentimizde terörün doruğa çıktığı 1980 yazında basına yansıyan öldürme ve yaralama olaylarının ilçelere göre dökümüyle karşılaştırdığımızda, yukarıdaki gözlemlerimiz doğrulanmaktadır: Şiddet olayları İstanbul içinde en çok sosyo—ekonomik yapısı karmaşıklaşmış, sağlıksız kentleşmenin belirtilerinin açıkça görüldüğü ilçelerde yoğunlaşmaktadır. Yandaki harita da, bu gerçeği çevreden merkeze doğru koyulaşmakta olan renklerle ortaya koymaktadır:

Bu haritada, 12 Eylül 1980 harekâtı öncesi 1 Haziran-10 Eylül arasındaki 3 ay 10 günlük sürede İstanbul'da meydana gelen öldürme ve yaralama olaylarının ilçelere dağılışında en yüksek payı, az önce belirttiğimiz karmaşık yapıdaki ilçelerin aldığı görülüyor. Şişli ve Bakırköy gibi ilçeler, bunların en göze çarpıcı örnekleridir. Ama burada hemen belirtmek gerekir ki, bu ve bunlara benzer ilçelerde yoğunlaştığı görülen öldürme ve yaralama olaylarının, bu ilçelerin eski yerleşme niteliği taşıyan kesimlerinde yer aldığını sanmak yanıltıcıdır. Söz konusu olaylar, örneğin Bakırköy ilçesini aldığımızda, Esenler, Kocasinan, Sefaköy, Avcılar, Kanarya, Bağcılar, Haznedar, Yenibosna, Şirinevler gibi yeni yerleşim alanı niteliğindeki ve kente İstanbul ve Türkiye dışından gelenlerin, kentle bütünleşmek bir yana, neredeyse birbirlerine düşman küçük "cemaatler" olarak yaşadıkları dış mahallelerde yoğunlaşmaktadır. Bu da bize göstermektedir ki, şiddet olayları, ne Ataköy ve Yeşilköy gibi belli bir refah düzeyini yansıtan, ne de Çatalca, Silivri, Şile, Yalova gibi türdeş bir kırsal yapıya sahip bulunan, kente uzak sayılabilecek yerleşmelere özgüdür.

Siyasal şiddet, daha çok, yeni ve eski yerleşmelerin birbiri içine girmekte oluşunun ve İstanbul, bölge ve hatta yurt dışından gelen nüfusun anakentle henüz bütünleşme olanağı bulamamış olmasının somut göstergelerinden biri sayılamaz mı? Bu gözlem, ayni zamanda, şiddet olaylarının, fabrikalardan uzakta yer aldığı yolundaki gözlemimizin de doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Bakırköy için yaptığımız gözlemi, Şişli ilçesi için de geçerli sayabiliriz.

Harita:!

Öidârme ve Yaralama Olaylarının İstanbul'da İlçelere Dağılışı
(Haziran, Temmuz, Ağustos, EylH 1980)

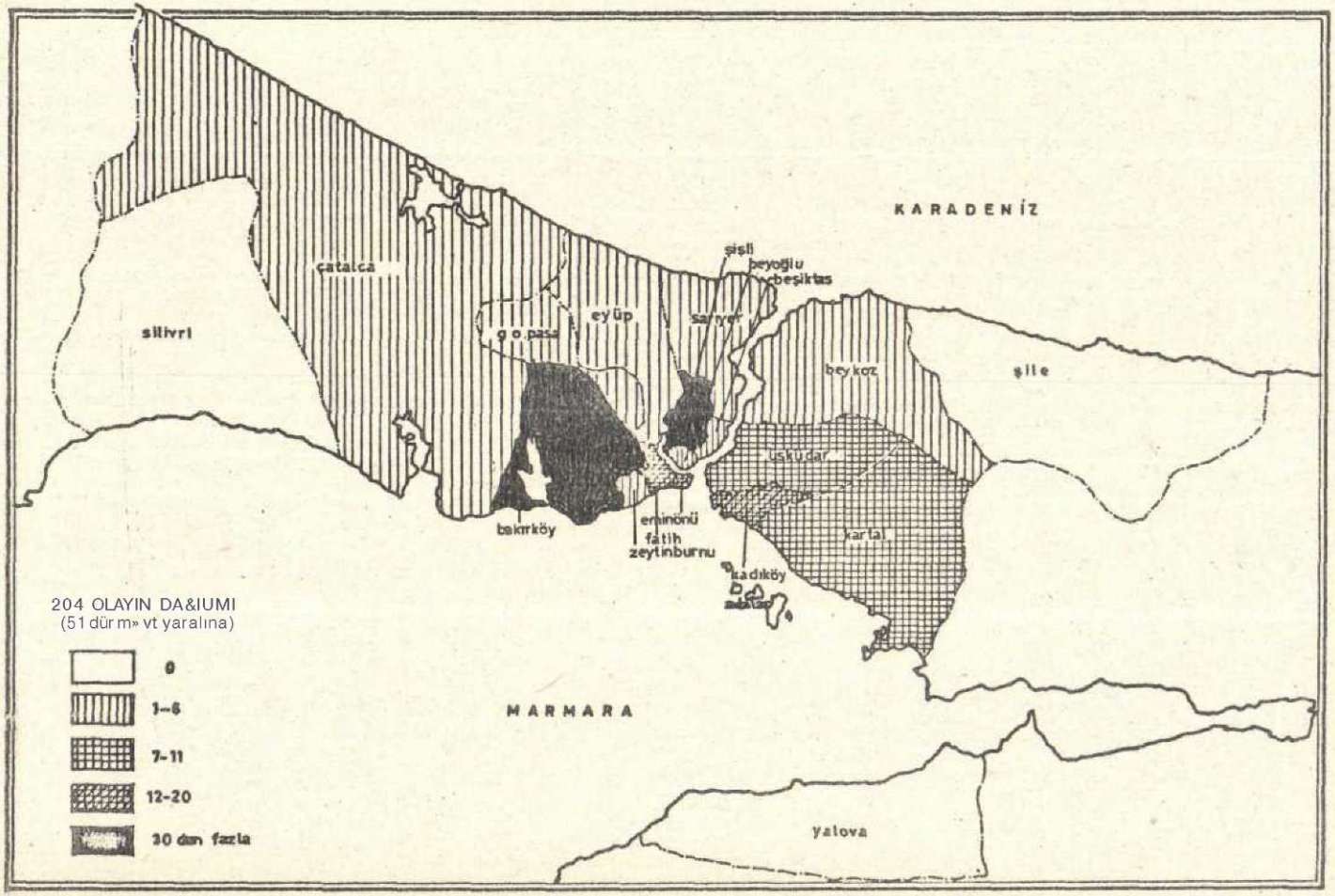

BÖLÜM VH.

ÖTEKİ ANAKENTLERLE KARŞILAŞTIRMALAR

Baştan beri üzerinde durduğumuz sav, şiddet olaylarına büyük kentin ve çarpık kentleşmenin kaynaklık değil, beşiklik etmekte olduğudur. Bu kentlerin başında yer alan İstanbul'u, sosyo-ekonomik yapısının ayrıntılı özellikleriyle gözden geçirdik. İstanbul kadar olmasa da, öteki büyük kentlerimiz de şiddet olaylarından son yıllarda önemli oranlarda pay almışlardır. Bu nedenle, o kentlerin yapılarına biraz daha yakından bakmakta, sanırız yarar vardır.

A) Beş Büyük Kentin Sosyo-Ekomomik Görünümü

İstanbul için yaptığımız gözlemler, Türkiye'nin, gelişmekte olan öteki anakentleri için de geçerli olabilir mi? Bu soruyu yanıtlayabilmek için, İstanbul ile tam bir karşılaştırma olanağına sahip olmasalar bile, genelde, Türkiye'nin değişik bölgelerinde anakentieşme süreci içine girdiği rahatlıkla gözlenen birkaç önemli kentin yapısına ve buralarda yer alan şiddet olaylarına bir göz atılabilir. Açıktır ki, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden, anakentieşme sürecine girmiş çok sayıda kentin, böyle bir örnekleme sokulması düşünülebilir. Nitekim, son nüfus sayımında nüfusu 200 bini aşan kentlerimizin sayısı 12'ye ulaşmıştır. Bununla birlikte, biz, fazla dağılmamak için ilk 6 büyük kenti, yeğlemiş bulunuyoruz. Bunların, aynı zamanda ülkenin Marmara, İç, Ege, Güney ve Güneydoğu bölgelerine dağılmış olmaları da, gözlemlerimize bir bakıma çeşitlilik kazandırmış olmaktadır. Söz konusu illerimiz, İstanbul'dan başka, sırasıyla, Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve Gaziantep'tir.

1.Ankara

Başkent yapıldığı dönemde, nüfusu 25 bin kadar olan Ankara, onu izleyen yıllarda başdöndürücü bir hızla gelişmiştir. Başkent olarak yüklendiği işlevler, Ankara'yı, nüfusu her on yılda iki katına yükselen bir büyük kent yap-

mıştır. Başkentin geleceğini planlayan Alman kentbilimcisi Jansen, kent nüfusunun 1980 yılında 300 bini geçmeyeceğini varsaymışken, Ankara, 300 binlik nüfus düzeyini daha 1940'larda geride bırakacaktı. Ankara'nın, son otuz yıl içindeki yıllık büyüme hızı olan % 9'a, Türkiye'de, yakın tarihlere kadar başka hiçbir kent ulaşamamıştır.

Ne var ki, söz konusu ba hızlı büyüme, ülkedeki sağlıksız kentleşmenin özelliklerini Ankara'ya da yansıtmaktan geri kalmamıştır. Bugün, yani 1980 nüfus sayımının geçici sonuçlarına göre, nüfusu 2,5 milyona yaklaşmış bulunan Ankara'da, ailelerin % 751 gecekondularda yaşamaktadır. Ankara'ya her yıl eklenen 100 bin kadar nüfusun dörtte üçüdür bu. Gecekondu, konut, ulaşım, kent sağlığı ve işsizlik, Ankara'lınm başlıca sorunlarıdır. Ayrıca geçim güçlüklerine bir örnek olmak üzere, Ankara kenti tüketici fiyatları indekslerine bir göz atmak yeter. 1968 yılı 100 sayıldığına göre, türlü gereksinmelerin fiyat indekslerinin araştırma dönemimiz olan 1975—1979 arasındaki görünümü aşağıdaki biçimdedir:

Çizelge: 33

Ankara Kenti Ti&etici Fiyat İndeksleri (1975-1979)
(1968=10)i

	1975	1979
Genel indeks	2513	870.8
Gıdalar genel indeksi	257 S	9365
Konut ile ilgili harcamalar	1723	439.7
Ev eşyaları ile ilgili harcamalar	2682	1.1993
Giyim eşyaları genel indeksi	288.0	1J04.5
Sağlık ve kişisel bakım harcamaları	177.1	569.4
Ulaştırma	2085	840.4
Kültür ve eğlence	2552	962.8

Kaynak -*Türkiye İstatistik Cep Yıllığı—1980,* Ankara OIE. 1981.S.230.

İstanbul'da olduğu gibi Ankara'da da, işsizliğin başlıca bunalım kaynaklarından biri olduğu görülmektedir. Bunu, iş arayan ve herhangi bir işe yerleştirilebilen insan sayısı arasındaki oranın yıldan yıla olumsuz evrimi açıkça göstermektedir:

Çizelge: 34

Ankara'da **İş** Arayan ve **Bir İşe** Yerleştirilebilenler

Yıllar	İş arayanlar	İşe yerleştirilenler	İşe yerleştirilenlerin yüzdesi:
1971	31391	9243	29.4
1972	27.442	8.924	32.5
1973	29305	9.057	30.7
1974	37.962	8301	22.4
1975	34.576	6538	20.1
1976	54338	7.469	13.7
1977	45.974	6.688	14.5
1978	53.076	6352	12.0

Kaynak: ***Türkiye İstatistik Yıllığı 1979,*** **Ankara: DİE, 1979, s. 141 ;yüzdeleri biz hesapladık.**

Ankara'da iş aradıkları halde iş bulamayanların oranındaki yüksekliğin, ülkedeki genel işsizlik sorunun bir parçası olduğu bilinmekle birlikte, yukarıdaki çizelge, işsizliğin büyük kentlerde yoğunlaşmakta olduğunu açıklıkla göstermektedir.

Öte yandan, kentteki konut alanlarının kamu hizmetlerinin dağılışı yönünden, birbirlerinden çarpıcı biçimde ayrılmakta olduğu da dikkati çekmektedir. 1970 yılı araştırma verilerine göre, hane halklarının % 53'ü düzenli ya da yürürlükteki Kent Planının izin verdiği konutlarda, % 4'ü 1930 öncesi dönemden kalma yapılarda, % 43'ü ise, Plan sonrası dönemde ruhsatsız olarak yapılmış yapılarda oturmaktadırlar.93 Aynı araştırmanın bulguları, Ankara'da kent toprağının, yeşil ve açık alanlara yalnız % 11.7'sinin, eğitim kuruluşlarına % 3.8'inin, sağlık tesislerine % 1.2'sinin ayrıldığını, toplum hizmetlerinde ve kültür ve eğlence hizmetlerinde ise, bu oranların, % 0.1 ile, % 0.04'te kaldıklarını ortaya koymuştur.94

Ankara kentinin son beş yıl içindeki nüfus artışı, sanıldığının tersine, büyük bir yavaşlama içine girmiş değildir. Üstelik, bu artış ortalama % 6'yı bulmaktadır. Kenti oluşturan dört ilçeye yakından bakıldığında, daha çok Kale ve çevresini oluşturan kesimde nüfusun azalmakta olduğu, örneğin, yerleşmiş eski bir gecekondu bölgesi olan Altındağ ilçesinde artış hızının, kentin gelişmesini arkadan izlediği dikkati çekmektedir. Buna karşılık, özellikle Çankaya ve Yenimahalle ilçeleri, nüfusun hızla artmakta olduğu ilçelerdir. Kente yeni göçenlerin oluşturdukları gecekondu yerleşmelerinin her iki ilçede yoğunluk kazandığına tanık oluyoruz. Denilebilir ki, Ankara'nın nüfusundaki artış, Çan-

kaya ve Yenimahalle'ye eklenen yeni mahallelerden kaynaklanmaktadır. Bunun gibi, önemli bir sanayi merkezi olarak gelişmesini sürdüren ve yüz binlik kentler arasına girmiş bulunan Kırıkkale'de, Ankara'nın ilçeleri içinde, en hızlı nüfus artışını yaşayanlardan biridir.

2İzmk

Üçüncü büyük kentimiz oian izmir'in nüfusu, çevre belediyeleri ile birlikte, 1975'te **947** binden, 1980'de 1250 bine yükselmiştir. Bu nüfus artışının büyük **bir** bölümünün, kentin merkezinde değil, fakat anakent alanını oluşturan çevre belediyelerinde yer aldığı bilinmektedir. Ancak Gültepe, Yeşilyurt, Balçova, Buca, Narlıdere, Çamdibi, Pınarbaşı, Gaziemir, Altındağ, Gürçeşme gibi hızla büyüyen ve kenti çevreleyen yeni yerleşmelerle, kent merkezi arasında . derin toplumsal ve ekonomik ayrımlar vardır. Benzer ayrımlara, kent merkezindeki mahalleler arasında da rastlanmaktadır. Nitekim, meslek, gelir, öğrenim düzeyi ve konut koşullarını kapsayan bir indekse göre yapılan bir toplumsal gelişmişlik düzeyi sıralamasında, çalışma konusu olan 147 mahalleden yalnız 31'inin, kentteki ortalama hizmet düzeyinin üstüne çıkabildikleri görülmüştür.95

Dış ticaretin önemli bağlantı noktalarından biri olması, sınai üretimin ve sanayide çalışan nüfusun hızla artması, bir eğitim, kültür kenti olarak gelişmesi, izmir'e yadsınması güç bir karmaşıklık kazandırmıştır. Kentin çevresindeki yeni yerleşmelerde oturmakla birlikte, çoğu kez kent içindeki fabrikalarda çalışmakta olan yeni kentilerle eskiler arasında, öteki büyük kentlerimizde izlenen kopukluk, burada da söz konusudur. Gelir dağılımındaki dengesizliğin kentin semtlerine yansıyş biçimi, yaşam pahalılığının özellikle dar gelirliler üzerindeki etkisini daha da arttırmaktadır. İzmir'de de, tüketici fiyat indekslerinin öteki büyük kentlerdekiierden **çok farklı olmadığı** görülmektedir:

Çizelge: 35

İzmir Kenti Tüketici Fiyat İndeksleri. (1975 ve 1979)
(1968=100)

	1975	1979
Genelindeki	261.7	914.8
Gıdalar genel indeksi	276.4	9242
Konutla ilgili harcamalar	167.4	4033
Ev eşyaları **ile** ilgili harcamalar	275.6	1226.8
Giyim eşyaları genel indeksi	290.9	1135.1
Sağlık ve kişisel bakım harcamaları	2773	1229.7
Ulaştırma	263.1	1061.9
Kültür ve eğlence	2873	1127.1

KsynakıTıė-kiyeİstatistik Cep Yıllığı—1980, s. 231.

öteki büyük kentlerimizin çarpık kentleşme özellikleri *izmir'de* de vardır. Kentin ekonomik yapısına, sanayiden çok, ticaret, bankacılık ve sigortacılık hizmetlerinin egemen olduğu gözlenmektedir. Mübecce! Karay'sn, izmir'in çalışma yaşamı üzerinde yaptığı bir araştırmanın sonuçlanıra göre, İzmir ve çevresinde, 1960-1965 yılları arasında, çalışan rufusun oranı tarım kesiminde % 10 artarken, imâlat sanayiinde, *% 373,* banka ve sigortacılıkda ise *% 6SA* oranında artmıştır. Bu ve benzeri verilerden hareket eden Kıray, İzmir'i "az gelişmiş bir büyük kent" olarak nitelendirmektedir.^ Âynca, 1960 yılında yapılan Konut Koşullan araştırmasında, İzmir'de, gecekondu niteliği taşıyan konut oranı % 24 dolayında iken, bu oranın, aradan geçen son 20 yılda % 3.5'e yükselmiş olduğu; bunlarda yaşayan nüfusun ise, toplam kent nüfusunun yarısına yaklaştığı biliniyor,97

3. Adana

Bugün nüfusu 600 bini geçmiş bulunan Adana, hem ülke ölçüsünde dördüncü büyük kent, hem de Çukurova'nın merkezi durumunda bulunan bir anakenttir. 1940 ve 1980 yılları arasındaki 40 yıllık dönemde, Adana'mn nüfusu, yılda ortalama % 12 oranında artmıştır ki, başka kentler arasında bu hızlı kentleşme düzeyine ulaşanların sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. Bu kentleşme hızı, hem ülke kentleşme hızının, hem de, Ankara dışında kalan öteki büyük kentlerin gelişme hızlarından çok yüksektir. Tarımla sanayii birleştiren, her ikisini geliştirme koşullarına sahip bulunan Adana'mn nüfusunun 1980 yılında 1 milyona yaklaşması beklenmektedir.

Kente olan hızlı göç, göçenlerin satınaima güçlerindeki düşüklük ve gerçekçi olmayan kent planlarının da etkisiyle, yenî inşaatın dörtte üçünün kaçak nitelikte olmasına, yani gecekondulaşmaya yol açmıştır. Kent nüfusunun, gecekonduda yaşayan oranının, yaklaşık olarak % 251 bulduğu ileri sürülebilir. İmar ve İskân Bakanlığının hesaplarına göre, Adana'daki konutların % 211 tek, % 38'i ise iki odalıdır ve oda başına düşen nüfus *23*Hin üstündedir,[98]

öte yandan, çalışan nüfusun % 30'unun imalât sanayii dallarında toplanmış olması Adana'yı bir sanayi kenti durumuna getirmiştir. Sunun yanında, çalışan nüfustan oldukça büyük bir payı da, ticaret ve hizmet kesimleri almaktadır. Kent içinde, yaşam düzeyi bakımından belirli ayrımlar bulunduğu İller Bankasınca hazırlanmış Adana İli Analitik Etüdleri'ndeki kazanç ve yaşam düzeyi haritasından açıkça görülmektedir.99 Bir yandan apartmancılığın, öte yandan gecekondulaşmana hızla yayılması sonucunda, bu çarpıklığın, 1965-1980 arasında daha da artmış olduğu açıktır.

1975 nüfus sayımı sonuçlarına göre, Adana'daki okuryazarlık oranının Türkiye ortalamasının altında ve % 51 dolaylarında kalmasa ilgi çekicidir, öte

yandan, 1965 sayılarıyla, kentte belediye gelirlerinin nüfus başına dağılımı 69 liray: aşamıyordu. Bu ölçüde sınırlı parasal kaynaklarla, yarım milyonluk bir kenti, uygar bir düzeyde kamu hizmetlerine kavuşturma olanağımn bulunmadığı açıktır. Adana Belediye Başkanının, 1980-1981 Çalışma Raporunda aynen şöyle denilmektedir: "Aşırı nüfus patlaması, özellikle hızlı sanayileşme içerisinde bulunan Adana'nın yapay bir şekilde büyümesine neden olmuştur. Birdenbire kenar semtler türemiş, kenar semtlerde her türlü altyapıdan uzak, insanca yaşanamayacak koşullarda oluşmuş, kırsal kesim özelliğini, âdetlerini, töresini ve köy ahşkanlıklannı bir türlü terkedemiyen insanlarımız, gerek psikolojik, gerekse fizyolojik, gerekse düşünsel olarak yabancılaşmaya itilmişlerdir."

Adana'nın 72 mahallesinden 60'<nın gecekondu niteliğinde olduğunu gösteren Çalışma Raporu'nda, kanalizasyon, içmesuyu, elektrik, çöp, fuar, eğlence, dinlence, kültür alanı düzenlemeleri gibi konuların kentin en büyük sorunları olduğuna dikkat çekilmektedir.^00

Adana'nın hızlı büyümesi, yalnız kente özgü bir oluşum değildir. Adana, yakın çevresiyle ve bölgesiyle birlikte, ülkenin en hızlı gelişen yerleşim yerlerinden biridir. Çalışmamızın kapsamına giren, Kadirli, Ceyhan, Karataş ve Osmaniye gibi ilçelerle birlikte, Adana, bir yandan Tarsus ve Mersin'e, öte yandan da İskenderun'a uzanarak, büyük bir anakent oluşturmaktadır, örneğin, Adana—Gaziantep arasındaki Osmaniye ilçe merkezinin son beş yıl içindeki nüfus artışı, yılda ortalama olarak % 7.4. olmuştur.

Hızlı gelişme ve sanayileşme ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal sorunları, gelir eşitsizliklerini de, anakente olduğu gibi taşımaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak, öteki büyük kentlerde olduğu gibi Adana'da da, yurttaşın önemli geçim güçlükleriyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir:

Çizelge: 36

Adana Kenti Tüketici Fiyatian **İndeksi (1975 ve 1979)**
(1968=100)

	1975	1979[
Genel İndeks	267.7	917.7
Gıdalar genel indeksi	281.5	916.0
Konut ile ilgili harcamalar	**2133**	6653
Ev eşyaları ile ilgili harcamalar	242.6	969.1
Giyim eşyaları genel indeksi	2943	1.0423
Sağlık ve kişisel bakım harcamaları	194.7	876.0
Kültür ve sğlence	309.7	1.093.7

Kaynak: *Türkiye İstatistik Cep Yiülğı—1980,* Ankara: Dj.E-, 1981, s.230.

4. Bursa

1950 yılında nüfusu 117 bin olan Bursa, bugün yarım milyonluk bir sanayi kentidir. O günkü nüfusu 100 varsayıldığında, bugünkü nüfus 396 olmuştur. Yani, kent 30 yılda dört kat büyümüştür. Çukurova'da olduğu gibi, kentin, tarımsal ve sınai işlevlerini birlikte görecek bir ekonomik yapıya sahip bulunması, hızlı gelişmesinin başlıca nedenleri arasındadır. Gerçekten, istanbul, İzmit, ve Bursa, Doğu Marmara alt bölgesinin, hızlı gelişmelerini düzenli bir biçimde sürdüren merkezleridir. 1965 yılında, Doğu Marmara Bölgesinde sanayide çalışan nüfusun en yüksek olduğu ikinci ilin, İstanbul'dan sonra Bursa olduğum! ekleyelim.101 Bu durumun, sonraki yıllarda da gelişerek varlığını koruduğu bilinmektedir. Özellikle otomotiv sanayii ve onunla bağlantısı olan yan dallar, Bursa'da sınai istihdamı arttırmıştır.

Bununla birlikte, Bursa nüfusunun işsizlik sorunuyla karşı karşıya bulunmadığını varsaymak yanıltıcı olur. Şiddet olaylarının hızlı bir gelişme izlediği yılların, Bursa'da işsizlik oranlarının yüksek bulunduğu dönemle çakıştığına dikkati çekmeliyiz. Daha 1966 yılında bile, büyük kentlerde yapılan işgücü anketleri, Bursa'da açık işsizliğin % 7Ve yaklaştığını gösteriyordu.^^ Daha sonraki yıllar, belli bir sınai istihdam artışı elde edilmesine rağmen, iş için başvuranlarla işe yerleştirilebilenler arasındaki açığın kapatılmasında basan gösterilemediğini ortaya koymuş bulunmaktadır. 1971—1978 yılları arasındaki görünüm aşağıdaki gibidir:

Çizelge: 37

Bursa'da İş Arayanlar ve Bir İşe Yerieştirnkblkakr (1971 -1978)

imar	ış Arayana?	IŞIe ieneşorue	bilenler İşe Yerieştirilemiyenlerin Yüzdesi %
1971	71.878	61313	14.4
1972	70.683	59.734	153
1973	66375	60.137	**10.2**
1974	81.790	70D35	14.4
1975	74.653	61343	17.6
1976	80335	63.150	21.6
1977	77.262	59.728	22.7
1978	81.627	59.673	26.9

Kaynak: Ol E, *Türkiye İstatistik YtBığt—1979,* s.J « I : yflzoeteri biz h«sapiad*_

Ânkara ile karşılaştırıldığında, Bursa"nm iş arayanları özümieyebtlme orans çok yüksek görünmesine rağmen, özellikle 1974 sonrasında, işe yerieştiriiemiyenierin oranındaki artış dikkati çekicidir. Bursa'nm yurt dışına işçi göçü veren

illerimizin başında yer alması da, bu yapısal özelliği ile ilgili olsa gerektir. Gerçekten, Bursa yurt dışına işçi gönderen iller arasmda 14. sırayı alrnaktadtr.103

S. Gaziantep

Nüfusu yarım milyona yaklaşmış bulunan Gaziantep'in yıllık ortalama nüfus artış hızı son beş ysl içinde % 4.7 olmuştur. Bu kentin, Kilis, Nizip ve Oğuzeli gibi ilçeleri de, çevreden gn çok göç alan yerleşim yerleridir. Gaziantep, Güneydoğunun bir ticaret ve sanayi merkezi olarak hızlı gelişmesini sürdürürken, Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta yer alan olaylar üzerine, oradan ayrılmayı yeğleyenlerden bir bölümünün Gaziantep'e gelip yerleşmiş oldukları da bilinmektedir. İleriye dönük kestirimier de, Gaziantep'in bölgesindeki öneminin giderek artacağını göstermektedir. Doğu ve Güneydoğu illeri içinde, yapım sanayiinde en yüksek yoğunlaşma oranına sahip bulunmas: da, bunu doğrulamaktadır.

Kent merkezinde yer alan 53 mahalleden 24'ü gecekondu niteliğindedir. Buralarda daha çok işçiler oturmaktadır. 1965—1970 yılları arasında, kentin 12 bini bulan birikmiş konut gereksinmesinin yalnız 2150'si normal ruhsatlı konutlarla karşılanabildiğinden, geriye kalan gereksinmeyi gecekondu yapım: karşılamış bulunmaktadır. Nitekim, 1960 verilerine göre nüfusun % 31'i 6400 gecekonduda otururken,^04 bu oranın bugün % 351 geçtiği ve gecekondu sayısının da 25 bini geçmiş olduğu belirtilebilir. Konut açığının, gecekondular gibi, Güneydoğu illerimizde çok yaygın olan oda kiralama yöntemiyle de kapatılmaya çalışıldığı bilinmektedir.

öte yandan, kentte çalışan nüfusun toplam nüfus içindeki oranının sürekli olarak düştüğü görülmektedir. Her çalışan kişinin beslemek zorunda olduğu insan sayısı ise sürekli bir artış çizgisi izlemektedir, ilgi çekicidir ki, 1969 yiifnda bile kentte var olan 35 ilkokuldan yalnız üç tanesinde tek öğretim yapılmakta; ötekiler ikili ve üçlü öğretim zorunluluklarıyla, eğittikleri öğrencilerini artakalan zamanlarda sokağa bırakmaktaydılar. Bu durumun günümüzde daha da ağırlaştığı açıktır. Kent içindeki gelir dağılımının dengesizliği, toplum yapısının mekâna yansımasının doğurduğu eşitsizlikler, Gaziantep'in öteki özelilkleridir. Kent merkezine ilişkin bir değerlendirmede şöyle denilmektedir: "Bu merkez, bir bölümünde modern anlamda çalışma koşullarının yoğunlaştığı bir farklılaşma gösterirken bir bölümünde de daha karmaşık feodal bir oluşum içinde olan geleneksel biçimde farklılaşmış bir görünüm sunmaktadır".1051

Hızlı gelişmesine ve büyüyen bir kent görünümü sunmasına rağmen, bir bütün olarak, Gaziantep'in, gerice bir yörenin merkezi olduğu unutulmamalıdır. Bunun belirgin bîr kamts, yüksek öğretim kurumlarına başvuran öğrencilerden bu kurumlara kabul edilenlerin oranıdır. Bütün bu yörede sınava katılan

öğrenciler, Türkiye'dekiierin % 15.4 O olduğu halde, başarı kazananların oran; %9.3'ü geçmemektedir.106

Bir gelişme merkezi olarak görünmesine rağmen, altıncı büyük kentin nüfusu da, işsizliğin baskısı altındadır.

B) Şiddet olayları

Şiddet olgusunu "büyük kent"le özdeşleştirmemekle birlikte, aslında, örgütlü şiddet olaylarının temelde bir büyük kent olgusu olduğunu bu çalışma boyunca vurgulamış bulunuyoruz. Nitekim, 1975-1979 yılları arasındaki beş yıllık bir dönemde saptayabildiğimiz olayların büyük bir bölümünün, en büyük kentlerimizin adını taşıyan illerde yer aldığını görüyoruz. Bunlar içinde de, İstanbul ve Ankara başta geliyorlar:

Çizelge :38

Şiddet Olaylarının Ahi tide Dağılışı (1975-1979)

Yıllar	1975		1976		1977		1978		1979		Toplam	
tiler		%		%		%		%		%		
İstanbul	22	24.6	70	275	190	34.0	365	46.2	297	48.7	944	
Ankara	56	62.2	116	46.2	256	45.8	254	32.2	133	21.8	815	
İzmir	5	55	31	12.4	44	7.9	52	6.6	45	7.4	177	
Adana	3	33	9	3.6	24	4 3	66	8.4	83	13.6	162	
Bursa	1	1.1	7	2.8	6	1.0	6	0.8	25	4.1	45	
Gaziantep	3	33	18	7.1	39	7.0	47	5.8	50	8.4	157	
Toplarn	90	100.0	251	100.0	559	100.0	790	100.0	610	100.0	2300	

Çizelgenin incelenmesi, sadece en büyük anakent olan İstanbul'un şiddet olaylarından en büyük ve artan payı aldığını göstermekle kalmamakta, aynı zamanda, Bursa, Adana ve Gaziantep gibi hızlı bir sanayileşme süreci içinde, toplum yapısı dışardan gelen güçlerle giderek karmaşıklaşan illerde de olayların yoğunluk kazandığını ortaya koymaktadır.

Olayların 1975'i izleyen yıllardaki gelişmesi, düzenli bir artış eğilimini sergilemektedir. Ancak, 1979 sayılarında önemli sayılamayacak bir azalma dikkati çekmektedir. Bu azaimayl, 1978 yılı sonundaki Kahramanmaraş olaylan ardından yurdun birçok yerlerinde ilân edilen sıkıyönetim uygulamasının etkinliğiyle açıklamak yanlış olmasa gerektir. Buna rağmen, eğer çalışmamız, 1979'dan sonraki gelişmeleri de kapsamış olsaydı, sıkıyönetimin varlığına rağmen, bu illerde şiddet olaylarının tırmanmayı sürdürdüğünü ortaya koyabilecekti.

Ne var ki, 12 Eylül harekâtından sonra şiddet olaylarında yurt düzeyinde önemli bir düşüşe tanık olunmuştur, örneğin, Sıkıyönetim ilgililerinin basına verdiği bilgilere göre, 12 Eylül 1980-11 Eylül 1981 arasında "Sıkıyönetim kapsamına giren" 5 bin 789 olayın, olay türlerine göre dağılımı şöyleydi:

Çizelge :39

Olay türü	Olay Sayısı	%
Afiş, pankart asma ve bildiri dağıtma	3116	48.0
Gasp ve soygun	1374	21.2
Silahlı saldırı ve güvenlik güçleriyle çatışma	705	105
Patlayıcı madde atma ve kundaklama	367	5.7
Gösteri ve direniş	59	*03*
öğrenci olayı	59	*03*
Diğer (darp, tehdit, gece sokağa çıkma yasağına ve sıkıyönetim yasaklarına uymama gibi)	812	12.4

Kaynak: *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1981..

Bununla birlikte, söz konusu olayların büyük çoğunluğunun 2133 olayla gene İstanbul ilinde yer aldığını öğreniyoruz. İstanbul'u ise 957 olayla Ankara, 525 olayla Adana, 449 olayla İzmir, 140 olayla Diyarbakır ve 107 olayla Gaziantep izlemekteydi. Sıkıyönetim ilgililerinden derlenen bu bilgilere göre olayların yüzde 74'ü anılan 6 büyük kentimizde ortaya çıkmıştık 07 Nitekim, bizim Diyarbakır yerine Sursa'nın ele alındığı 6 büyük kent taramamızda da benzer bir sonuca varıldığı ortadadır, öte yandan, illerin durumlarına teker teker bakıldığında, hangi olay türlerinin hangi illerde ne kadar sık tekrarlanmakta olduğu daha kolay izlenebilir. Söyle bir inceleme, tüm Türkiye'de olduğu gibi, 1975—1979 arası söz konusu illerin herbirinde de, silâhlı ve bombalı saldırıların ağır basmakta olduğunu bir kez daha açığa vuracaktır, örneğin, aşağıda yer alan ve Ankara'daki oiay türlerini yansıtan çizelge, anılan olayların bu kentte, toplamın üçte ikisine yakınını oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Sunu, silâhlı çatışmalar ve üniversite, akademi ve yüksek oku! gibi öğrenim kurumlarındaki işgal, boykot, direniş ve pankart asma gibi daha çok öğrenci konumunda girişilen olay türleri izlemektedir. Banka, işyeri, araç ve gereç soygunları da berikilerden aşağı kalmamaktadır:

Çizelge: 40

Olay Türlerine Göre Ankara'da Şiddet Olayları (1975-1979)

İlçeler	Merkez	Altındağ	Çankaya	Y.Mah.	Elmadağ	Kırıkkale	Diğ.	Toplam	%
Olay Türü									
Saldırı (bombalı, silâhlı)	31	133	310	31	19	10	22	556	68,2
Soygun (banka, işyeri, araç)	7	4	23	1		1	1	.37	*45*
Silâhlı çatışma	15	16	155	16	1		1	104	*122*
Di>eniş, boykot, miting, vb.	4	5	25	3		1		38	4.7
Yangın çıkarma, kundaklama			2	2				4	03
Taşlı, sopalı kavga	5	8	45	8	2	1	2	71	8.8
Cezaevi olayı (kaçma/isyan)			1		1			2	*02*
Gemi kaçırma									
Adam kaçırma			1					1	0.1
Tehdit ve zorla para alma			2					2	*02*
Toplam	62	166	464	61	23	13	26	815	100.0

Çizelge: 41

Olay Türlerine Göre İzmir'de Şiddet Olayları (1975-1979)

İlçeler	Merkez	Karşıyaka	Bornova	Menemen	Torbalı	Diğerleri	Toplam	%
Oby_Tfirfi								
Saldırı	53	12	21	4	1	1	92	52.0
Soygun	11			1			12	6.8
Silâhlı çatışma	14	2	11	1		1	29	16.4
Direniş, boykot, miting, vb.	6		15	1			22	12.4
Yangın çıkarma			1				1	0.6
Cezaevi olayı			T				1	0.6
Taşlı, sopalı kavga	14		3	1			18	10.2
Tehdit	1			1			2	1.0
Toplam	99	14	52	9	1	2	177	1GÖ.0

Şiddet olaylarının İzmir'deki dağılımı da, belidi türlerin ağırlık taşıdığını kanıtlamaktadır. Orada da bombalı ve silâhlı saldırıların, tüm olaylar içindeki payı % 52'dir. Bunu, silâhlı çatışma, sonra da, işgal, direniş, boykot, miting gibi olaylar izlemektedir. Gerek taşlı sapalı kavga, gerekse soygun olaylarının İzmir'de, Ankara'da olduğundan biraz daha fazla sayıda olduğu da dikkati çekmektedir.

Hızlı gelişmenin tüm toplumsal sorunlarını yaşayan Adana'da şiddet olayları daha çok bombalı ve silâhlı saldırı niteliğini taşımaktadır. Bu nitelikteki şiddet olaylarının oranı, toplamın üçte ikisine yaklaşmaktadır: % 66.7. Adana'da ikinci öncelik sırasını, silâhlı çatışma, üçüncüyü ise soygun olayları almaktadır. Bu sonuncu tür olayların Adana'da bir ölçüde yüksek oranda görülmesi, herhalde hızlı endüstrileşme yaşamının parlak bir dönemini yaşayan bu kentte gelir dengesizliklerinin çarpıcı ölçülere varmış olması, başka bir deyişle zenginlikle yoksulluğun içice bulunmasıyla açıklanabilir. Ama yine de, heryerde olduğu gibi, öğrenci olayları da azımsanamıyacak bir oran oluşturmaktadır:

Çizelge: 42

Olay Türlerine Göre Adana'da Şiddet Olayları (1975-1979)

İlçeler	Merkez	Ceyhan	Kadirli	Osmaniye	Diğerleri	Toplam	%
Olay Türü							
Saldırı	86	8		10	4	108	66.7
Soygun	11	1	3			15	93
Silâhlı çatışma	15	1	1		1	18	11.1
Direniş.boykot, miting vb.	5					5	3.1
Yangın çıkarma	1		1			2	1.2
Taşlı sopalı saldırı	9	1			1	11	6.8
Cezaevi olayı	1					1	0.6
Adam kaçırma	1					1	0.6
Tehdit ve zorla para alma	1					1	0.6
Toplam	130	11	5	10	6	162	100.0

Ankara, izmir ve Adana'da göze çarpan şiddet olaylarının, Bursa ile Gaziantep'te de ağır bastığını izliyoruz. Silâhlı, bombalı saldırı ile silâhlı çatışma ve taşlı sopalı saldırılar, bu illerde de. şiddet olaylarının çoğunluğunu

oluşturmaktadır. Yüksek öğrenim kurumlarının öteki illerde olduğu ölçüde yaygınlaşmamış olduğu Bursa'da fakülte, yüksek oku! ve akademilerde yer alan direniş, boykot, işgal ve benzeri olayların, orada, ötekilerde olduğundan biraz daha fazla olması ilginçtir: *m-*

Çizelge : 43

Olay Türlerine Göre Bursa'da Şiddet Olayian (1975-1979)

İlçeler	Merkez	Diğerleri	Toplam	%
Olay Türü				
Saldırı	26	3	29	64.4
Soygun	4		4	*83*
Silâhlı çatışma	4		4	*83*
Taşlı, sopalı kavga	4		5	11.1
Direniş, boykot, işgal	3		3	6.7
Toplam	42	3	45	100.0

Çizelge: 44

Gaziantep'te Olay TMerine Göre Şiddet Olayian (1975-1979)

İlçeler	Merkez	Kilis	Nizip	Oğuzeli	Diğerleri	Toplam	%
Olay Türü		-					
Saldırı	71	14	12		5	102	65.0
Soygun	7					7	*45*
Silâhlı çatışma	19	2	4		2	27	172
Direniş,boykot, işgal	4			1	5	5	3.2
Yangın çıkarma			1			1	0.6
Taşlı sopalı kavga	13		1			14	*83*
Adam kaçırma	1					1	0.6
Toplam	115	16	18	1	12	157	100.0

Bu çizelgelerin hemen ardından, okuyucu, olay türlerine göre inceleme konusu 6 il arasındaki ayrımları görmeyi merak edebilir. Bu nedenle, her ildeki olay türlerinin göreceli durumlarını karşılaştıran bir çizelgeyi aşağıya almayı yararlı bulduk. Görülmektedir ki, iller için teker teker söylenebilenler, 6 ilin tümü *içîü* de büyük ölçüde geçerliğini korumaktadır:

Çizelge: 45 i

Olay Türleri Yönünden İllerin Karşılaştırılması (Toplam içindeki yüzdeler)

Olay Türü	İstanbul	Ankara	İzmir	Adana	Bursa	Gaziantep
Saldın	65.7	68.2	52.0	66.7	64.4	65.0
Soygun	14 3	4 3	6.8	9 3	*83*	4 3
Silâhlı çatışma	**92**	12.8	16.4	11.1	8 5	172
Direniş, boykot, miting	4.8	4.7	12.4	3.1	6.7	*32*
Yangın çıkarma	2.7	0 3	0.6	1.2		0.6
Taşlı sopalı kavga	2.0	8.8	102	6.8	11.1	*89*
Cezaevi olayı	0 3	*02*	0.6	0.6		
Gemi kaçırma	*02*					
Adam kaçırma	*02*	0.1		**0.6**		0.6
Tehdit	*02*	0.2	1J0	0.6		
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Açıkça görülmektedir ki, olay türleri içinde saldın, soygun, silâhlı çatışma ve direniş, boykot, işgal, pankart asma gibi eylemler toplamın % 92' sini oluşturmakta; bunların dışındakiler, ihmal edilebilecek boyutlarda olmasalar bile, küçük bir oran tutmaktadırlar.

Olaylara karışanların ve çalışmada "kurban" niteliğini verdiğimiz kişilerin siyasal eğilimlerine geçmeden önce, burada yinelemeliyiz ki, "kurban" sözcüğü ile sadece olaylara karışıp ölmüş olanları kasdetmiyoruz. Bu terim, aynı zamanda, eğilimi ne olursa olsun, şiddeti araç olarak kullananların saldırısına hedef oluşturan kişi, kurum, yapı ve araçları da içermektedir.

Ancak 6 ili kapsayan 2300 şiddet olayı içinde, bu olayların hedef aldığı kişi, kurum ve yapıların temsil etmekte oldukları görüşlerin yönü konusunda basında çok sınırlı bilgiler yer alıyordu. Bu nedenle, yalnız 568 (% 24.7) olaya ilişkin olarak bilgi elde etmek olanağını bulabildik. Daha önce İstanbul'a ilişkin bölümde verdiğimiz bilgilerle, geri kalan 5 ile ait olanları birleştirdiğimizde, sağ ve sol kamplardan hedef alınanların oranı aşağıda görüldüğü biçimde yansımaktadır:

Çizelge: 46

Şiddet Olaylan Hedeflerinia Siyasal Epimieri (Î97S-1979)

İller	Sağ	%	Sol	%	Toplam
İstanbul	77	**4İ.6**	108	58.4	185
Ankara	42	21*3*	150	78.1	192
İzmir	13	23.2	43	**76.8**	56
Adana	17	27.4	45	72.6	62
Bursa	7	33.3	14	66.7	21
Gaziantep	18	34.6	34	65.4	52
Toplam	174	30.6	394	69.4	**568**

Görüldüğü gibi, genel dağılıma uygun olarak, olaylara hedef olanlar daha çok soi eğilimli olanlardır. Ancak bu gözlem gazetelerden yansıyan bilgilere dayanmaktadır. Bu nedenle, sonuçların çok sağlıklı olduğunu, doğal olarak, ileri sürmek güçtür. Kaldı ki, birçok olayın, eğilimler içindeki hesaplaşmalardan kaynaklandığı, ancak basında bunun genellikle karşı tarafa mal edilmekte olduğu gerçeği kimi durumlarda kabui edilebilir. Aynca, olaylar içinde, sol örgütlenmenin varlığını daha çok duyurmakta olması, *bazı* durumlarda hedef olarak alınmasını da kolaylaştırmaktadır. Bütün bunSara rağmen, 6 kentteki eğilimlerle ilgili dağılımın, küçük yüzde parçalan dışmda, gerçeğe çok da ters düşmediği belirtilebilir..

SONUÇ

Siyasal şiddet ile çarpık kentleşme arasındaki ilişkiyi, ülkemizde son yıllarda gözlenen olayların ışığı altında ele almaya çalıştığımız bu küçük çaplı denemeden ne gibi sonuçlar çıkarılabilir? Şüphesiz, baştan beri de belirttiğimiz gibi, bu sonuçların oldukça sınırlı kalması doğaldır. Bir kez, konu bakımından, siyasal şiddet olgusuna yalnız kentleşmenin niteliği, yani çarpıklığı açısından bakmış bulunuyoruz. Oysa, çok daha çeşitli etkenlerin siyasal şiddetin açığa vurulmasında rol oynadığı açıktır, ikincisi, çalışmanın kapsamından ileri gelen bir sınırlılıktır. Şöyle ki, bu incelemede, yalnız beş yıllık bir dönemde ve o da Türkiye'nin ancak 6 ilinde yer alan şiddet olayları nerdey.se kuş bakışıyla ele alınmıştır. Oysa, böyle bir çalışmada, hem zaman, hem de mekân yönünden araştırmanın çok daha geniş kapsamlı tutulması yararlı olur ve daha da güvenilir sonuçların elde edilmesi kolaylaşabilirdi. Üçüncü eksikliğimiz ise, verilerin toplanmasında, yalnız gazete sütunlarına yansıyan olaylarla yetinilmiş olmasıdır. Bu basit tarama tekniğinin tek başına yeterli olmayacağı, özellikle somut alan araştırmalarıyla güçlendirilmesi gerektiği ortadadır. Kaldı ki, basına yansıyan her bilginin doğru veya en azından yeterince ayrıntılı olmadığı da bilinmektedir. Üstelik, çarpık kentleşmenin İstanbul'daki görünümünü sergilemekte yararlandığımız teme! veri kaynaklarına öteki büyük kentler açısından sahip olamadığımızı belirtmekte de yarar vardır.

Bütün bu yöntembilimsei sınırlılıklara rağmen, ana çizgileriyle, çalışmanın başında yaptığımız varsayımının doğruluğu, yani siyasal şiddetin çarpık kentleşmenin etkisiyle yaygınlık kazanmakta olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ama bu yaygınlaşmanın, tek bir etkenle açıklanması, her iki olgu arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi kurulabileceğinin ileriye sürülmesi hiçbir zaman düşünülemezdi, öyle ki, sadece 6 büyük kentimizi içeren araştırmanın yanısıra; söz gelimi, Çorum, Kahramanmaraş, Sivas, ve Tokat'ta siyasal şiddet olaylarının büyük bir tırmanış içine girmesinin nedenlerinin incelenmesi de, hiç şüphe yok ki, bambaşka değişkenlerin varlığını kolayca ortaya koyabilirdi. Nitekim, şiddet konusunu ele alan uluslararası bir toplantıda da, şiddetin nedenleri araştırılırken, bazı davranış bilimlerinin mirası olarak kalan "tek boyutluluğun" bir yana itilmesinin gerekliliği üzerinde biiieşildiğini, yeri gelmişken,belirtelim.108

Türkiye'de siyasal şiddet olaylarının gerisinde birden fazla etkenin yer aldığı bir gerçektir. Bunlar arasında, özellikle geçmiş yıllarda, siyasal istikrarsızlık ve partizanlıktan Devlet otoritesinin geniş ölçüde zarar görmesinin de payı büyük olsa gerektir. Her nekadar siyasal şiddet eylemcilerinin birinci! amacı Devlet otoritesini yıpratmak ise de, aslında, Batılı yazarların da vurguladığı gibi, Devîeti istikrarsızlığa sürükleyen terörizm değil; tersine, istikrarını yitiren bir Devletin gereksiz karışıklıklara ve sonra da şiddete yo! açmasıdır.^09

öte yandan, ideolojik kutuplaşmaların, sağda ve soldaki silâhlı ve silâhsız çatışmaların yaygınlaşmasında önemli bir rolü olduğu yadsınamaz. Ve üstelik, bu tür kutuplaşmaların kolluk güçlerinin içine kadar girmesi sonucunda, Devletin iyice acze düştüğü gözlenmiştir. Bu arada, Türkiye'nin jeopolitik konumunun da gözardi edilmemesi gerekir, öyle ki, ülkemizde son yıliarda belli bir ivme kazandığı görülen dinsel ve etnik ayrımcılık kışkırtmalarının, Orta Doğu "nun "duyarlı" bir bölgesinde yer alması nedeniyle daha da güçlendiği söylenebilir.

Gene de, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin Türkiye'de siyasal şiddet potansiyelini büyük ölçüde geliştirdiği İnancındayız. Yurdumuzdaki nüfus patlamasının, artan işsiz sayısının, gecekondulaşmanın, giderek ağırlaşan geçim koşullarının, yüksek öğrenim kurumlarına giremeyen kitlelerin büyük bir ölçüde siyasal şiddeti körüklediği söylenebilir. Ancak bir kez daha vurgulayalım ki, burada bir neden—sonuç İEişkisi söz konusu değildir. Bununla birlikte, sözgelimi, 1981 yazında İngiltere'nin büyük kentlerinde patlak veren şiddet olaylarının veya Kuzey İrlanda'da yıllardır devam eden IRA yanlılarının şiddet eylemlerinin gerisinde, İngiltere'deki işsizlik ve enflasyonun payı yadsınabilir mi? Nitekim, Temmuz 1981 başlarında, İngiltere İçişleri Bakanı White!aw, ülkedeki huzursuzluğun büyük ölçüde işsizlikten kaynaklandığını dünya kamuoyu önünde itiraf etmekten çekinmemiştir. Dahası, İngiliz hükümetinin, karışıklıkları bastırmanın da ötesinde, işsizlik ve ırkçılıktan kaynaklanan^^ toplumsal huzursuzlukları kalıcı çözümlerle hafifletme yolunda gittiğini ve bu arada- bir "Kent Sorunları Bakanlığı" oluşturmaya karar verdiğini izliyoruz.H1

Siyasal ve ekonomik bunalımın bir bakıma değişmez göstergesi olan sağlıksız kentleşmenin Türkiye'de şiddetin tek kaynağı olmasa bile, ülkenin şiddet fidanlığına dönüşmesini nasıl kolaylaştırdığının, bu sınırlı çalışmamızda ortaya çıktığını sanıyoruz. Kentlerimiz, gelecekteki Türk toplumunun kilit noktalarıdır. Söz gelimi, istanbul bugün için, küçük ölçekte bir Türkiye olarak, tüm olumlu ve olumsuz yanlarıyla önemli bir toplumsal araştırma laboratuarı özelliğini de taşımaktadır.

Ülkeyi yönetenlerin Devlet otoritesini yeniden güçlendirmekle yetinmeyip, toplumsal bütünleşmenin sosyo-ekonornik koşulları üzerinde de dur-

maları kaçınılmaz bir zorunluluktur. Türkiye kadar olmasa biie, son yıllarda siyasal terör olaylarının öteki Avrupa ülkelerine oranla daha büyük boyutlara vardığı italya'da da, siyasal şiddete karşı bir "topyekiin strateji"n.in bir an önce uygulamaya geçirilmesi gereği üzerinde durulmaktadır. Nitekim, söz konusu ülkede teröristlere karşı savaşımı yürüten güvenlik örgütlerinin sorumlularından General Cappuzzo şöyle diyor: "Demokrasiyi reddeden gençler vardır. Bu kişiler, sistem tarafından yeniden kazanılabilir. Kazanılmalıdıriar da. Bu, zor ya da şiddetle değil, —bu sistemin de özüne aykırı olur— yeni bir kültür modelinin yaratılmasıyla başarılabilir"J 12 Cappuzzo, terörizme karşı en iyi yanıtın, daha genişletilmiş bir ceza politikası ile değil, siyasal ve toplumsal içerikli politikaların başarıyla uygulanmasıyla verilebileceği inancındadır. Nitekim, *biz* de, şiddet olgusuna yaklaşımda daha çok toplum yapısındaki çarpıklıklardan ve özellikle sağlıksız kentleşme olgusundan yola çıkarken; bu değişkenin önemini abartmak yerine, onun da ancak böyle bir topyekûn strateji anlayışı içerisinde değerlendirilebileceği düşüncesine bağlı kaldık.

Dünya kabuk değiştirmektedir. Bu kabuk değiştirmenin yarattığı sarsıntılarla başetmeye çalışılırken, hangi konulara öncelik verilmelidir? Devletin güçlendirilmesi, güvenlik güçlerinin sayı, araç, gereç ve nitelik yönünden daha yeterli bir düzeye çıkarılması, kentleşmenin doğurduğu darboğazların giderilerek, kentlere göçen yığınların konut, iş, okul, hastahane, yol, ulaşım gibi gereksinmelerinin insanca bir düzeyde karşılanması, toplumsal yapıda çağdaş dönüşümleri sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, ülkede siyasal istikrarı yeniden kuracak kurumsal ve düşünsel ortamın yaratılması vb., ilk akla gelenler arasındadır. Ama, bütün bunların somut bir biçimde toplumun uzun dönemdeki çıkarlarını güvenceye bağlayabilmesi pek kolay olmayabilir. Bize göre, siyasal şiddetin, tümüyle ortadan kaldırılamasa bile büyük ölçüde hafifletilmesi; toplumu oluşturan tüm katmanların bugün içinde bulunduktan yetersiz koşullardan doğan sınırlamalara bağlı olmaksızın, çevrelerindeki oluşumlara, mutsuz ve ilgisiz bir tanık olarak değil, tam tersine, bu dönüşüm sürecine çeşitli demokratik sorumluluklar yüklenerek katılmasına bağlıdır. Ancak böylelikle, kitleler, toplumdaki gelişmelere uzak kalmaktan, dışlanmaktan ve giderek toplumun kurum ve değerlerine yabancılaşmaktan kurtarılmış olurlar.

Gerçekten de, şiddetin "saldırgan davranış" tanımıyla yalnızca "olumsuz" bir olgu olarak ortaya konması günümüz bilim adamlarınca eleştirilmektedir. Şiddet, "toplumsal yapının bütününde var olan, ancak daha az göze çarpan olumsuz bir şiddete karşı bir yanıt" olarak da alınmakta, araştırıcıların ilgisi, şiddetin, bir yerde "toplumun yapısında yer alan gizil şiddete karşı bir tepki biçiminde" de ortaya çıkabileceği gerçeğine çevrilmektedir.^3 özellikle, çok hızlı bir sosyo—ekonomik değişme sürecinden geçmekte olan ülkelerde şiddetin daha güçlü ve sürekli bir biçimde kendini açığa vurmasının; birey-

sel düzeyde biyolojik, psikolojik veya gruplar düzeyinde kültüre!, dinsel, etnik, sınıfsal, ulusal ve uluslararası düzeylerde de emperlalizm veya jeo-politik değişkenler ile açıklamanın büyük ölçüde eksik kalmast, siyasal şiddet olgusuna yeni yaklaşımların ve yeni yöntem ve tekniklerin geliştirilmesine bir çağrı niteliğindedir. Çünkü, Nieburg'un yerinde gözlemiyle de, 'Toplumsal uyum kendiliğinden, otomatik bir biçimde oluşmaz ve böyle bulunduğu varsayılalım; sürekli bir dikkat ve ilgi gerektirir".! 14

Bu yüzdendir ki, siyasal şiddet konusu, özellikle son 15—20 yıllık dönemde dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan bilim adamlarının ortak ilgisiyle karşılaşmaktadır. Bilim adamlarının genellikle üzerinde birleştikleri gerçekçi görüşe göre, siyasal şiddet ve terör olaylarının ne tek bir etkene bağlanması, ne de tek bir boyutla açıklanması olanaklıdır. Bu nedenle, disiplinlerarası bir yaklaşım ağırlık kazanmakta ve sosyolog, psikolog, siyasal bilimci, hukukçu, sosyal bilimci ve yönetimde sorumluluk yüklenmiş olanlar sık sık biraraya gelmek gereğini duymaktadırlar. Örneğin, ABD'de, 1963 yılında Başkan Kennedy'nin öldürülmesini izleyen dönemde kurulan Şiddetin Nedenleri ve Önlenmesi Üzerinde Ulusal Komisyonumun yanısıra, Fransa'da da, Şiddet, Suç İşleme Oram ve Suçlular konusunda bir rapor hazırlamak üzere görevlendirilen o dönemin hükümet üyesi Alain Peyrefitte başkanlığındaki komite, çalışmalarını, Şiddete Karşı Yanıtlar başlığıyla yayınlamıştır]16 SÖZ konusu komiteler kendi içlerinde alt—komitelere ayrılarak şiddetin, psikolojik ve biyolojik yönleri, kentleşme ve konut koşullarıyla ilgisi, ekonomik yapıyla bağlan,gençliğin şiddete itilmesini kolaylaştıran nedenler ve nihayet, genei ceza politikası konularında çalışmıştır.;' Anılan alt—komitelerde tıp doktorları, kentbiiimciler, sosyologlar, kriminologla^filozoflar, ruhbilimciler, savcılar, avukatlar, yargıçlar, hukukçu bilim adamları, mühendisler, subaylar, mimarlar, vb. her meslekten kişilerin yer aldığını da belirtelim.

Ote yandan, gelişmiş birçok ülkelerde bizzat hükümetlerin şiddet konusundaki araştırmalara öncülük ettikleri, kimi zaman sürekli araştırma birimleri kurarak, kimi durumda da, özel komisyonlar oluşturma yoluyla şiddet olaylarının nedenlerine eğildikleri görülmektedir.[17 Ve nihayet, başta UNESCO olmak üzere, uluslararası düzeyde de, şiddet ele alınmakta, farklı kıtalardan, farklı ülkelerden, farklı disiplinlerden bilim adamları biraraya gelerek, ortak çalışma ve araştırma program ve konularını saptamaktadırlar.^[8]

Ülkemizde de, başta belirttiğimiz gibi bu konuda bazı çabalar gösterilmektedir, örneğin üniversiteler içinde bazı araştırma girişimleri olmakta, bu arada, özellikle Barolar Birliği, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti vb. gibi kuruluşlar Türkiye'de terör konulu toplantılar düzenlemektedirler. Ne var ki, bu girişimler bölük pörçük kalmakta, bilim adamları arasında gerekli iletişim ve görüş alışverişi çok sınırlı-ölçüler içinde gerçekleşmektedir. Oysa,bu tür çabalar disiplin-

ierarası bir nitelik taşımalı; biyolog, psikolog, sosyolog, eğitimci, siyasal bilimci, hukukçu, antropolog, psikiyatr, kriminolog, iktisatçı, yönetici, sivil ve askeri idareci, emniyet görevlisi vb. gibi, her biri kendi dalında uzmanlaşmış üyelerden oluşan çalışma grupları eliyle, çeşitli yöntem ve teknikler kullanılarak yürütülmelidir. Ve bu konuda da, resmi makamların kimi zaman özendirici, kimi zaman da yol gösterici yardımlarında yarar vardır. Sanıyoruz ki, araştırmamızın küçük boyutu ve eksiklikleri, böyle bir gereksinmeyi daha da gün ışığına çıkarmaktadır. Bütün bu sınırlılığına rağmen, gene de, Türkiye'nin son yıllarda karşılaştığını en önemli sorunlardan biri olan siyasal şiddet konusuna değişik bir bakış açısı getirdiğimiz umudundayız. Ülkemizde bundan sonra yapılacak araştırmaların, öbür meslektaşlarımıza çok daha kapsamlı ve sağlıklı bir biçimde gerçekleştirileceğine inandığımızı da hemen ekleyelim.

RUŞEN KELEŞ - ARTUN UNSAL

Ankara.1982

DİPNOTLAR

(1) Bkz. A. Dilaçar, Kutadgu Bilig İncelemesi, Ankara; Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972, s. 131.

(2) jacques Ellul, Contre Les Vioîents, Paris: Le Centurion, 1972, s. 7.

(3) Jean Lacroix, "Violence — Les Analyses de Maffesoli", Le Monde, 7 Ağustos **1979.**

(4) Jean—Marie Domenach, "L'Ubiquité de la Violence", Revue Internationale des Sciences Sociales, Vol. XXX, No. 4, 1978, s. 760. Ayrıca, şiddetin tanımı, bireysel saldırganlık, toplu şiddet ve şiddetin yönlendirilmesi konularında bkz. W.J.M. Mackenzie, Power, Violence, Decision, Harmondsworth: Penguin Peregrine Books, 1975, s. 113—171.

(5) H.L.Nieburg, Political Violence (3 rd.printing), New York: St.Martin's Press, 1970, s. 13.

(6) Fred R. von der Mehden, Comparative Political Violence, Englewood Giffs, N.J.:Prentice-Hall, 1971, s. 7-17.

(7) Joseph LaPalombara, Politics Within Nations, Englewood Cliffs, N.j.: Prentice-Hall, 1974, s. 379.

(8) Doğu Ergil, Türkiye'de Terör ve Şiddet, Ankara: Turhan Kitabevi, 1980, s. 1.

(9) Mevlüt Bozdemir, 'Terör (mü) ve Terörizm (mi)?", Yıllık, Ankara: SBF, Basın ve Yayın Yüksek Okulu, Cilt VI, 1981, s. 526.

(10) Günsev Evcimen, "Batı'da ve Türkiye'de Terörün Yapısal Kaynaklan", Milliyet, 22 Ekim 1979.

(11) Georges Nivat, "Les Chevaliersde l'Apocalypse", Magazine LitteVaire, No: 168,Janvier 1981, s. 16-20.

(12) Roger Mucchielli, La Subversion, Paris: C.L.C., 1976, s, 69-70.

(13) İstanbul: Ekieigil Tarih Yayınlan, 1955.

(14) Bkz. "işte Anarşinin Yeraltı Dünyası", 8. Gün-Hürriyet, 2 Mart 1980, s.9-11.

(15) "Başyazı", Milliyet, 3 Kasam 1980.

(16) Nieburg,Politieai Violenee, s.4.

(17) LaPalombara, Politics Witbin Nations, s. 389.

(18) Çetin özek, 8. Gün-Hürriyet, 2 Mart 1980, s. 12.

(19) Ergil, Türkiye'de Şiddet ve Terör, s. 53-167.

(20) Mevlüt Bozdemir, "Türkiye'de Terörün Sosyolojik Kaynakları", Yayınlanmamış çalışma, çoğaltma, Ankara, SBF, 1980.

(21) Milliyet, 22 Ekim 1979.

(22) Şerif Mardin, "Youth and Violence in Turkey", Archives Europeennes de Sodologie, Tome XIX, NoJ2,1978, s. 229-254.

(23) Şerif Mardin, İdeoloji, Ankara: Sosyai Bilimler Derneği Yayınları, 1976, s. 134-135. örneğin, Türkiye'de Devlet otoritesine duyulan saygı, yurtseverlik, genel olarak otoriteye karşj tutumlar ve otoriter aile yapısına ilişkin veriler için bkz. Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Social Norms and Authoritananism: A Turkish-American Comparison", Journal of Personality and. Social Psycbology, Vol. 16, NoJ, 1970, s. 444-451. Ayrıca bkz. İsmail Çifter, 'Türk Toplumunda Saldırganlık Hislerinin Yönelimi ve İfade Edilişi", Güfnane Askeri Tıp Akademisi Bülteni, Cilt 12, No. 3,1970, s. 9-22.

(24) Siyasal Bilgüer Fakültesi Dergisi, C. 34, No. 1 -*A,* 1979, s. 51-61.

(25) Söz konusu bildiriler daha sonra bir kitapta toplanmıştır: Türkiye'de Terör, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1980.

(26) Bkz. Nieburg, Polifical Violence, s. 19-39.

(27) John Oollard, Frustration and Aggression, New Haven, Conn.: YaJe University Press, 1939, Yazar, İngilizce olarak "frustration-anger—aggression" üçlüsünü kullanmaktadır.

(28) İngilizce "relative deprivation" karşılığı olarak alınmıştır.

(29) Bkz. Ted R. Gurr, Why Men Rebel?, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970.

(30) James C. Davies, "Toward a Theory of Revolution", American Sociological Review, Vol. 27,1962, s. 5-19.

(31) "Systematic frustration" karşılığı olarak çevirdik.

(32) R. L. Feierabend, I. K. Feierabend ve B. Nesvoid, "Social Change and Politicaî Violence: Cross-National Patterns", in Hugh D. Graham ve Ted R. Gurr (eds.), The History of Violence in America, New York: Bantam Books, 1969, s. 635-638.

(33) Bkz. Chades Tiliy, "Revoiutions and Collective Violence", İn Fred I. Greenstein ve Ncîson W. Polsby (eds.), Handbook of Polifical Science, Reading, Mass.: Addison Welsley, 1975, s. 483-575.

(34) Samuel Huntington, Political Order in Changing Sodeties, New Haven: Yale University Press, 1S68, s. 39-50.

(35) Nieburg, Poütical Violence, s. 39,42.

(36) AJt., s. 44-45.

(37) Monte Paltner ve William Thompson, The Comparative Analysis of Politics, Itasca, III.: Peacock Pub. Inc., 1978, Bölüm 7, s. 260-314.

(38) La Palombara, Politics Within Nations, s. 371-419.

(39) Raşüddin Khan, "La Violence et le Développement Socio—Economigue", Revue Internationale des Sciences Sociales, Vol. 30, No. 4, 1978, s. 883-908.

(40) Terrorism, London: Sphere Books, Abacus Edition, 1978, s. 164-212.

(41) önder Şenyapılı, Kentleşemeyen Ülke — Kentlüeşen Köylüler, Ankara: ODT0 Mimarlık Fakültesi Ara-Yaymlan, 1981, s. 25.

(42) Rasüddin Khan, a^jn., s. 902; Mardin'in de, "Youth and Violence" makalesinde benzer bir yaklaşımı savunduğuna az önce değinilmişti.

(43) Rasüddin Khan, a.gjn., s. 904-908.

(44) Bkz. Mümtaz Peker, "Çorum-Çankırı Kırsal Alanında Toprak Sahipliği ve Göç İlişkileri", Hacettepe Nüfus Bilim Dergisi, C.l, No. 1, 1979, s. 82-87.

(45) Erol Tümertekin, Türkiye'de İç Göçler, istanbul: istanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınlan, 1968; Ayrıca bkz. Tansı Şenyapılı. Gecekondu- 'Çevre' İşçilerin Mekânı, Ankara: ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, 1981, s. 54-55.

(46) Şenyapılı, Kentleşemeyen Ülke — Kentlileşen Köylüler, s. i.'

(47) A*./, n, iÜ.

(48) Bkz. Köy İşleri Bakanlığı Köy Envanter Etüdleri, 1963 ve sonrası.

(49) Ankara: Devlet Planlama Teşkilâtı Yayınları, 1976.

(50) Bkz. Erdoğan özötün, Türkiye'de Gayri Safi Yurtiçi Hasılası, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1980, s. 117.

(51) Bkz. Kalkınmada öncelikli Yörelerin Tesbiti ve Bu Yörelerdeki Teşvik Tedbirleri, Ankara: Ueviet Planlama Teşkilâtı Yayınlan, 1973, s. 104.

(52) Pablo Gonzales Casanova, "Internal Colonialism and National Development", Studies in Comparative International Development, Vol. 1, *UoA,* 1961

(53) Bkz. Barlas Tolan, Büyük Kent Sorunlarına Toplu Bir Bakış, Ankara: iktisadi ve Ticari ilimler Akademisi Yayınları, 1977.

(54) T. G. McGee, The Urbanization Process in the Third World, London: Bell and Sons Ltd., 1971, s. 13-35.

(55) Bkz. Bryan Roberts, Cities of Peasants, London: Edward Arnold, 1978 s. 160.

(56) Barbara Ward, "The Uses of Prosperity", Saturday Review, August 29, 1964, aktaran Myron Weiner, "Urbanization and Political Protest", Civilisations, Vol. 12, No. 7, 1967, s. 1-2.

(57) Peter Lloyd, Slums of Hope?, Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 1979, s. 209.

(58) Janice Perlman, The Myth of Marginality, Berkeley, Cal.: The University of California Press, 1976.

(59) John Turner, Housing by People; Towards Autonomy in Building Environments, New York: Pantheon, 1976.

(60) Joan M. Nelson, Migrants, Urban Poverty and Instability in Developing Nations: New York, CFIA, AMS Press, 1969, s. 10-26.

(61) Bkz. Joan M.Nelson, "The Urban Poor: Disruption of Political Integration in Third World Cities", World Politics, Vol. 23, No.3, 1970, s. 410-411.

(62) Wayne A. Cornelius, Poverty and Politics in Urban Mexico, Stanford, Cal.: Stanford University Press, 1976.

(63) Alejandro Portes, "Rationality in Slum", Comparative Studies in Society and History, Vol. 14, No.3,1972, s. 268-286.

(64) Lisa Peattie, "The Concept of Marginality as Applied to Squatter Settlements", Latin American Urban Research, Vol. 4, ed. by WA Cornelius ve F.T. Trueblood, Severly Hills,Cal.:Sage, 1974.

(65) Janet Abu-Lughod, "Problems and Policy Implications of Middle Eastern Urbanization" Studies on Development Policies in Selected Countries of the Middle East, New York: United Nations, 1972, s. 61-62.

(66) Aprodicio A. Laquian, "The Asian City and the Political Process", in D.J. Dwyer (ed.), The City as a Center of Change in Asia, Hong Kong: Hong Kong University Press, 1972.

(67) Kemal Karpat, Gecekondu: Rural Migration and Urbanization: London: Cambridge University Press, 1976.

(68) Cavit Orhan Tütengil, Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları (3. Baskı), İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1979, s. 168.

(69) Laqueur, Terrorism, s.5.

(70) Bkz. Beyaz Kitap, Türkiye Gerçekleri ve Terörizm, Ankara: Başbakanlık Yayınları, 1973, s. 37-43.

(71) Ait., s. 131.

(72) Tercüman, 15 Kasım 1980, 8 Şubat 1981.

(73) Genel Kurmay Başkanlığı, Türkiye'de Anarşi ve Terörün Durumu, Ankara: 1982, s, 6.

(74) AJc., s. 40.

(75) AJL, s. 33.

(76) Milliyet, 5 Mart 1980.

(77) George S. Harris, "The Left in Turkey", Problems of Communism, Vol. 29, No.4, July-August 1980, s. 36-38.

(78) Bkz. 8. Gün-Hürriyet, 2 Mart 1980, s. 10.

(79) Metin Heper, "Kurtarılmış Bölgeler ve Ötesi...", Milliyet, 14 Kasım 1980.

(80) Bkz. İstanbul Bayram Gazetesi, 13 Ağustos 1980, s. 13.

(81) İlhan Tekeli, "Kent, Suçluluk ve Şiddet", Töikiye'de Terör, s. 222.

(82) Bkz. Haluk Şahin, "Kentleri Bekleyen Korku", Cumhuriyet, 30 Haziran 1981.

(83) Hugh Stretton, Urban Planning in Rich and Poor Countries, London: Oxford University Press, 1978.

(84) Erol .Tümertekin ve Nazmiye özgüç, Distribution of Out—Bom Population in istanbul, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, 1977-

(85) DPT, 1980 Programı, s. 333.

(86) O günkü İstanbul Belediye Başkanı Ahmet isvan'ın basın toplantısından, 18 Ekim 1975.

(87) Aktaran, Nazlı Ilıcak, "Hızlı Şehirleşme ve Belediyeler", Tercüman, 9 Nisan 1980.

(88) "Polis ve Sorunları", Milliyet, 7 Ekim 1980.

(89) Bkz. Yankı, 10 Ağustos 1981, s. 21.

(90) Ergil, Türkiye'de Terör ve Şiddet, s. 112-167.

(91) Aktaran, Nilgün Uysal, "Boşta Gezer", Milliyet, 30 Ocak 1981.

(92) Ergil, a.g.e^s. 121.

(93) Bkz. Ankara Nâzım Plan Şeması Raporu (1970-1990), Ankara: Metropoliten Alan Nâzım Plan Bürosu, 1977, s. 307.

(94) AJL., S. 308.

(95) Bkz. Ruşen Keleş, İzmir Mahalleleri, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1973; s. 37.

(96) Mübeccel Kıray, örgütleşemeyen Kent: İzmir, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınlan, 1972, s. 56 ve 117.

(97) Bkz. İzmirli Yıllığı 1967, izmir Ege Üniversitesi Matbaası, 1969, s. 221-222

(98) Adam t! ÂaaiMk Etüdleri, Ankara: İHer Bankası Yayını, 1966.

(99) A.k., s. 28.

(100) Adana Belediyesi, 1980-1981 Çalışma Rapora, Adana: Adana Belediyesi Matbaası, 1981, s. 16.

(101) Marmara Bölgesi-Bölgesel Gelişme Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni, Ankara: İmar ve iskân Bakanlığı, Planlama ve imar Genel Müdürlüğü Yayını, 1970, s. 44.

(102) Başlıca Şehirlerde İşgücü Anketi, Ankara: DİE, 1968, s. 13.

(103) Bkz. Ali Gitmez, Dış Göç öyküsü, Ankara: Maya Yayınlan, 1979, s. 285.

(104) Gaziantep Kent Bütünü, Ankara: İller Bankası Yayını, 1972, s. 39.

(105) *Ak.*, s. 113.

(106) Tevfik Çavdar, Demet Tünay ve Tuna Yurtseven, Yüksek Öğrenime Başvuran Öğrenciler, 1974-1975, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, 1976.

(107) Cumhuriyet, *l* *.asım 1*81; Türkiye'de Anarşi ve Terörün Dununu, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yayım, 1982, s. 7.

(108) Bkz. "Rapport Final", in La Violence et Ses Causes, Paris: UNESCO.Ortak yapıC 1980, s. 270.

(109) "Terrorisme et Libertés, Başyazı, Le Monde, 15 Kasım 1980.

(110) "Le Chômage, et le Racisme sont les Causes Principales de la Vague d'Emeutes", Le Monde, 15 Temmuz 1981. Nitekim, Londra'daki çatışmalar üzerinde bir rapor hazırlamakla görevlendirilen Lond Scarman başkanlığında bir komisyon güvenlik güçlerine karşı çıkan genç zencilerin "hiddet ve küskünlüklerinin" kökeninde siyasal, ekonomik ve sosyal koşulların yattığına değinecek ve "konut, eğitim ve işbulma" kolaylıklarının sağlanmasının önemini vurgulayacaktı. Le Monde, 29—30 Kasım 1981.

(111) Cumhuriyet, 18 Temmuz 1981.

(112) Le Monde, 7 Şubat 1981.

(113) "Rapport Final", in La Violence et Ses Causes, s. 272. Nieburg da şöyle diyor: "Aşırı ve şiddete başvuran siyasal davranış kararsız, istisnai ve anlamsız olarak bir yana atılamaz. Onu, toplumun özellikleri olan süreçlerin dışında tutmak, barışçı ve yıkıcı davranış arasında var olan sürekliliği bilmezlikten gelmedir". Political Vioîence, s. 5.

(114) Nieburg, Political Violence, s. 3.

(115) Ai.

(116) Reponses â la Violence, Paris: Documentation Française ve Presses Pocket, 2 Cilt, 1977.

(117) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Rosalind L. Feierabend, "Le Röle des Gouvernements dans les Recherches sur la Violence", Revue Internationale des Sciences Sociales, Vol. XXX, No.4,1978, s. 818-846.

(118) Bkz. Alain ioxe, "Introduction Générale", in La Violence et Ses Causes, s. 9-24 ve ^Rapport Final", s. 267-283.

KAYNAKÇA

A-KİTAP ve MAKALELER

Abu-Lughodj Janet. "Problems and Policy Impücations of Middle Eastern Urbanızation", Studies on Development Potities in Selected Countries of the Middle East, New York: United Nations, 1972.

Bağırkan, Şemsettin, "Ekonomik Açıdan", Milliyet, 11-12 Temmuz 1980.

Bozdemir Mevlüt, "Terör(mü) ve Terörizm(mi)?", Yıllık, Ankara: SJ3.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu, Cilt VI, 1981.

_____ "Türkiye'de Terörün Sosyolojik Kaynaklan", Yayınlanmamış çalışma, oğaltma, Ankara: S.B.F., 1980.

Casanova, Pablo Gonzales, "Internal Colonialism and National Development", Studies in Comparative International Development, Vol. 1. No.4,1965.

Comelius, Wayne A., Poverty and Politics in Urban Mexico, Stanford, Cal.: Stanford University Press, 1976.

Çavdar, Tevfik, Tünay Demet ve Yurtseven Tuna., Yüksek Öğrenime Başvuran Öğrenciler, 1974-1975 Ankara: D.P.T. Yayınları, 1976.

Çifter, ismail, 'Türk Toplumunda Saldırganlık Hislerinin Yönelimi ve İfade Edilişi", GiÜhane Askeri Tıp Akademisi Bülteni, Cilt 12, NoJ, 1970.

Davies, James. C, "Toward a Theory of Revolution", American Sociological Review, Vol.27,1962.

Dollard. John, Frustration and Aggression, New Haven, Con.: Yale University Press, 1939.

Domenach, lean-Marie, "L'Ubiquite' de la Violence", Revue Internationale des Sciences Sociales, Vol. XXX, No.4,1978.

Ellul, Jacques, Contre les Violents, Paris: Le Centurion, 1972.

Ergil, Doğu, Türkiye'de Terör ve Şiddet, Ankara: Turhan Kitabevi, 1980.

Evcimen, Günsev, "'Batı'da ve Türkiye'de Terörün Yapısal Kaynaklan", Milliyet, 22 Ekim 1979.

FeierabensL Rosaünd L« "Le Rôîe des Gouvernemenîs dans îes Recherches sur fa Violerıce", ÎCevus Internationale des Sdeaees Sociales, VoS. XXX, No.4,1978.

Feierabend, R.L., Feierabend, S.K., ve Nesvold, B., "Social Change and Politica! Violence: Qoss—National Patterns", in Hugh D. Graham ve Ted R.Gurr (eds.), The History of Violence ia America, New York: Bantam Books, 1969.

Gitmez, Ali, Dış Göç Öyküsü, Ankara: Maya Yayınlan, 1979.

Gurr, Ted, R., Why Men Rebel?, Princeton, N.J.: Princeîon University Press, 1970.

Harris, George S., 'The Left in Turkey", Problems of Commıraisin, Voi. *29, NoA,* Juiy-August 1980.

Huntington, Samuel, Political Order in Chaaging Socieües, New Haven: Yaie University Press, 1968.

Ilıcak, Nazlı, "Hızlı Şehirleşme ve Belediyeler", Tercüman, 9 Nisan 1980.

isvan, Ahmet, Hailem Belediyesi, İstanbul, istanbul: Sena Matbaası, 1977.

Joxe, Alain, "Introduction Generale", in La Violence et Ses Causes, s. 9—24.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, "Sociai Norms and Authoritarianism: A Turkish—American Comparison", Journal of Personality and Social Pşychology, Vo!. 16, No3,1970.

Kandemir, Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler, istanbul: Ekicigii Tarih Yayınları, 1955.

Karpat, Kemal, Gecekondu: Rural Migration and Urbanization, London: Cambridge University Press, 1976.

Keleş, Ruşen, İzmir Mahalleleri, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1973.

Khan, Raşüddin, "La Violence et le DeVeloppement Socio—Economique", Revue Internationale des Sciences Sociales, Vol. 30, No.4,1978.

Kıray, Mübeccel, örgütleşemeyen Kent: İzmir, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1972.

Lacroix, Jean, "Violence—Les Analyses de Maffesoli", Le Monde, 7 Ağustos 1979.

LaPalombara , loseph, Poîitics Within Nations, Englewood Cliffe, N.J.: Prentice-Half, 1974.

Laqueur, Walter, Terrorism, London: Sphere Books, Abacus Edition, 1978.

Laquian, Aprodicio A., 'The Asian City and the Political Process", in D.J. Dwyer (ed.), The City as a Center of Change in Asia, Hong Kong: Hong Kone University Press, 1972. e e s

Lloyd, Peter, Slums of Hope?, Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 1979.

Mackenzie, W.J JvL, Power, Violence, Decision, Harmondsworth: Penguin Peregrine Books, 1975.

Mardin, Şerif. "Youth and Violence in Turkey", Archives Europée&nes de Socioiogie, Tome XIX, No. 2, 1978, s. 229-254.

_____İdeoloji, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1976.

McGee, T.G., The Urbanization Process in the Third Worid, Landon: Beli and Sons Ltd., 1971.

Menden (von der), Fred R., Coraparative Political Violence, Englevcood Cliffs, N.J.:Prentice-Hall., 1974.

Mucchielli, Roger, La Subversion, Paris: C.J..C, 1976.

Nasuhoğlu, Rauf, "Anarşi ve Terörün Bilimsel Göstergeleri", Milliyet, 5 Mart 1980.

Nelson, joan M., Migrants, Urban Poverty and Instability in Developing Nations, New York: GFIA, AMS Press, 1969.

_____ 'The Urban Poor: Disruption of Political Integration in Third World Cities", World Politics, Vol. 23, No. 3. 1970.

Nieburg, H.L., Political Violence, (3 rd. printing), New York: St. Martin's Press, 1970.

Ortak Yapıt, Türkiye'de Terör, istanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınlan, 1980.

Ortak Yapıt, La Violence et Ses Causes, Paris: Unesco, 1980.

Ortak Yapıt, Re'ponses â la Violence, Paris: Documentation Française ve Presses Pocket, 2 Cilt, 1977.

Ozankaya, özer, "Türkiye'de Terörün Etkenleri ve Çözüm Yollan", *SBJ.* Derpsd, Cilt. 34, No. 1-4, 1979.

özmucur, Süleyman, "Distribution qf Income", İstanbul Urban Project. Technicaî Memorandum 197, istanbul: İstanbul Nazım Plan Bürosu, 1975.

özötün, Erdoğan, Türkiye'de Gayri Safi Yurtiçi Hasılası, Ankara: D.İ.E. Yayınları, 1980.

Palmer, Monte ve Thompson, William, The Comparative Analysis of Politics, Itasca, III.: Peacock Pub. Inc., 1978.

Peattie, Lisa, "The Concept of Marginality as Applied to Squatter Settlements", Latin American Urban Research, Vol. 4. ed. by WA. Cornelius ve F.T. TruebSood, Beverly Hills, Cal.:Sage, 1974.

Peker, Mümtaz, "Çorum—Çankırı Kırsal Alanında Toprak Sahipliği ve Göç ilişkileri", Hacettepe Nüfus Bilim Dergisi, C.1, No.1, 1979.

Perlman, Janice, The Myth of Marginality , Berkeley, Cal.: The University of California Press, 1976.

Roberts, Bryan, Cities of Peasants, London: Edward Arnold, 1978.

Stretton, Hugh, Urban Planning in Rich and Poor Countries , London: Oxford University Press, 1978.

Şahin, Haluk, "Kentleri Bekleyen Korku", Cumhuriyet, 30 Haziran 1981.

Şenyapılı, önder, Kentleşemeyen Ülke — Kentlileşen Köylüler, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Ara-Yayınları, 1981.

Şenyapılı, Tansı, Gecekondu - 'Çevre' İşçilerin Mekânı, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 1981.

Tekeli, ilhan, "Kent, Suçluluk ve Şiddetin Türkiye'de Terör, s. 201-225.

Tilly, Charles, "Revolutions and Collective Violence", in Fred I. Greenstein ve Nelson W.Posby (eds.), Handbook of Political Science, Reading, Mass.: Addison Welsley, 1975.

Tolan, Barlas, Büyük Kent Sorunlarına Toplu Bir Bakış, Ankara: İ.T.İ*A.* Yayınlan, 1977.

Turner, John, Housing by People; Towards Autonomy in Building Environments, New York:Pantheon, 1976.

Tümertekin, Erol^ Türkiye'de İç Göçler, İstanbul: istanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, 1968.

Tümertekin, Erol ye özgüç, Nazmiye, Distribution of Out-Born Population in istanbul: İstanbul üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, 1977.

Tütengil, Cavit Orhan, Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, (3. Baskı), istanbul: Gerçek Yayınevi, 1979.

Uysal, Nilgün, "Boşta Gezer", Milliyet, 7 Ekim 1980.

Ward, Barbara, 'The Uses of Prosperity", Saturday Review, August 29, 1964.

B-RESMİ YAYİNLAR

Adana Belediyesi, 1980-1981 Çalışma Raporu, Adana: Adana Belediyesi Matbaası, 1981.

Adana İl Analitik Etüdleri: Ankara: İller Bankası Yayını, 1966.

Ankara Nazım Plan Şeması Raporu, Ankara: Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu, 1977.

Aylık Ekonomik Göstergeler, Ekim-Kasnn, Aral* 1980, Ankara: D.İ.E. Yayınlan, 1981.

Başlıca Şehirlerde İşgücü Anketi, Ankara: DJ£. Yayınları, 1968.

Beyaz Kitap, Türkiye Gerçekleri ve Terörizm, Ankara: Başbakanlık Yayını, 1973.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983, Ankara: DJ\T., 1979.

Gaziantep Kent Bütünü, Ankara: İller Bankası Yayını, 1972.

Gelir Dağılımı Araştırması, 1973, Ankara: D P T. Yayınlan, 1976.

İstatistik Yıllığı, 1979, Ankara: D.İ.E., 1980.

"Income and income Distribution", Annex to Socio—Economic Issues, İstanbul: İstanbul Nazım Plan Bürosu Yayını, No. 2—4, Temmuz 1976.

İzmir İl Yıllığı, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1969.

Kalkınmada Öncelikli Yörelerin Tesbiti ve Bu Yörelerdeki Teşvik Tedbirleri, Ankara: DP.T. Yayınlan, 1973.

Marmara Bölgesi-Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni, Ankara: İmar ve iskân Bakanlığı, Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü Yayını, 1970.

Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, 1980, Ankara: D.İ.E. Yayınlan, 1981.

Türkiye'de Anarşi ve Terörün Durumu, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yayını, 1982.

Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara: Maliye Bakanlığı, 1980.

S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara-1982 210 TL.